

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Akyurt

ERIC HOBSBAWM'IN TARİH ANLAYIŞI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olçum AKYÜZ

2501160824

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Olçum AKYÜZ Numarası : 2501160824
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT
Tez Savunma Tarihi : 01.07.2019 Saati : 12:00
Tez Başlığı : "Eric Hobsbawm'ın Tarih Anlayışı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Köksal ALVER		Kabul
2- Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BALCI		Kabul
4- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL		
2- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Veyisel BİLİCİ		

ÖZ
ERIC HOBSBAWM'IN TARİH ANLAYIŞI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME
OLÇUM AKYÜZ

Bu tez Eric Hobsbawm'ın (1917-2012) hayatı ve eserleri üzerine sosyolojik bir değerlendirmedir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Hobsbawm'ın yaşamöyküsü ve tarih anlayışı sosyolojik bir bakışla ele alınmıştır. Çok dilli ve çok kültürlü bir entelektüel olarak yetişen Hobsbawm bugün İngiliz Marksist Tarihçiler Grubu içinde kabul edilmektedir. Onun tarihçiliği endüstrileşmenin ortaya çıktığı ve sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak kurulduğu dönem olan 19. yüzyıla ve dünya savaşlarıyla, ekonomik, sosyal ve siyasal krizlerle şekillenen 20. yüzyıla odaklanmaktadır. Hobsbawm aşağıdan tarih yaklaşımı ile toplumun farklı tabakalarını ele alarak hem tarihin hem de sosyolojinin bilgi alanına katkıda bulunmuştur. Sıradan insanları tarihin esas aktörü olarak gören Hobsbawm'a göre tarih, siyasetin yanına sanatın, dinin, sosyal hayatın, ekonominin eklendiği geniş bir bütündür. Hobsbawm tarih değerlendirmelerinde yer yer farklı coğrafyalara da değinse bile değerlendirmeleri büyük ölçüde Avrupa'yı merkeze almaktadır.

İkinci bölümde, Hobsbawm'ı etkileyen ve entelektüel altyapısını oluşturan teorisyenler ve çalışmaları, Hobsbawm'ın çerçevelerinden hareketle ele alınmıştır. Marx, Engels, Lenin, Luxemburg, Gramsci'nin eserleri ve fikirleri Hobsbawm'ın çalışmalarından değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde Hobsbawm'ın iki temel çalışma alanından ilki olan toplumsal hareketler değerlendirilmiş, modern ve modern öncesi toplumsal hareketlere ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Bu çerçevede toplumsal hareketler döneme göre ise pre-politik ve politik olarak ve aktöre göre işçi ve köylü olarak ayrılmıştır. Bu ayrımlar arasındaki tarihsel süreklilik Hobsbawm'ın görüşlerinden hareketle vurgulanmıştır.

Dördüncü bölümde Hobsbawm'ın ikinci temel çalışma alanı olan dünya tarihi incelenmiştir. Farklı ülkelerdeki tanınırlığına en çok katkı sağlayan dünya tarihi çalışmalarında Hobsbawm emperyalizmin gelişimini ve yayılmasını konu edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eric J. Hobsbawm, İngiliz Marksizmi, Toplumsal Hareketler, Sosyal Tarih, Marksist Tarihçilik, Dünya Tarihi, Aşağıdan Tarih

ABSTRACT
A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON
ERIC HOBBSBAWM'S CONCEPTION OF HISTORY

OLÇUM AKYÜZ

This thesis is a sociological research on the life and works of Eric Hobsbawm (1917-2012). This study consists of four chapters.

In the first chapter, Hobsbawm's biography and his conception of history have been evaluated sociologically. As a multilingual and multicultural intellectual, Hobsbawm is now recognized within the British Marxist Historians Group. His historiography focuses on the 19th century when industrialization was ensured and sociology was established as an independent discipline, and on 20th century which was shaped by World wars, economic, social and political crisis. Hobsbawm has contributed to the field of knowledge of history as well as to the field of knowledge of sociology, by considering the different strata of society with history from below approach. According to Hobsbawm who considers common people as the main actor of history, history is a broad base includes art, religion, social life and economy besides politics. Although Hobsbawm mentions about different geographies in historical evaluations, it can be said that his evaluations are European based.

In the second chapter, theorists and their work, which influenced Hobsbawm and formed his intellectual infrastructure, were taken into consideration from the frames of Hobsbawm. Marx, Engels, Lenin, Luxemburg, Gramsci's works and ideas were evaluated from Hobsbawm's studies.

In the third chapter, social movements, as the first of Hobsbawm's two main fields of study, have been evaluated, modern and pre-modern social movements are discussed. In this context, the movements are explained by periods which are pre-political and political movements and by the actors who are workers and peasants.

The historical continuity between these distinctions is emphasized on the basis of Hobsbawm's views.

In the fourth chapter, world history, as the second of Hobsbawm's two main fields of study, has been evaluated. In world history studies which contributed the most to the recognition in different countries, he studied the development and spread of imperialism.

Keywords: Eric J. Hobsbawm, British Marxism, Social Movements, Social History, Marxist History, World History, History from below

ÖNSÖZ

Eric Hobsbawm 19. yüzyıl tarihçisi ve 20. yüzyıl insanı olarak geçmişle günümüz arasında bağ kurmayı hedefleyen çalışmalar yapmış, toplumsal hareketler ve dünya tarihine ilişkin çalışmaları ile alternatif bir güzergâh ortaya koymuştur. Akademi dışı okuyucu kitlesini de hedefleyen ve farklı dillere çevrilerek yaygınlaşan çalışmaları ile Hobsbawm sosyolojik bakış açısıyla bir yüksek lisans tezi kapsamında ele alınmayı hak etmektedir.

Bu tez aracılığıyla ilk olarak, lisans sürecimden bu yana bana güvenen hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Güloğlu'na teşekkürü borç bilirim. Kaynak konusundaki fedakârca yardımları ve ufuk açan kitap önerileri için Arş. Gör. Muhammed Fatih Karakaya hocama teşekkür ederim. Atölye çalışmalarıyla tanıdığım ve bu çalışmalar kapsamında kendisinden çok şey öğrendiğim hocam Doç. Dr. Ateş Uslu'ya teşekkürlerimi sunarım.

Hem yabancı kaynakların bir kısmına ulaşmamdaki desteği hem de on dokuzuncu yılına ulaşan dostluğu için Arş. Gör. İpek Dursun'a ve maddi-manevi varlıklarını her zaman hissettiğim aileme en içten teşekkürlerimi iletirim.

Çalışmanın başından sonuna, her zaman gözettiğini bildiğim Prof. Dr. İsmail Coşkun'a teşekkürü borç bilirim. Son olarak ise çalışmadaki en önemli isim olan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Akyurt'a hocalığı, sabrı, dostluğu ve ağabeyliği için çokça teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2019

OLÇUM AKYÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN YAŞAMÖYKÜSÜ VE TARİHÇİLİĞİ

1.1.Hobsbawm'ın Yaşamöyküsü.....	4
1.2. Hobsbawm'ın Tarihçiliği	15

İKİNCİ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN SOL İLE İLİŞKİSİ

2.1. Sosyalizm	21
2.2. Karl Marx	23
2.3. Friedrich Engels	26
2.4. Ortodoks Marksizm.....	27
2.4.1. Vladimir İlyiç Lenin.....	27
2.4.2. Rosa Luxemburg	28
2.5. Batı Marksizmi	30
2.5.1. Antonio Gramsci.....	31
2.6. Marksizmin Değişimi ve Çeşitlenmesi	32

2.7. Hobsbawm'ın Marksist Kimliği Üzerine Değerlendirme	34
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN TOPLUMSAL HAREKETLERE YAKLAŞIMI

3.1. Dönem ve Aktörlere Göre Toplumsal Hareket Tipleri	39
3.1.1. Döneme Göre Toplumsal Hareketler: Pre-Politik ve Politik	39
3.1.2. Aktöre Göre Toplumsal Hareketler: Köylü ve İşçi	41
3.2. Toplumsal Hareketlerde Bir İdeal Tip: Sosyal Haydut.....	43
3.3. Son Tarım İşçileri İsyanı: Captain Swing Hareketi	48
3.4. Mafya	54
3.5. İlkel Ayaklanmaların Bir Türü Olarak Binyılcılık.....	56
3.6. Gerilla Hareketi: Goliath Karşısında Davut.....	59
3.7. Britanya İşçi Hareketleri ve Fabianlar	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN DÜNYA TARİHİ DEĞERLENDİRMESİ

4.1. 1789-1848 Süreci	69
4.2. 1848-1875 Süreci	76
4.3. 1875-1914 Süreci	82
4.4. 1914-1991 Süreci	86
4.5. 1991 Sonrası Süreç.....	93
4.6. Değerlendirme	95

SONUÇ	97
-------------	----

KAYNAKÇA.....	101
---------------	-----

EK 1: HOBSBAWM'IN KİTAPLARI (KRONOLOJİK LİSTE)	110
--	-----

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 3.1.: Pre-Politik Dönem ve Politik Dönem Toplumsal Hareketlerinde Aktör Gruplarının Karşılaştırılması.....	40-41
Tablo 3.2.: Robin Hood Miti ve Captain Swing Miti Arasındaki Farklılıklar.....	53
Tablo 3.3.: Mafya ve Sosyal Haydudun Farkları.....	54-55

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BBKP : Büyük Britanya Komünist Partisi

bkz. : Bakınız

bs. : Basım

çev. : Çeviren

ed. : Editör

s. : Sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SBKP : Sovyet Birliği Komünist Partisi

vb. : ve benzeri

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Eric Hobsbawm (1917-2012) 20. yüzyılın en ilgi çekici entelektüel ve tarihçilerinden biridir. Çalışmaları yaklaşık olarak otuz dile çevrilmiştir. Hobsbawm'ın okuyucu kitlesi kendi içinde çeşitlilik arz eder, birbirinden farklı grupların ortak noktasıdır. Sol görüşlü bir akademisyen olmasına rağmen eserleri Sağ görüşlü kişilerce de okunmakta ve paylaşılmaktadır. Döneminde de bugün de eserleri üniversitelerde ders kitabı olarak kullanılmıştır. Eserlerinin okuyucu kitlesi akademik çevrelerle sınırlı değildir, çalışmaları kamusal alanda da tanınmıştır. Hobsbawm eserlerini sadece akademik ve entelektüel çevreler için değil, çeşitli halk kesimlerinden sıradan insanlar için de kaleme aldığını belirtmiştir.

Hobsbawm yaşadığı dönemde de ilgi çeken bir yazar olmuştur. Özellikle İngilizce konuşan dünyada çalışmalarına ilişkin değerlendirmeler yapılmış, eleştiriler getirilmiştir. Hobsbawm 95 yıllık uzun ömründe bu eleştirilerin bir kısmını bizzat yanıtlamıştır. Eserlerinin farklı dillere çevrilmesiyle bilimsel ve entelektüel etki ve tartışma alanı da genişlemiştir.

Türkçe'ye ilk kazandırılan eseri **Haydutlar/Eşkılar (Bandits, 1969)** metni olmuştur. Logos Yayınları bu tercümenin ilk basımını 1974, ikinci basımını ise 1990 yılında yapmıştır. Türk yayıncıları uzun süre Hobsbawm çevirilerine ara vermiş, eserlerinin büyük çoğunluğu 1995 sonrasında çevrilmiş ve çok sayıda baskı yapmıştır.

Hobsbawm hakkındaki Türkçe çalışmalar da oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum bu tezin konusunun ve içeriğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. YÖK'ün tez veri tabanından (Ulusal Tez Merkezi) edinilen bilgiye göre Hobsbawm hakkında tarih bölümlerinde hazırlanmış iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tezler Çiğdem Coşkun'un "**Hobsbawm'ın Tarihçiliğinin Analizi Işığında Sosyal Tarihçiliğin Bugünü**" (Danışman: Zafer Toprak) (Ç. Coşkun, 2002) ve Sevilay Çiftçi'nin "**Eric Hobsbawm'ın 'Kısa Yirminci Yüzyıl'ı ve Türkiye**" (Danışman: Fevzi Demir) (Çiftçi, 2006) başlıklı tezleridir.

Hobsbawm hakkında yazılmış Türkçe makaleler de oldukça sınırlıdır. Çiğdem Coşkun'un tezinin de danışmanı olan Zafer Toprak'ın "**TİP Kongreleri, Kürt Sorunu ve E. J. Hobsbawm**"(Toprak, 2013) ve "**Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik ve Eric Hobsbawm Faktörü**" (Toprak, 2012) başlıklı makalelerinin yanı sıra Begüm Kurtuluş'un "**Aşırılıklar Çağı'nın Mirası: Hobsbawm'ın Tarih Anlayışı Çerçevesinde Savaşın Dönüşümü**" (Kurtuluş, 2015), Süleyman Güder'in "**Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi**" (Güder, 2016) ve Mustafa Dinç'in "**İsyanın Mizahı: Hobsbawm'ın Toplumsal Eşkıyalık Tanımı ve Kemal Sunal Filmleri**" (Dinç, 2018) başlıklı makaleleri dikkati çeker niteliktedir. Gün Zileli'nin kaleme aldığı -bahsettiğimiz diğer metinlere oranla daha az akademik bir içeriğe sahip olmasına rağmen isabetli tespitlerde bulunduğu- "**Hobsbawm'ın Pırıltıları**" (Zileli, 2013) adlı makalesi de ayrıca önemlidir.

Bu çerçevede **Birikim** Hobsbawm hakkında en çok yayın yapmış dergilerden biri olarak öne çıkmaktadır. **Birikim**'de Halil Berktaş'ın "**Hobsbawm'ı Sunarken**" (Berktaş, 1993), M. Asım Karaömerlioğlu'nun "**Hobsbawm'ın Yüzyılı**" (Karaömerlioğlu, 1997), Barış Özkul'un "**Hobsbawm'ın Ardından**"(Özkul, 2012) ve Ferdan Ergut'un "**Hobsbawm: 20. Yüzyılın Son Büyük Tarihçisi**" (Ergut, 2017) makaleleri dikkat çekmektedir.

Hobsbawm hakkında yazılan makale formatında biyografilere ulaşmak mümkündür. Bu formattaki biyografilerin çoğu 2012'deki ölümünden sonra kaleme alınmış, Hobsbawm'ın görüş ve düşüncelerini genel hatlarıyla aktarmakla yetinen yazılardır. Hobsbawm hakkındaki en yetkin ve geniş kapsamlı çalışmalardan biri Gregory Elliott'ın 2010'da yayımlanan **Hobsbawm: History and Politics** (Elliott, 2010) kitabıdır. Yanı sıra Harvey J. Kaye'in **İngiliz Marksist Tarihçiler** (Kaye, 2009) adlı kitabı konuya ilişkin olarak, yazıldığı süreçte Hobsbawm'ın bizzat kontrol ettiği ve kendisi ile ters düşen herhangi bir bilginin olmadığını teyit ettiği bir eser olarak önemlidir. Hobsbawm'ın eserlerine ilişkin en iyi bibliyografyayı ise 1982 tarihli **Culture, Ideology and Politics: Essays for Hobsbawm** (Samuel & Jones, 1982) adlı kitap içinde Keith Mclelland "**Bibliography of the Writings of Eric Hobsbawm**" başlığıyla yayımlamıştır. Bu tezin tamamlandığı günlerde yayımlanan,

Hobsbawm ile hukuku eskiye dayanan tarihçi-yazar Richard J. Evans'ın **Eric Hobsbawm: A Life in History** (Evans, 2019) adlı eseri Hobsbawm hakkındaki kapsamlı bir biyografi olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada Hobsbawm'ın hayatı, eserleri ve etkilendiği başlıca teorisyenlerle düşünsel ilişkisi değerlendirilmiştir. Tezin başlıca odağı çalışmalarıyla sadece tarih alanına değil, tüm sosyal bilimlere katkı sağlayan Hobsbawm'ın kendi kitap ve makaleleridir. Çalışmada Türkçe'ye çevrilmiş olan ve İngilizce anadilindeki birincil literatürün yanı sıra ikincil literatürü oluşturan Hobsbawm hakkında yazılanlar da mümkün olduğunca tüketilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki birincil amaç Hobsbawm'ın çalışmalarını bütünlüklü bir bakışla açıklamak ise ikincil amaç da Hobsbawm'ın çalışmalarına ilişkin eleştirel değerlendirmelere zemin hazırlamaktır.

Tezin ilk bölümünde Hobsbawm'ın yaşamöyküsü tarih anlayışıyla birlikte sunulmuş, ikinci bölümde entelektüel açıdan beslendiği isimlerle ilişkisi değerlendirilmiş, Sol düşünce içindeki konumu açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu zemin üzerinde tarih çalışmaları iki odak etrafında incelenmiştir. Üçüncü bölümde toplumsal hareketlere ilişkin eserleri ve değerlendirmeleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Hobsbawm'ın dünya ve Avrupa tarihi okuması üzerinde durulmuştur.

Hobsbawm'ın ülkemizde en çok ele alınan odaklarından biri olan, “geleneğin icadı” ekseninde, milliyetçilik konusundaki görüşleri, dünya tarihi içindeki birkaç değişiniyi saymazsak, bu tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun yanı sıra özellikle caz müzik etrafındakiler olmak üzere kültür ve sanata ilişkin değerlendirmeleri de bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN YAŞAMÖYKÜSÜ VE TARİHÇİLİĞİ

Eric Hobsbawm'ın bu tez kapsamında ele alınan toplumsal hareketler tarihi ve dünya tarihi alanlarındaki eserlerini daha iyi anlayabilmek için biyografisine, tarih anlayışına ve hem dünyaya hem de tarihe bakışını büyük ölçüde belirleyen Sol içindeki konumlanışına yakından bakmak yerinde olacaktır. Bu sebeple tezin bu bölümünde Hobsbawm'ın sosyolojik bir biyografisine yer verilecek, yine biyografisiyle ilişkili olarak tarihçiliğinin şekillenışı ele alınacaktır. Bir sonraki bölümde ise entelektüel beslenme kaynakları ve Sol içi konumuna odaklanılacaktır.

1.1.Hobsbawm'ın Yaşamöyküsü

Tam adı Eric John Ernst Hobsbawm'dır. 9 Haziran 1917'de, bu tarihlerde bir İngiliz sömürgesi olan Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğmuştur. Baba tarafından ailesinin soyadı Almanca “**Obstbaum**”dur (meyve ağacı). Polonya, Varşova'da yaşayan bir marangoz olan dedesi David Obstbaum'un 1870'lerde Londra'ya göç etmesi sırasında bu soyadı Londra'daki Göç İdaresi memuru tarafından duyduğu şekilde kayda geçirilmiş, başına bir “sessiz h” ilave edilip, ortada okunması zor olan “t” atılarak “Hobsbaum”a dönüştürülerek İngilizleştirilmiştir. İkinci bir değişiklik de Eric Hobsbawm'ın İskenderiye'deki İngiliz konsoloslukunda yapılan doğum kaydı sırasında olmuştur. Burada doğum tarihinin yanı sıra soyadı da yanlış yazılmıştır. Soyadı ikinci kez İngilizleştirilmiş, bu kez “u” harfi “w” ile değiştirilerek “Hobsbawm”a dönüşmüştür. Hobsbawm daha sonraki süreçte, “Hobsbawm” şeklindeki bu hatalı ve İngilizce yazımı değiştirme gereği duymamıştır.

Daha 10'lu yaşlarından başlayarak, ilk gençlik yıllarında edindiği bilgiler ve tecrübeler doğrultusunda kendisini etkileyecek olan Ekim 1917 Bolşevik Devrimi Rusya'da Hobsbawm'ın doğumundan sadece birkaç ay sonra gerçekleşmiştir.

Hobsbawm **Tuhaf Zamanlar** başlıklı otobiyografisinde İskenderiye’de yaşadığı iki yıla ilişkin zihninde kayda değer bir anı bulunmadığını kaydetmiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 18).

Eric Hobsbawm, Leopold Percy Hobsbaum (1881-08.02.1929) ve Nelly Grün (1895-12.07.1931)’ün evliliklerinden doğan ilk çocuklarıdır. İkinci çocukları olan Nancy Hobsbaum Eric’ten dört yaş küçüktür. Baba Percy Hobsbaum Polonya kökenli Yahudi, Londra’da ikamet eden ve marangozlukla uğraşan tüccar bir ailenin sekiz çocuğundan dördüncüsüdür. Baba Percy’nin anne ve babaları David ve Rose Obstbaum 1870’lerde Varşova’dan İngiltere’ye göç etmiştir. Ailenin ticaretle ilgilenmesinden bağımsız olarak Percy Hobsbaum tüysıklet boksördür. Kendi kurduğu ailenin geçimini küçük ticaret işleri ile sağlamaktadır. İskenderiye’ye ise Britanya sömürge memuru (**colonial officer**) olarak çalışmak üzere gitmiştir.

Anne Nelly Grün ise mücevher işiyle uğraşan Viyanalı Yahudi zengin bir tüccar ailenin üç kızının en küçüğüdür. Edebiyatla ilgilenmektedir. “Nelly Holden” takma adıyla çeşitli kısa öyküler ve romanlar yayımlamıştır. 1913’te mezuniyet hediyesi olarak İskenderiye’de yaşayan amcasına yaptığı ziyarette Percy Hobsbaum ile tanışmıştır. Baba Percy Hobsbaum ile anne Nelly Grün I. Dünya Savaşı sırasında birbirine karşı cephelerde yer alan ülkelerin vatandaşları olarak İsviçre- Zürih’teki İngiltere büyükelçiliğinde evlenmişlerdir. Aynı sebeple savaş sonlanana kadar İskenderiye’de ikamet etmişlerdir. Percy Hobsbaum ve Nelly Grün’ün evliliklerinin ardından Percy’nin ağabeyi (Eric Hobsbawm’ın amcası) Sidney Hobsbaum ile Nelly’nin ablası (Eric Hobsbawm’ın teyzesi) Gretl Grün de evlenmiştir. Baba Percy Hobsbaum’un 1929’da kalp krizinden erken yaştaki ani ölümü ve anne Nelly Grün Hobsbaum’un 1931’de veremden ölümü sonrasında o sıralar Almanya’nın Berlin şehrinde yaşayan Sidney-Gretl Hobsbaum çifti, Eric ve Nancy kardeşlerin bakımını üstlenmişlerdir. 1933’te aile, İngiltere’ye taşınmıştır.

Hobsbawm’ın babası ile annesi arasında sınıf farkı dikkat çekicidir ve Hobsbawm’ın yaşama biçiminde etkili olmuştur. Anne Nelly Grün’ün ailesi üst orta sınıfa mensupken baba Percy Hobsbaum’un ailesi alt orta sınıfa mensuptur (Hobsbawm, 1959). Aile 1920’lerin sonuna doğru yoksullaşmıştır. Savaş döneminin

yarattığı ekonomik krizden Hobsbaum ailesi de etkilenmiştir. Sınıf kaybı ihtimali alt orta sınıfta yüksek olması nedeniyle Eric Hobsbawm'ın iktisadi kaygılardan arınık bir dönemi olmamıştır.

I. Dünya Savaşı sonlandıktan sonra, 1919'da Hobsbaum ailesi İskenderiye'den Viyana'ya (Avusturya) taşınmıştır. Viyana yılları Hobsbawm için etkileyici olmuştur. Viyana'nın sunduğu kültür ortamı, entelektüel çevre onun -tüm maddi imkansızlıklarına rağmen- "elit" bir çevrede yetişmesini sağlamıştır. Hobsbawm özyaşamöyküsünde Viyana orta sınıfını açıklarken çok dilli, çok milletli (Çekler, Slovaklar vb. farklı milletten insanı da içine alan) bir yapıdan söz etmektedir. Bu yapı içinde kültürel ortaklıkların da pekiştirilmesiyle birbirinden farklı unsurların kutuplaşmaksızın bir arada yaşadığına işaret etmiştir. Hobsbawm'a göre dönemin Viyana'sı "gerek kültürü gerek eski ve modern dünya kültürüne yaklaşımı Alman izleri" (Hobsbawm, 2006b, s. 27) taşımaktadır.

Dönemin entelektüel çevrelerinde çok sayıda Yahudi'nin bulunduğunu ve hatta Avrupalı entelektüeller arasında Yahudilerin sayısal çoğunluğu oluşturduğunu söylemek mümkündür ancak bu durum Yahudiler arasında bir birliğin ve örgütlülüğün bulunduğunu söylemek için yeterli veri oluşturmamaktadır. Hobsbawm'a göre Siyonizm fikri Hitler ile yükselmiştir. Yahudi bir ailenin çocuğu olan Hobsbawm için din meselesi belirleyici bir önemde değildir. Hobsbawm, ailesinin koyu dindar bir yaşayış biçimini benimsemediğini belirtmiştir. Nitekim Hobsbawm Marksizm'le kurduğu ilişki sonucunda herhangi bir inanç sistemine bağlı olmadığına karar vermiştir. Kendisini komünizmle kurduğu bağla ilişkili olarak Siyonizm karşıtı olarak tanımlamaktadır (Hobsbawm, 2006b, s. 235).

Sadece Avusturya'da değil, Avrupa'nın farklı ülkelerinde de sosyalizme, Marx'ın teorisine ilişkin tartışmalar yürütülmüştür. Bu tartışmaların en önemli özelliği Avrupa içindeki sorunları merkeze almasıdır. Bu açıdan Sovyet deneyiminin kendisi merkezi önemde değildir ve tartışma konusu edilmemektedir. Tartışmalardaki milli ve bölgesel karakter uluslararası karakterde siyaset tartışmalarının yürütülmesine pek de imkân tanımamaktadır. Sol kesimde kurulan örgütlenmeler olmasına karşın etki alanı oldukça bölgeseldir. Yahudi bir ailenin

çocuğu olan Hobsbawm'ın Marksizm ile ilişkisi, döneminin entelektüel yapısı ve alternatif grupların (kimi zaman ırkçılığa ulaşan) dışlayıcı özelliklerinin bir sonucudur.

19. yüzyıl milliyetçiliklerin yükselişe geçtiği, devletlerin kendilerini tanımladığı ve bu tanımları halklarının tümüne yaymaya çalıştığı bir süreç olmuştur. 19. yy.'dan 20. yy.'a geçişle birlikte –en azından Avrupa için– tanımlar ve uygulamalar daha da radikal bir hal almaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların resmen çöküşü farklı arayışları beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı Avrupa için istenen sonuçlara ulaşılan büyük bir zafer ile son bulmamıştır. Arayışın kendisi süreç içindeki değişimlerin daha hızlı bir hal almasına neden olmuştur (Hobsbawm, 2011b, s. 35). Milliyetçilikler giderek güçlenmiştir, faşizm yükselişe geçmeye başlamıştır. Belirsizlik durumu yaygınlaşmıştır, toplumsal alanda kaygı seviyeleri yükselmiştir ve bu sorunlu haller normal kabul edilmiştir. Çoğunlukla göçebe bir hayat süren ve tarihi boyunca ticaretle uğraşma eğilimi fazla olan Yahudiler için de sürekli tetikte ve harekete hazır olma hali söz konusudur. Mevcut durum toplumun tüm sosyal alanlarının ve zihinlerin sürekli politikaya bulaşmasına neden olmuştur ve bu etki doğallaşmıştır. (Hobsbawm, 2006b, s. 30)

Hobsbawm'ın ailesi de bu durumdan herkes kadar etkilenmiştir. Hobsbawm'ın anlatımıyla annesi bir İngiliz hayranıdır. (Hobsbawm, 2006b, s. 55) Bu nedenle çocukların yetişmesi sürecinde İngilizceyi ev içi konuşmalara da dahil etmiştir ve diğer ülkelerdeki –özellikle de İngiltere'deki- akrabaları ile iletişimlerini sürdürerek Hobsbawm'ın hayatını belirlemesinde etkili bir yatırım yapmıştır. Birden fazla dil ve kültür ile yetişen Hobsbawm olağanüstü durumlar karşısında harekete geçmeye ve yeni yerine adapte olmaya alışmıştır. Çocukluğundan itibaren iki ilkokul, üç **Gymnasium** değiştiren; babasını 12, annesini 14 yaşında kaybeden; 16 yaşında Mısır (İskenderiye), Avusturya (Viyana) ve Almanya (Berlin)'dan sonra dördüncü ülkesi İngiltere'ye ayak basan Hobsbawm için istikrarlı bir yaşam kurgulanabilir dahi değildir. Bu durum rahat, sakin ve güvenli İngiltere yıllarında da devam ederek hayatının tümüne yansımıştır. Hobsbawm olası kaçışına yaptığı hazırlığı otobiyografisinde şu şekilde anlatmıştır:

“... benim gibi insanların riayet etmeyi öğrendiği, potansiyel mülteciye özgü temel tedbirleri bilinçli olarak sürdürüyordum: Bu tedbirler, süresi geçerli bir pasaport; ani bir kararla iltica etmeyi seçtiğiniz ülkeye gitmenizi sağlayacak bilet için yeterli miktarda para; çabucak ayrılmanıza elverişli bir yaşam tarzı ve yanınızda götüreceklerinize ilişkin kabaca bir fikirden ibaretti.” (Hobsbawm, 2006b, s. 298)

Hobsbawm’ın ifadelerine dayanılarak denilebilir ki dindar bir ailede yetişmemiş olmasına rağmen süreç içinde Avrupa’da “Yahudi olmanın” yarattığı damgalılık halinden kurtulamamıştır. Öyle ki “Neden Yahudi’siniz?” sorusuna cevabı “çaresizlik” olmuştur (Hobsbawm, 2011b, s. 40). Annesinin öğüdüne uyup Yahudi kimliğini saklamayan ve bu kimlikten utanmadığını belirten Hobsbawm’ın 1931’den 1960’a kadarki süreçte Viyana’dan uzak kalmasının Hobsbawm’ın tek sebebi antisemitizm ve Yahudi Soykırımı değildir.

Babasının ve annesinin vefatından sonra kardeşi ile önce Berlin’e giderek, bir süre için oradaki akrabalarının, amcası Sidney Hobsbaum-teyzesi Gretl Grün çiftinin yanında yaşamıştır. 14-16 yaşında Berlin’de yaşadığı iki yıllık süreç (Weimar döneminin 1931-1933 arasındaki belki de en hareketli iki yılı olarak) onun komünist çevreler ile ilişki kurması noktasında önemlidir. Çünkü artık herhangi bir devrim ihtimalinin söz konusu olmadığı anlarda bile o dönemin heyecanından, kendisine kattıklarından beslenmiştir (Hobsbawm, 2011b, s. 82). Hobsbawm’ın Sol ile ilişkisi çoğunlukla şartların ürünüdür. Faşizme karşıt olan tavrını dile getirmesine aracı olan ve kendini yaratma sürecinde aklını geliştirip, bilgisini artıran bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Belirtmek gerekir ki bazı Sol eğilimli Yahudiler gibi Siyonizm yolunu da seçmemiştir. Onun bakışı zorunlu gibi gösterilen seçenekler arasında bir başka yol ve yön tayin edebilme çabasını içermektedir. Bu nedenle denilebilir ki Hobsbawm hiçbir ideolojiye, milliyete, dine ve ırka tam anlamıyla bağlılığını bildirmemiştir. Bu durum daha sonraki süreçte akademik çalışmalarına da yansımış, geneli görmeye çalışan, farklı alanlar arasında bağlantılar kuran ve bu sayede toplumsalı yakalayan eserler ortaya koymuştur. Toplumsal hareketleri ve tarihsel dönemleri açıklarken ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel etkileşimleri birlikte değerlendirmiştir.

Almanya’da Adolf Hitler’in başa geçmesi ve Komünist Parti’nin yasaklanmasını takip eden süreçte (1933) amcası Sidney, teyzesi Gretl, kuzeni Peter ve kardeşi Nancy’den oluşan ikinci ailesiyle birlikte İngiltere’ye göç etmiştir. İngiltere, dönemin göçmen Yahudi nüfusuna bir şekilde alan açan ülkelerden biridir. Öyle ki pek çok –özellikle de Yahudi kökenli olan– düşünür ve bilim insanının yolu bir biçimde İngiltere’den geçmiştir. Aynı dönemde İngiltere dünya devi olma konumunu ve imparatorluk olma özelliğini yavaş yavaş kaybetmektedir (Hobsbawm, 2011b, s. 119). Buna rağmen refah düzeyi diğer Avrupa ülkelerine oranla yüksek kalmıştır. Hobsbawm’ın İngiltere’ye göçü, ilk kez, görece daha güvenli ve istikrarlı bir alanda yaşamasına imkân tanımıştır. Nitekim amcası Sidney’in teyzesi Gretl’in ölümünü takip eden süreçte film sektöründe çalışmak üzere kız kardeşi Nancy’yi de alarak ABD’ye gidişine (1939) Eric Hobsbawm eşlik etmemiş ve İngiltere’de kalmayı tercih etmiştir.

Hobsbawm 1936 yılı itibariyle Cambridge Üniversitesi’nde tarih alanında eğitim almaya başlamıştır. Hobsbawm’a göre Cambridge Üniversitesi köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen doğa bilimleri haricindeki konulardaki yeni araştırmalara yatırım yapmakta oldukça eksik kalmıştır. Orada daha çok yüksek kültürün aktarımının söz konusu olduğu bir sistem söz konusudur. Hobsbawm ise tarihi doğa bilimlerine, hatta toplum bilimlerine indirgenemez olarak kabul etmektedir (Hobsbawm, 2011b, s. 13-14).

Üniversite öğrenimi sırasında Büyük Britanya Komünist Partisi (BBKP) Tarihçiler Grubu’na katılmıştır. Grup üyeliğini yirmi yıla yakın bir süre, 1956 yılına kadar aktif biçimde sürdürmüştür. 1956 yılı hem Hobsbawm hem de Sol için birçok değişimin yaşandığı bir dönemin başlangıcıdır. Bu tarihte gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi önemli sonuçlar doğurmuştur. 20. Kongre’de çıkan ayrılıklar ve N. S. Kruşçev’in konuşması infial yaratmıştır. Kruşçev konuşmasında sosyalizmin faşizme evrilmesi konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Lenin’den yaptığı alıntılar ile aydınların rolünün önemli olduğunu ancak toplum içinde elitlemiş bir sınıf halinde olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Stalin’in bir asker olarak başarılı olduğunu ancak fazla otoriter bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Stalin’in fazla baskın olan tavrının hem eleştiri kabul etmez

hem de sosyalistler arasındaki grup dinamiklerini çözen bir eğilimi desteklediğine değinen Kruşçev kişi kültürünün teori ve pratik arasındaki mesafeyi artırdığını belirtmiştir. (Kruşçev, 1991) Konuşmanın kaydı, Avrupalı katılımcıların salon dışına alınmış olmasına rağmen İngilizlerce ele geçirilmiş ve on yıl sonra Avrupa’da yayımlanmıştır. (Kruşçev, 1991, s. 7)

Sol düşüncenin kendi kendini kısırlaştırması ve siyaset üretmez hale gelmesi, dolayısıyla “devrim” hayallerinin son bulması bu dönemde söz konusu olmuştur. 1960’ların Gençlik Hareketleri Solda heyecan yaratmasına rağmen kısa sürmüştür. 20. yy.’ın ikinci yarısından itibaren İngiliz Komünist Partisi’nin üye sayısında azalma görülmüştür. İngiliz siyasetinde Sağ kanat yükselişe geçmiştir. Bu değişim Margaret Thatcher’ın yönetime geçmesi ile en üst seviyeye ulaşmıştır. BBKP’ nin zayıflamasından Tarihçiler Grubu da nasibini almıştır. Hobsbawm ise herhangi bir ortaklığının kalmadığı partiden ve Tarihçiler Grubu’ndan, aylık dergi **Marxism Today**’in kapatılış yılı olan 1991’e kadar ayrılmamıştır.¹ 1991 yılı Sovyet rejiminin resmi çöküş yılı olması nedeniyle de ilgi çekicidir.

Hobsbawm 1939’da üniversiteden mezun olmasını takip eden süreçte savaş sebebi ile askere alınmıştır. Askerlik bir meslek olarak onun mizacına uymamaktadır. Bunun yanı sıra, Avusturya ve Almanya’da yaşamış olması nedeniyle savaşta kendisine cephe görevi verilmemiştir. Altı yıl kadar süren askerliği 1946’da terhis edilmesi ile son bulmuştur. Bu süreçte Komünist Parti üyesi Muriel Seaman ile 1943 yılında ilk evliliğini yapmıştır. 1950 yılına kadar süren bu evliliğinden çocuğu yoktur.

Hobsbawm lisans sürecinden itibaren bir “havari”² (**apostle**) olarak Cambridge Üniversitesi bünyesinde olmakla elde etmiş olduğu sosyal çevrenin koruyuculuğunu tüm sorunlara rağmen hissetmiştir. (Hobsbawm, 2006b, s. 255-258) Askerliği sonrasında da Sol gruplar ile ilişkisini sürdüren Hobsbawm sivil hayata

1 Bunun sebebini ise kimsenin onu kovmaması olarak açıklar. (Hobsbawm, 2006b, s. 295)

2 Üniversiteye mensup olan öğrencilerin dayanışma sağladığı bir grup/cemiyettir. “Havari” (apostle) unvanı kuruma dahil olan öğrencilere verilir. Mezun olan öğrencilere ise “melek” (angel) denilir. Mezun olmuş ve cemiyete bağlılık duymayanlar “melek” kabul edilmez. “Havarilerin” kendilerini adadıkları iki temel şey vardır: arkadaşlık ve entelektüel dürüstlük.

dönmesiyle üniversitedeki akademik çalışmalarına da geri dönmüştür. 1947’de Londra Üniversitesi Birkbeck College’da okutman olarak çalışmaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi (1948-1991) onu ve onun gibi komünizm yanlısı kimselerin kariyerlerini etkilemiştir. Hobsbawm 1959’a kadar doçent unvanını alamamıştır. Hobsbawm ilerleyen süreçte kaydettiği başarının bu gecikmesinden de gururlandığını belirtmiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 295). 1956 itibarıyla “History Workshop” adlı grubu kurarak çalışmalar yürütmüştür. Yanı sıra **Past and Present** dergisini çıkartmıştır.

1960’lı yıllara geldiğinde Soğuk Savaş’ın tehlike ve tedirginliklerle dolu atmosferi bir nebze olsun dağılmıştır. Bu süreçte doçentliğini alan Hobsbawm’ın özel yaşamında da değişimler söz konusu olmuş. 1950’lerin sonunda bir arkadaşının karısı olan, psikoloji öğrencisi Marion Bennathan ile evlilik dışı birlikteliğinden Joshua Bennathan (1958-2014) isimli bir oğlu olmuştur. Hobsbawm 1961’de Viyana kökenli siyaset muhabiri Walter Schwartz’ın kız kardeşi, müzik öğretmeni Marlene Schwartz ile tanışmıştır. 1962’de gerçekleşen evliliklerinden Andy (1963) ve Julia (1964) adlarında iki çocuğu olmuştur. (Evans, 2015, s. 238)

1960’larda gençlik hareketleri ön plandadır. Savaş sonrası dünyaya gelen kuşağa ilişkin övgü Batı kültürünün değişime uğradığı bir süreci oluşturmuştur. Rock&Roll’un yükselişe geçmesi, gençliğe övgünün artması ve tüketimin fazlalaşması söz konusu olmuştur. 1955 sonrasında Hobsbawm caz müziğe ilişkin ilgisini akademik çalışmalarına da taşımıştır. Caz müzik çağın popüler eğilimlerinden farklı olarak gençlik övgüsü içermemektedir. Hobsbawm’a göre caz müzik bir önceki kuşakla ilişkilidir. 1960 ve sonrası süreç “özel alan politiktir” söyleminin merkezi bir hal alması ile diğer dönemlerden kendini ayırmaktadır. Bir değişim evresi olduğundan bahsetmek mümkündür. Hobsbawm bu dönemde orta yaşlı bir tarihçi olarak gençlik hareketlerine aktif katılım gösteremediğini ve genç neslin ortaklaştığı dili anlamadığını belirtmiştir. Denilebilir ki caz dinleyen orta yaşlı Hobsbawm rock müzik etkisindeki yeni kuşağı yakalamakta yetersiz kalmıştır.

1960’lar politik eylemin özel alanlara çekildiği bir süreç olarak örgütlü, kolektif ve sistemli eylemlerin söz konusu olduğu dönemden (19. yy. ’dan) oldukça

farklılaşmıştır. 20. yy. 'ın toplumsal hareketlerinin aktif siyasetle ilişki kurup kuramadığı konuyla ilişkili pek çok kişi için tartışmalıdır. Bu süreç Marksizm'e ve Sola ilişkin bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Üçüncü dünya ülkeleri için sosyalist devrim umudu söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Hobsbawm Latin Amerika ülkeleri hakkında çalışmalar yapmış, makaleler yayımlamıştır. Hobsbawm Latin Amerika içinde Küba'nın ve Vietnam'ın ilham kaynağı olduğunu ancak bu etkinin de çok uzun sürmediğini belirtmiştir.

Hobsbawm 1970'te ekonomi ve sosyal tarih profesörü olmuştur. 1970'lerin sonunda İngiliz siyaset sahnesinde kısa bir rol almıştır ancak siyaset yapmak için gerekli olan mevcut durumu iyi kavrama ve doğru ilişkileri kurma" becerisinden yoksun olması nedeniyle kısa sürede aktif siyasetten uzaklaşmıştır. 1970'lerin işçi sendikaları mücadeleden çok, uzlaşmaları öngörmüştür ve bu durum işçiler arası - birliği değil- çatışmayı desteklemiştir. Sendikalaşmada artış söz konusudur ancak bu durum Solun siyasette yükseldiği ve hâkim konuma ulaştığı anlamına gelmemektedir. Bu yargı İngiliz Solu için de geçerli olmuştur. İngiliz Solu Troçkizm, Stalinizm, uzlaşmacılık vb. kollara bölünerek siyaset yapmaktan uzaklaşmıştır (Laybourn, 2006). Yanı sıra kapitalizmin çözüm üretmekte eksik olduğunun bilincinde olan İngiliz muhafazakârları da kendilerini kapitalizm karşıtı olarak tanımlamaya başlamıştır. 1979'da Thatcher'ın zafere ulaşması İşçi Partisi'nin akıbetini tehlikeye sokmuştur (Hobsbawm, 2006b, s. 356).

Aynı süreçte Sovyet rejimi çöküşe geçmiştir. Maoizm ile değişim sürecine giren Çin dünya siyasetinde söz söylemeye başlamıştır. Sovyet deneyiminden ve Vietnam deneyiminden oldukça farklı bir yapı arz etmekte olan bu oluşum Hobsbawm'da milli bir intiba uyandırmıştır (Hobsbawm, 2006b, s. 370). Bu nedenle Hobsbawm Maocu hareketi desteklememiştir. Belirtmek gerekir ki Hobsbawm - kendisini enternasyonalist olarak tanımlamasına rağmen- eserleri, eserlerinin içerik ve vurguları değerlendirildiğinde İngiliz kimliği oldukça baskın bir tarihçi ve sosyal bilimcidir. Tam da bu nedenle, İngiliz çıkarlarından ayrı bir görüş ortaya koymamak için bir Doğu devleti olan Çin'e -Çin Marksizm'e yeni boyutlar kazandırmasına rağmen- olumlu bakmamaktadır. Ona göre Çin gelecekte de Amerika'nın üstün

konumunu tehdit etme potansiyeli gösteren, bölgedeki tek etkin güçtür (Hobsbawm, 2011b, s. 18).

1970’li yıllar Hobsbawm’ın İngiltere dışında da adının duyulduğu bir dönemi başlatmıştır. Eserleri farklı dillere (İspanyolca, Almanca, Macarca, Çekçe, Türkçe, İtalyanca, Arapça vb.) çevrilmiş, çalışmaları bir ölçüde ilgi görmüştür. Bu dönemin bir özelliği de Avrupa’daki hâkim bilim ve felsefe dilinin Fransızcadan İngilizceye evrilmesidir. Bu durum akademik anlamda dengeleri bir kez daha değiştirmiştir. 1960’larda yaşanan bir değişme de Avrupalı tarihçilerin zamanla dünyanın diğer bölgelerini de çalışmaya başlamaları, Avrupa dışı bölgeleri de çalışma alanlarına dahil etmeleridir. Denilebilir ki 1960’lara kadarki süreçte Avrupalı tarihçilerin odaklandığı esas alan Avrupa’dır; Avrupa dışındaki alanlar ile coğrafya, antropoloji ve filoloji ilgilenmiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 394). Tarih, modern anlayıştaki tarihçiler ile farklı alanları ve bu alanların bilgisini de içine alarak genişlemiştir. Modern tarihçiler farklı bilim alanlarının (özellikle de farklı sosyal bilimlerin) verilerini birbiriyle ilişki kurarak aktarmışlardır. Hobsbawm da bu modern tarihçilerden biridir.

1982’de Birkbeck College’den emekli olan Hobsbawm davet edildiği üniversitelerde ders vermeye devam etmiştir. Amerika’daki Stanford University ve MIT gibi kurumların yanı sıra İngiltere, İtalya, Amerika gibi çeşitli ülkelerdeki üniversitelerde ders ve konferanslar vermiştir. Buralardaki derslerinde lisans ve lisans üstü seviyede öğrencilerle çalışmıştır. 1945 sonrası yazdığı yazılarının tarihçi kimliğinden çok gözlemci, gazeteci gibi bir kimlikle kaleme aldığını belirten (Hobsbawm, 2006b, s. 393) Hobsbawm çeşitli ülkelere ve şehirlere yaptığı geziler ile çalışmalarını sürdürmüştür.

Eserlerinin Avrupa-dışı dünyayı da göz önünde bulundurması, yaşadığı ülkenin sınırlarını aşan tanınırlığa ulaşmasında etkili olmuştur. İspanya, Fransa, İtalya, Vietnam, Küba, Meksika, Arjantin, Peru, Bolivya, Kolombiya, Venezuela, Hindistan gibi pek çok ülke ile gençliğinden itibaren seyahatleri ve dostluk ilişkileri sayesinde iletişim halinde kalmıştır. Gezileri çoğunlukla çalışma konularını da belirlemiştir.

Hobsbawm farklı dil ve kültürler ile iç içe büyümüştür. Açık görüşlü bir ailenin çocuğu olarak Hobsbawm'ın tarih anlayışını belirleyen unsurlardan biri de bu olmuştur. Ortalama bir Avrupalı Yahudi entelektüelin deneyimlediğinden daha az trajik olmakla birlikte milliyetçiliklerin ve faşizmin yükselişe geçtiği dönemi bizzat deneyimlemiştir. Hiçbir kimlik grubunun tek başına var olamayacağını söyleyen Hobsbawm'ın tarih anlayışı farklı unsurları birlikte değerlendirmeyi, süreç ortaklıkları ile ilişki kurmayı öngörmüştür. Annales Okulu ile kurduğu ilişki bu anlamda önemlidir. Başta Braudel olmak üzere Annales Okulu'nun yapıya ve yapının sabitliğine yaptığı vurgunun aksine Hobsbawm yapıların da değiştiği, dönüştüğü fikrindedir. Bu durum ulusal tarih yazımına ilişkin bakışını da etkilemiştir. Hobsbawm'a göre her devletin bir milleti olması gerektiği görüşü, birtakım ortaklıkların yaratılmasını ve hikayeleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda yapılan tarihsel değerlendirmeler kurguyu desteklemek adına bazı verilerin görmezden gelinmesi sonucunu doğurmuştur. Hobsbawm'ın içinde bulunduğu İngiliz Marksist Tarihçileri ve Annales tarihçileri bu tarih yazımına göz ardı edilen gündelik hayat, sanat vb. alanların bilgisini de eklemişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nı içine alan dönemde millet tanımı bir tür zorunluluk gibi kendini sunmakta iken II. Dünya Savaşı sonrası süreçte ABD'nin ekonomik ve siyasi açıdan dünya hâkimi konumuna gelmesi ile küreselleşme kavramını merkeze almıştır. 1950 sonrasında sömürgelerin teker teker bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından hâkim konumdaki devletlerin (Avrupa devletlerinin) sınırlarında daralma söz konusu olmuştur. Nüfusun gitgide azaldığı yerler olan, refah seviyesi yüksek Avrupa devletleri refah seviyesi düşük ülkelere göç almaya başlamıştır. Kentleşme bir nebze de olsa sorunu elimine etse de muhtemel sonuçlardan biri de milliyetçiliklerin tekrar yükselişe geçerek refahın paylaşılması konusunda gerilim ve çatışmalar doğurmuştur. Nüfusa müdahale eden bir diğer etken olarak savaş daha yaygın bir hal almıştır; savaşta kullanılan silahların menzili oldukça uzamıştır. Bu durum savaş biçimlerini ve ahlakını da tehlikeli hale getirmiştir. Bu değişikliklerle düşman tanımı da değişmiştir. Hobsbawm'a göre 20. yy. ve sonrasında toplumların en büyük sorunu öngörüle bulunmayı zorlaştıracak nitelikteki hızlı değişimleridir.

Hobsbawm ömrünün ilk yarısında pek çok trajediyi deneyimlemiştir. Bu durum onun kişiliğini, ilgilerini ve eserlerini belirlemiştir. **Haydutlar/Eşkılar** (**Bandits**, 1969) metni ve Robin Hood mitine ilişkin yorumları bu çerçevede değerlendirilmelidir. Sorunlu durumları nasıl aştığına ilişkin şöyle bir özeleştiriye bulunmuştur: “Belki de koşullara has gerçekliklerin beni sıyrıp geçmesinin nedeni, gerçek dünyaya daima mesafeli yaklaşmam, yani tamamıyla hayal dünyasında değilse de merak, araştırma, tek başına okuma, gözlem yapma, karşılaştırma ve deneycilik dünyasında yaşıyor olmamdı.” (Hobsbawm, 2006b, s. 64)

Henüz on yedi yaşındayken ailenin pek çok üyesinin ulaşamadığı bir yaş olan kırk yaşına kadar yaşayabilmeyi öngörmemiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 126). Gerçekte ise yüz yıla yakın bir süre yaşamıştır. Kırklı yaşlarından sonra yayınlarının sayısı artan Hobsbawm, henüz hayatta iken dünya çapında tanınır bir tarihçi olma şansını elde etmiştir. Çalışmaları ile sosyal bilimlere ilgi duyan pek çok kişinin dikkatini çekmiştir. Aşağıdan tarih, toplumsal hareketler tarihi ve dünya tarihi alanlarında örnek eserler vermiştir. Sıradan insanların toplumsal alanda failleri oluşturduğu bilinci ile toplumsal hareketleri açıklamaya çalışmıştır. İşçilerin tarihini yazmaya katkı sunmuştur.

Eric John Ernst Hobsbawm (95 yaşında) 1 Ekim 2012’de Londra’da vefat etmiştir. Ölmeden önce kaleme aldığı son yazıları **Parçalanmış Zamanlar** başlığı ile ölümünden bir yıl sonra yayımlanmıştır. Hobsbawm 2000’lerin başlarındaki öngörülerıyla de kendinden sonraki sürecin erken dönem tarih yazarlarından biri olmuştur.

1.2. Hobsbawm’ın Tarihçiliği

Hobsbawm’ın tarih alanına yönelmesi, 1931-1933 yılları arasında, 14-16 yaş aralığında Berlin’de içinde bulunduğu arkadaş gruplarıyla birlikte gerçekleştirdiği Marx ve Engels’in metinlerine yönelik okumaları ile olmuştur. Marx’ın düşüncelerinden etkilenen Hobsbawm gelecekteki mesleğini tarihçilik olarak

belirlemiştir. Marx ve Engels **Alman İdeolojisi** metninde tarih alanına ilişkin görüşlerini şöyle belirtmişlerdir:

“Biz, yalnız bir tek bilim tanıyoruz, o da tarih bilimidir. Tarih iki yönden incelenebilir. Tarihi, doğa tarihi ve insanlar tarihi diye ikiye ayırabiliriz. Bununla birlikte, bu iki yön birbirinden ayrılmazlar; insanlar var oldukça, insanlar tarihi ve doğanın tarihi karşılıklı olarak birbirlerini koşullandırır.” (Marx & Engels, 2003, s. 18)

Hobsbawm’ın çocukluğunda ve ilk gençliğinde tarihe yönelen bir ilgisi bulunmamaktadır. Onun ilgileri daha çok edebiyata ve edebiyatın içinde de hikayelere –en çok da kahramanlık hikayelerine– yönelmiştir. Bu yönelim onun ileriki yaşlarında da devam etmiştir. Çocukluk dönemi ve gençlik dönemi ilgilerini birleştirerek sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden faydalandığı tarih metinlerini kurmuştur. Eserlerinde kurgusal, yazılı ve sözlü metinlerden faydalanmasının yanı sıra, verilerin eksik kaldığı noktalarda da tarih anlatısını kurgulamıştır. Bunun ilk örnekleri **İlkel Asiler (Primitive Rebels, 1959)** ve **Haydutlar/Eşkıyalar (Bandits, 1969)**³ kitapları, en iyi örneği ise **Captain Swing** (George Rude ile, 1969) metnidir.

Hobsbawm’a göre tarih bugünden hareketle geçmişe odaklanmadır. Ona göre “aşağıdan tarih” yazarı, araştırdığı konu hakkında “olanı” değil “aradığını” bulmaktadır (Hobsbawm, 2009b, s. 253). Bu noktada anakronizme düşmenin de olası olduğunu belirten Hobsbawm bundan hayal gücü ve bilgi ile sakınılabileceğini söylemiştir (Hobsbawm, 2009b, s. 259). Örneğin George Rudé ile hazırladığı **Captain Swing** kitabında kurguladığı kısımlar mevcuttur. Hobsbawm’ın kurgusallığa ilgisi pasif bir merak olmanın ötesinde aktif bir pratiktir denilebilir.

İngiliz Marksist Tarihçiler grubunun organik bir parçası olan Hobsbawm’a göre “büyük adam” (**great man**) tarihi metinleri, deneme yazmak isteyen tarihçilerin ve kendilerinininkine benzer hayatları konu edinmesi nedeniyle siyasetçilerin okuduğu metinlerdir. Bu metinler toplumun diğer kesimlerinin ilgisini çekmemektedir (Hobsbawm, 2009, s. 249). “Aşağıdan tarih” (**History from below**) yaklaşımı ise tarih metinlerinin sıradan insanları tarihsel olayların esas faili olarak tanımlaması ve

3 Bu kitabın iki temel versiyonu mevcuttur. İlki 1969 yılında yayımlanmıştır. Değişiklikler ve eklemeler ile yapılan (dördüncü basımı olan) 2000 yılındaki basımı ise ikinci versiyonudur.

kitlelerin iradesini yok saymaması nedeniyle önemlidir. Hobsbawm sıradan insanların tarihinin başlangıcını 18. yy.'daki kitle hareketleri olarak belirlemiştir. (Hobsbawm, 2009b, s. 251) Aşağıdan tarih yaklaşımı ile sembolik değeri olan ritüeller, kıyafetler, gelenekler, günlük işlerde kullanılan usuller vb. önem kazanmıştır. Hobsbawm'ın toplumsal hareketler incelemelerinde bu gibi detayları yakalamak mümkündür.

Hobsbawm, makalelerinden derleyerek oluşturduğu eserlerden biri olan **Sıra Dışı İnsanlar: Direniş, İsyan ve Caz** 'ın Hobsbawm sıradan insanların, diğer bir deyişle halk kesiminin toplumsal aktörler olarak, yaptıklarının, düşündüklerinin kültürü değiştirip, tarihi yönlendirebileceğini belirtmiştir. Değişimi yaratma becerisi nedeniyle Hobsbawm halk kesimini konu edinen kitabının adını “Sıra Dışı İnsanlar” olarak belirlemiştir. (Hobsbawm, 2016c, s. 9)

19. yy.'da bilim olarak kabul edilen ve birtakım kurallar ile nesnelleştirilen tarih, 20. yy.'da yeniden değerlendirmeye alınmıştır. 20. yy. tarihçiliğinde 19. yy. tarihçiliğinin nesnelleştirme kalıpları, konu sınırlaması, konunun işleniş biçimleri genişletilmiştir (Iggers, 2011). Sözlü tarih (alternatif tarih) verileri tarihçilerin işlediği ve değerlendirdiği bilgiler olmuştur. Böylece gelenekler, gündelik pratikler, anılar tarih verisi olarak kullanılır hale gelmiştir ve toplumun her kesimi tarih yazımına katılmıştır (Caunce, 2016, s. 30). Bu durumun en önemli çıktılarından biri sosyal bilimler arasındaki veri paylaşımını artırması ve toplumsal alana ilişkin incelemeleri yetkinleştirmesi olmuştur. Hobsbawm'ın **The Jazz Scene (Caz Sahnesi)** adlı metni sözlü tarih verilerini kullanması açısından önemlidir.

Aşağıdan tarih yaklaşımı, 1900'lerin başında ortaya çıkmıştır ve 1950 sonrasında yaygınlaşmıştır. Aşağıdan tarih yaklaşımında “büyük insanlara” ve devlete odaklanan tarih anlatısına karşı, sıradan insanların deneyimlerini ve eylemlerini tarih anlatısına dahil etmiştir. 20. yüzyıl başlarında tarihçiliğin “siyasi tarih”ten “sosyal tarih”e doğru genişlemesi ve gelişmesi bağlamında iki tarih okulu dikkati çekmektedir: **Fransız Annales Okulu** ve **İngiliz Marksist Tarihçiler**. Her iki okul da araştırma alanlarına işçileri, onların siyasal düşünceleri ve eylemleri ile dahil etmiştir. (Uslu, 2017, s. 99)

Annales Okulu 1920'lerin sonu itibariyle kurulmuştur. İngiliz Marksist Tarihçiler ile iletişim halinde olan bu okulun, İngiliz Marksist Tarihçiler Okulu'nu etkilediğine ilişkin bir kanaat söz konusudur. Ancak Hobsbawm bu yargının yanlış olduğu düşüncesindedir. Hobsbawm'a göre her iki okulun kökenleri birbirlerinden farklıdır (Kaye, 2009, s. 14). Peter Burke **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu** adlı çalışmasında okulun tarihini üç döneme ayırarak incelemiştir. İlk dönem 1920-1945 arası süreci kapsamaktadır. Bu dönemde Annales Okulu önce geleneksel tarihçilik anlayışlarına muhalefet amacıyla ortaya çıkmıştır. İkinci dönem 1945-1968 arası süreçtir. Bu dönemde “yapı” ve “konjonktür” kavramlarını tanımlamışlardır ve farklı yöntemler ile tarih yazımını genişletmişlerdir. Fernand Braudel bu dönemde okulun başındaki isimdir. 1968 sonrası dönemde ise okulun kendi içinde ayrışmalar yaşamasına rağmen çok sayıda tarihçinin okula dahil olduğu bir süreç olmuştur. Annales tarihçileri siyasi olayları da siyasetçilerin dışında kalan çeşitli konuları da ele almışlardır. Genel olarak çalışmalarında siyaset geri planda kalmıştır. Tarih metinlerine coğrafya, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, antropoloji vb. alanların bilgisini dahil ederek incelemelerinin sınırını genişletmişlerdir. Başlangıç noktalarını Antik Çağa kadar götürmüşlerdir. Toplumsal olaylarda, değişimlerde yapıya atfettikleri rol aktöre atfettikleri rolden fazla olmuştur. Kronolojik tarih yazımıyla çatışan Annales Okulu temsilcileri kişisel duyarlılıklarla belirlenen bir sorunu merkeze alan tarih anlatıları yaratmışlardır (Burke, 2010).

Kaye'nin isimlendirmesiyle **İngiliz Marksist Tarihçiler**, kurumsal kimliği ile Büyük Britanya Komünist Partisi (BBKP) bünyesindeki bir oluşum olarak “Komünist Parti Tarihçiler Grubu” (**Communist Party Historians Group, CPHG**) da 1930'dan itibaren etkili olmuştur. Okul Marksist olmasına rağmen, Marx'a atfedilen iktisadi determinizmi reddetmiştir. Toplumsal değişimlerin temelinde etkili olan unsuru aktörler olarak tanımlamışlardır. Siyasi aktörleri merkeze alan tarih anlatılarına karşılıklar ancak siyaset tarihini sınırlarını genişleterek yeniden yazmışlardır. Kapitalizmi iktisadi olmaktan çok toplumsal bir değişim olarak değerlendirmişlerdir. Toplum içinde göz ardı edilen gruplara odaklanmışlar, işçilerin yarattığı toplumsal muhalefeti ve hareketleri konu edinmişlerdir. (Kaye, 2009)

İKİNCİ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN SOL İLE İLİŞKİSİ

“Oxford’da Kahramanlar Alanı yoktur

Oxford’a Hitler hiç gitmemiştir

Oxford’da Viyanalılar yoktur

Oxford’da haykırmaz kitleler” (Bernhard, 1992, s. 13)

Hobsbawm’ın tarihçiliğini, toplumsal alana ilişkin ilgilerini ve değerlendirmelerini anlamlandırabilmek için Sol içindeki konumunu saptamak gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde Hobsbawm’ın entelektüel açıdan beslendiği isimlerle ilişkisi değerlendirilmiş, Sol içindeki farklı yönelimler arasında kendini konumlama biçimi açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Hobsbawm onlu yaşlarının ortasından itibaren Marx’ın metinlerini okumaya ve Sol örgütlenmeler içinde yer almaya başlamıştır. Berlin’de ilk kez örgütlü yapılar içine dahil olmuş olan Hobsbawm İngiltere’ye göç etmelerinin ardından da Marksist çevreler ile bağıni koparmamıştır. Cambridge Üniversitesinde tarih eğitimi alırken Büyük Britanya Komünist Partisi (BBKP) ile bağlantılı olan **Komünist Parti Tarihçiler Grubu (Communist Party Historians Group, CPHG)**’na dahil olmuştur.

Bolşevik Devrimi’nden hemen sonra doğan ve ilk gençliğinden itibaren düşünceleri Bolşevik Devrimi’nden fazlasıyla etkilenen Hobsbawm’ı teorik anlamda Marx, Engels, Lenin, Luxemburg ve Stalin’i içine alan Ortodoks Marksizm hattında değerlendirmek mümkündür. Milliyetçiliğe karşı ve enternasyonalizmden yana oluşu itibariyle ise özellikle Luxemburgculuğa⁴ yaklaşır. (Blaut, 1987, s. 4).

4 Luxemburgculuk Rosa Luxemburg’un teorilerinden hareketle geliştirilen yönetime verilen addır. Kavram ilk kez 1925 dolaylarında kullanılmış, 1960’larda tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle 1960 sonrasında etkin olan bir düşünme biçimidir. III. Enternasyonal’in (Komünist Enternasyonal, Komintern, 1919-1943) Moskova’da 1919’da Luxemburg’un öldürölüşünden bir buçuk ay sonra

Sosyalizmin iktidarı ele geçirdiği iki örnek SSCB ve Çin olmuştur. Hobsbawm her iki deneyime de şahit olmuş olsa da, Çin Komünist Partisi'ni ve Mao'yu desteklememiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 82). Ona göre Maoist hareket Sovyet ve Vietnam karşıtı olmasının yanı sıra, milliyetçi ögeler taşımaktadır (Hobsbawm, 2006b, s. 370). Sovyet deneyimini ise ilgi ve hayranlıkla takip ettiğini söylemek mümkündür. Stalin'in yönetime geçtiği ve Leninizm adı altında faşizme yaklaşan bir yönetim kurduğu yıllarda bile Hobsbawm BBKP üyeliğini sürdürmüştür (Hobsbawm, 2006b, ss. 82-83). Ona göre Stalin mutlakiyetçiliğinde dahi bilimsel sosyalizme bağlı olmakla faşizmden ayrılmaktadır, otoritesinin kaynağı somut durumun tahlilidir (Hobsbawm, 2006b, s. 179). Hobsbawm'ın bu yargılarında Ortodoks Marksizme bağlı kalmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Genel bir çerçeveden değerlendirdiğimizde de Hobsbawm'ın Marksizme yaklaşımı büyük ölçüde Batılı ve Avrupalıdır. Çin'deki Maoist uygulamanın karşısındadır. Latin Amerika coğrafyasında ortaya çıkan Marksist hareketlere ilişkin desteği ise tartışmalı bir tablo çizmektedir. Bu noktada Latin Amerika örneklerinin iki özelliği dikkat çekmektedir. Birincisi, Latin Amerika devletlerinin çoğunun sömürge coğrafyası olmasıdır. Bu coğrafyada gerçekleşmesi muhtemel Sol kökenli herhangi bir devrim emperyalist ve kapitalist devletlere karşı kazanılmış bir zafer olacaktır. İkinci özellik ise Latin Amerika'daki örgütlenmelerin büyük çoğunluğu bölgesel nitelikli gerilla birlikleri olmalarıdır. Birliklerin düşünsel altyapısını oluşturan sorun tanımları ve getirdikleri çözüm önerileri bu bölgesellikten pay almaktadır.

Hobsbawm için Sol ile kurduğu ilişkinin kendisi, Solun hem İngiltere siyasetinde hem de dünya siyasetinde elde ettiği başarıdan daha önemlidir. Onun Sol kanattaki varlığı bir tür "konumunu belli etme çabası"nın ürünüdür. Bu nedenle

toplanan ve Luxemburg'un anısına saygı duruşuyla açılan kurucu kongresinde Lenin'in dile getirdiği görüşler Luxemburg'un görüşlerinden bir oranda farklılaşır. Lenin'in doktrini III. Enternasyonal ile tüm partilere dayatılmış ve tüm partilerin Bolşevikleştirilmesi hedeflenmiştir. Siyasi örgütlenmenin merkezileştirilmesi Enternasyonal'in politikası olmuştur. Luxemburg'un pozisyonu ise merkezileşmeye karşı işçi konseylerinden yanadır. Luxemburg'un Lenin'den diğer farkları parti içi demokrasiyi ve kitlelerle ilişkiyi önemsemesi, iktidarın işçi konseylerinde olmasını istemesi ve bir burjuva söylemi olarak nitelediği ulusların kendi kaderini tayinine karşı olmasıdır. Ayrıca Luxemburg köylülerin devrimci olmaktan çok gerici olduğunu düşünmektedir. Yine de Lenin ile Luxemburg'un düşünceleri arasındaki benzerliklerin farklardan fazla olduğu söylenebilir. Lenin millet meselesinde Luxemburg'dan ayrışır ama diğer konularda çok benzer fikirleri vardır. (Bensoussan & Labica, 2016, ss. 622-623)

Tarihçiler Grubu'ndaki dönem arkadaşlarının aksine daha uzun süre örgüt bağıını sürdürmüştür. 1950'li yıllar itibariyle İngiltere siyasetinde Sağ kanadın yükselişe geçtiğini söylemek mümkündür ve bu tarihlerden itibaren Sol kanadın tekrar başarı kaydetmesini Hobsbawm da öngörmemektedir. Bu bağlamda kendisini “ıflah olmaz bir komünist” olarak tarif etmesi anlamlıdır.

Bu bölümde Hobsbawm'ın topluma ilişkin görüşlerinin temelini oluşturan Sol teorisyenlerin yaklaşımları, kavram veya teorilerinin tümünü açıklama hedefiyle değil, Hobsbawm'ın onlara yaklaşımı itibariyle, Hobsbawm'ın bakış açısıyla sınırlandırılarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir İlyiç Lenin, Rosa Luxemburg, Antonio Gramsci'ye ilişkin değerlendirmelerde bulunulmakta ve Hobsbawm'ın bu isimlerle ilişkisi tanıtılmaya çalışılmaktadır.

2.1. Sosyalizm

Sosyalizmin kökeni endüstri öncesi toplumdaki sınıfsal ayrımlarda bulunabilir, farklı ülke ve farklı inanç yapılarında izine rastlanabilir. Endüstri toplumlarında ortaya çıkan modern hali ile sosyalizm, geçmişten gelen Fransız sosyalizmi, Alman felsefesi ve İngiliz politik iktisadının bir bileşimidir (Mandel, 1994, s. 7). Sosyalizm Marx'ın teorisini kurmasında etkili unsurlardan biridir. Sosyalizmin mevcut düzene alternatif yaratma çabası bu çerçevede gerçekleşen entelektüel üretimi artırmıştır. Sosyalizmi bilimsel ve ütöpik olmak üzere ikiye ayıran Engels teoriden çok koşulların bağlayıcılığına ve pratikte gerçekleşme imkanına dikkat çekmiştir. Böylece ortaya koyduğu ikilikte bilimsel sosyalizmden yana olduğunu açıklamıştır. Marksizm Marx ve Engels'in sosyalizme ilişkin yorum ve eleştirilerinden doğmuştur.

İngiliz sosyalizminin en önemli temsilcileri, Hobsbawm'ın 1950 tarihli doktora tezinde 1884-1914 aralığındaki durumunu incelediği Fabian Hareketidir. Londra'da 1884'te kurulan Britanya Fabian Derneği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik

değerlerini ön planda tutmuştur. Devletin varlığını ve müdahalesini destekleyen, devrimci ve sistem değişikliğinden yana olmayan bir sosyalizm anlayışına sahiptir (Bensoussan & Labica, 2016, s. 231). Siyasetle ilişkilerini çoğunlukla dolaylı yollardan kuran Fabianlar, İşçi Partisi ile siyasette aktif görev almış ve Hobsbawm’a göre “sosyalist reformizm” i savunmuşlardır (Hobsbawm, 2014a, s. 245). Hobsbawm’ı bir “Fabian” olarak tanımlamak mümkün değildir. Fabianlar liberal düşünürlerin etkisindedir, sınıf mücadelesini merkeze almazlar ve reformisttirler. Bu durum Fabianları “oportünist” ve “revizyonist” lere yaklaştırmaktadır. Engels ve Lenin de Fabianları “burjuva liberalizmi” nin içinde değerlendirmişlerdir (Engels, 1893c) (Engels, 1893a) (Engels, 1891) (Engels, 1893b) (Engels, 1890) (Engels, 1892b) (Engels, 1892a) (Engels, 1892c) (Engels, 1893d) (Lenin, 1974).

Hobsbawm’ın ilkel (**Primitive**) toplumsal hareketlere⁵ ilgi duymasında sosyalist düşüncenin payı büyük olmuştur. Sosyalist teoriyi muhalefet etme ve mevcut düzene alternatif yaratma çabası ekseninde okur. Hobsbawm’da bu düşünme biçiminin yansıması olarak “sosyal haydut/eşkıya” (**Bandit**) kavramı ön plana çıkmıştır. Kavrama ilişkin bir geçmiş kurgularken Hobsbawm Robin Hood mitine yönelmiştir. Bu mit ile geleneksel kabul edilebilecek bir ögeyi yeniden canlandırmış ve kurgusal bir gerçeklik ile toplumun maddi gerçekliği arasında bağ kurmaya çalışmıştır. İngiliz Marksist Tarihçilerin de “aşağıdan tarih” yaklaşımları doğrultusunda ilgilendiği bu mit Hobsbawm’ın toplumsal hareketlere ilişkin değerlendirmelerinin mihenk taşıdır. Robin Hood gibi ilkel toplumsal hareketler de Fabianlar da devrimci nitelikten yoksundur. Hobsbawm’ın bu iki harekete yönelmesinin altında böyle bir bağıntı bulmak mümkündür. Sosyalizm bir tür “Altın Çağ” a geri dönüş fikrini taşır. Kurgusal alandan fazlasıyla beslenen bu düşünce Hobsbawm’ın ilgi duyduğu Binyılcılık hareketi ile de bu yönüyle benzerdir.

⁵ Hobsbawm “ilkel toplumsal hareketler” ifadesiyle ekonomik açıdan endüstrileşme öncesinde, siyasi açıdan pre-politik dönemde gerçekleşen toplumsal hareketleri kast etmektedir.

2.2. Karl Marx

Karl Marx Hobsbawm'ı en çok etkileyen teorisyendir. Marx'ın zihinsel altyapısını Adam Smith, David Ricardo gibi klasik iktisat düşünürleri oluşturmuştur (Hobsbawm, 2016a, s. 326). Nitekim Hobsbawm'ın iktisat ilgisi de Marx'ın ilgileri üzerinden olduğu için iktisada ilişkin değerlendirmeleri klasik iktisatçılar ile sınırlı kalmıştır. Marx'ın amacı dünyayı değiştirmektir (Hobsbawm, 2016a, s. 348). Bu nedenle siyaset, iktisat, tarih, toplum ve bilim gibi konularda birbirini tamamlar nitelikte eserler yaratmıştır. Marksizm bu eserlerin yarattığı etkinin sonucunda doğmuştur. Marx'ın hedeflerinden hareketle, Hobsbawm da Marksizm ile ilgili yazılarını derlediği kitabının adını **Dünya Nasıl Değişir? Marx ve Marksizm Yazıları** olarak belirlemiştir.

Marx'ın yazıları çok sayıda siyasi, iktisadi, toplumsal ve -bunların hepsini içerir nitelikte- tarihsel tartışmanın fitilini ateşlemiştir. Hobsbawm bu tartışmalara tarih alanında yaptığı çalışmalar ile katkı sağlamıştır. Hobsbawm'ın açısından Marx, sadece dönemine ait bir teorisyen ve devrimci değildir; yüzyılları aşan bir etki alanına sahip olmuştur. Marx'ın yaptığı çözümlemeler -şartların değişmiş olmasına bağlı olarak çeşitli revizyonları gerekli kılmış olsa da- Hobsbawm'a göre genel çerçevede geçerliliğini korumuştur.

Hobsbawm'a göre Marx'ın çözümlemelerinin hala geçerli olmasını sağlayan üç özelliği vardır: 1) Kapitalist ekonominin sebep olduğu gelişmeler geri dönüşü olmayan değişimler yaratmıştır ve yaratacaktır. 2) Kapitalist büyüme her bir adımda çeşitli alanlarda krizler, gerilimler ve değişimler yaratacaktır. Dolayısıyla devrim süreklilik arz edecektir. 3) Sorunları anlamak ve çözmek, tarihsel değişimi saptamak için Marx'ın sorularına, kavramlarına, kategorilerine ve bunların yeni versiyonlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Hobsbawm, 2014a, ss. 15-17).

Komünist Manifesto metni geniş kitlelere hitap eden bir metin olarak önemlidir. Temelde işçilere seslenen bu metin Marx ve Engels'in mevcut duruma ilişkin tahlillerini ve eylem planlarını açıklamaktadır. İlk basıldığı yıl olan 1848'den

bu yana farklı dillere çevrilerek yayılmış olan bu metin Hobsbawm'a göre 150 yıl sonra sosyalist ve Marksist olmayan okuyucuların da dahil olduğu geniş bir çevre içinde kült bir metne dönüşmüştür (Hobsbawm, 2014a, s. 6). Kapitalizmin kurulması ve gelişmesine ilişkin bir anlatı sunmasıyla modern dönemin kısa tarihi olarak değerlendirilebilmektedir. Hobsbawm'a göre:

“**Komünist Manifesto**'ya gücünü veren iki şey vardır. Bunlardan birincisi, kapitalizm zafer yürüyüşünün başındayken bile bu üretim tarzının kalıcı ve istikrarlı olmadığı, 'tarihin sonu' niteliğini taşımadığı, tersine, insanlık tarihinde geçici bir aşamayı temsil ettiği ve kendisinden önceki üretim tarzları gibi zamanı gelince ('düşman sınıfların birlikte mahvoluşuyla karşılaşmadıkça' **Komünist Manifesto**'daki bu saptamanın üzerinde nedense fazla durulmamıştır) yerine başka bir toplumun geçeceği görüşüdür. İkinci etkense, kapitalist gelişmenin zorunlu olan uzun erimli tarihsel eğilimleri kabul etmesidir.” (Hobsbawm, 2014a, ss. 126-127)

Hobsbawm değişimin belirli bir yöne doğru gerçekleşmediğinin farkındadır ancak değişimin kendisinin bir imkân olarak var olmasını olumlu karşılar. Özellikle **Komünist Manifesto** metni olmak üzere Marx'ın metinlerinin temel çıktılarından biri olumlu veya olumsuz olarak değişimin sürekliliğine ilişkin yargıdır (Hobsbawm, 2014a, s. 136). Marx'ı Hobsbawm için önemli kılan özelliklerinden biri de budur. Sürekli devrim belirli bir biçimde gerçekleştirilmeyecektir; bu nedenle farklılaşan biçimleri anlamak ve açıklamak gerekecektir. Hobsbawm'a göre “Marx'tan öğrenilebilecek olan şey, klasik metinlerden ısmarlama dersler çıkartmaktan ziyade, Marx'ın analiz yapma ve eyleme geçme gibi görevler karşısında hangi yöntemle hareket ettiğini kavramaktı.” (Hobsbawm, 2014a, s. 99)

Marx sosyalist devrim hedefiyle ilişkili olarak Fransız Devrimi'ne ve sonrasındaki sürece ilgi duymuştur. Hobsbawm'ın da belirttiği üzere Marx'ın ulaşılmasını hedeflediği proletarya diktatörlüğünün karşılığı Paris Komünü olmuştur (Hobsbawm, 2014a, s. 63). Hobsbawm Bolşevik Devrimi'ni Fransız Devrimi ile ilişkili olarak değerlendirmiştir ve benzerliklerine vurgu yapmıştır. Lenin'i ve destekçilerini Robespierre ve Jakobenler ile eş kabul eden görüşleri odağına almıştır (Hobsbawm, 2009a, s. 58).

Marx'a ait metinlerden Hobsbawm'ı etkileyen bir diğeri de **Grundrisse: Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma**⁶ olmuştur. 1857-58'de yazılmış olmasına rağmen 1939-41'de Moskova'da yapılan iki ciltlik Almanca edisyona kadar basılmamış olan **Grundrisse** metninin yaygınlaşması 20. yy. 'ın ikinci yarısına kadar gerçekleşmemiştir. Marx bu "taslaklar"da üretim güçleri ile üretim ilişkilerini, altyapı ve üstyapının birbirini nasıl belirlediğini açıklamıştır (Marx, 2014, s. 16). Hobsbawm'a göre bu önemli eser, Stalin'in en parlak döneminde ve Marksizmin gelişmesine elverişli olmayan koşullarda yayımlanmıştır (Hobsbawm, 2014a, s. 138). Nitekim Marksistler arasında dikkati çekip popüler hale gelmesi 1953 Berlin baskısıyla olmuştur. Fransızca çevirisi 1968, İngilizce çevirisi ise 1973'te çıkmıştır.

Grundrisse'nin bölümlerinden biri olan "**Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler**" (**Formen**)⁷ (Marx, 2014, ss. 439-497) ayrıca önemlidir. Bu bölümde kapitalizme ve kapitalizm öncesinde geçerli olan biçimlere değinen Marx antik toplum, feodal toplum, Asya tipi toplum ve burjuva toplum yapılarına ilişkin ayrımıyla antropoloji çalışmalarının önünü açan bir eser yaratmıştır. Hobsbawm'a göre Marx **Biçimler**'de tarihin içeriği olan ilerlemeyi anlatmıştır. Marx'a göre ilerleme nesnel biçimde tanımlanabilen ve istenen durumu ifade eden şeydir (Hobsbawm, 2014a, s. 146). Hobsbawm'a göre tarihsel evrim fikrinin ve evrimin evrelerinin açıklanması ihtiyacı **Biçimler** metninin incelenmesini zorunluluk haline getirmektedir (Hobsbawm, 2014a, s. 198).

Hobsbawm'a göre Marx'ın tarımsal konulara yönelmesinde Doğu'da - özellikle de Rusya'da- gelişen devrimci hareketin etkisi olmuştur. 1848 sonrasında Avrupa'da gerçekleşecek devrimden ümidini kesen Marx Rusya'daki devrimci harekete ilgi duymuştur. Rusya'nın ağırlıklı olarak köylü nüfusa sahip olması ise Marx'ın kırsala ilişkin araştırmalar yapmasına vesile olmuştur (Hobsbawm, 2014a, s. 182). **Biçimler** metninin etkisi Hobsbawm'ın ilkel toplumsal hareketlere ilişkin

6 **Grundrisse** kelimesi Almanca'da "taslaklar", "planlar", "ana hatlar" gibi anlamlara gelmektedir. Marx'ın **Kapital**'i kurguladığı dönemde aldığı notlardan oluşturulmuş parçalı bir metindir. Marx'ın da Engels'in de hayatta olduğu dönemde basılmamıştır. Yaşanan ekonomik krize ve Avrupa devrimlerinin çöküşüne bağlı olarak 1857-58'de kaleme alınmış yazılardır.

7 **Formen** kelimesi Almanya'da "biçimler" anlamına gelmektedir. Buradan sonra **Biçimler** olarak kısaltılacaktır.

yorumlarında izlenebilmektedir. Hobsbawm'ın görüşlerini paylaştığını belirttiği Eric Wolf da **Köylüler** adlı çalışmasıyla **Biçimler** metninin etkisinde, Lenin çizgisini takip eden bir antropolojik değerlendirme ortaya koymuştur. İlkeller ve köylüler arasındaki farklılıklara dikkat çeken Wolf devrim öncesinde, sırasında ve sonrasında köylülerin konumunu tartışmıştır (Wolf, 2000).

Hobsbawm'a göre 2000'li yıllara gelindiğinde de Marx önemini korumaktadır. Toplumsal, ekonomik, siyasi, sosyal vb. alanlarda sorunlar vardır. Liberalizmin tek başına 21. yy. 'a ait sorunlara çözüm getirmesi mümkün değildir ve bu nedenle Marx'a tekrar yönelmek hem bir ihtiyaç hem de zorunluluktur (Hobsbawm, 2014a, s. 461).

2.3. Friedrich Engels

Engels Marx'ın metinlerini ilk revize eden kişidir. Marks'ı revize etme çabası Marksizmin Marx sonrası süreçte çeşitli kollara ayrılmasına ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Engels'in **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu** adlı çalışması Hobsbawm için önemli kaynaklardan biridir. Engels bu çalışmasında İngiltere'deki işçilerin yaşam koşullarını, gündelik hayatlarını, şartların işçileri nasıl şekillendirdiğini anlatmaktadır (Engels, 1997). Hobsbawm'a göre Engels'in bu çalışması döneminin işçi sınıfı hakkında yazılan en yetkin kitabıdır (Hobsbawm, 1997b, s. 385). İngiltere'nin erken endüstrileşmesi ve endüstrileşmeye bağlı olarak işçi sınıfının ilk oluştuğu yer olması Hobsbawm'ın Endüstri Devrimi sürecinde İngiltere'deki işçilere ilgi duymasında etkili olmuştur. Buna ek olarak, bu eserinde Engels'in kısaca bahsettiği toplumsal hareketlerden biri olan Captain Swing Hareketi, Hobsbawm'ın George Rudé ile, arşiv belgelerine ve birincil kaynaklara dayanarak kitap boyutunda araştırdığı bir konu olmuştur.

2.4. Ortodoks Marksizm

Ortodoks Marksistler Marx'ın teorilerinden hareketle toplum, siyaset ve iktisat arasında bağ kurarak hem teorik hem de pratik çalışmalar yapmışlardır. Marx'ın metinlerine (tabii **Grundrisse** gibi sonradan basılan metinlerine değil, kendi zamanlarında basılmış metinlerine) bağlılıkları ile ön plana çıkan Ortodoks Marksistler arasında Lenin, Troçki, Luxemburg, Stalin ve Mao Zedong gibi isimleri saymak mümkündür.

Ortodoks Marksizm başlığı altında Hobsbawm'ın bu isimler arasında en sık yaptığı iki isim olan Lenin ve Luxemburg'la ilgili açıklamalarda bulunulacaktır.

2.4.1. Vladimir İlyiç Lenin

Lenin Hobsbawm'ın en çok etkilendiği isimlerden biridir. Lenin'in **Ne Yapmalı?** metninde açıkladığı, toplumsal alanda entelektüelin proletaryaya bilinç götürmesi gerektiği fikri (Lenin, 1993) Hobsbawm'ın çalışmalarında karşılık bulmuştur. Hobsbawm başta **Devrim Çağı**, **Sermaye Çağı**, **İmparatorluk Çağı** ve **Aşırılıklar Çağı** metinleri olmak üzere tüm tarih metinlerinde hitap ettiği hedef kitle akademik çevrelerden çok halk kitleleri olmuştur. Tarih metinleri ile bilinç aktarımı gerçekleştirmiştir. Pek çok dile çevrilen eserleri ile okuyucuları arasında ortaklık yaratmıştır.

Lenin'in emperyalizme ilişkin değerlendirmeleri de Hobsbawm'ı anlamak için önemlidir. Lenin'e göre emperyalizm ile sömürgeleşme sağlanmıştır. Sömürgelerle kurulan ilişkiler ve üretim ağı sayesinde kapitalizm güç kazanmıştır. Kapitalist güçler arasındaki paylaşım sorunu I. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Bundan sonraki süreçte de benzer sorunlara neden olması muhtemeldir. Artı değerın tekellerde toplanması söz konusudur ancak tekeller de varlıklarını sürdürmek adına işçiler arasında farklılıklara yol açacak bir paylaşım pratiği geliştirmişlerdir.

Böylelikle kurulan “işçi aristokrasisi” devrimci potansiyele ket vurmuştur. Ancak bu durum bilinçlenme yoluyla aşılabılır. Gelecek dönemin, artan çelişkilere bağlı olarak devrimci karakter kazanması muhtemeldir (Lenin, 2003).

Lenin ulusların bağımsızlaşmasını desteklemektedir. SSCB’nin federal bir yapı oluşturmamasından yana olan Lenin için ulusal bağımsızlık hareketlerinin başarısı zaferdir. Halk egemenliğinin sağlandığı yerlerde, demokratik yollarla sosyalizmin kurulabilme ve sürdürülebilme imkanını olumlar. Bu konuda aynı fikirde olmayan Luxemburg ile çatışmıştır.

2.4.2. Rosa Luxemburg

Luxemburg döneminin enternasyonalist düşünür ve siyasetçilerinden biridir. Genel hatlarıyla Lenin çizgisinde değerlendirebileceğimiz Luxemburg bazı konularda Lenin ile ters düşer. Hobsbawm’ın en çok etkilendiği isimlerden biri olarak Luxemburg’un ortaya koyduğu yaklaşım Hobsbawm’ın milliyetçilik konusundaki değerlendirmelerinin omurgasını oluşturmuştur.

Luxemburg sömürge uluslarının bağımsızlaşmasından yana değildir. Bağımsızlık hareketlerini burjuvaziye karşı ödün vermek olarak niteler. Ona göre bağımsızlık hareketleri **Sosyalist Enternasyonal**’in başarıya ulaşmasına ket vurmaktadır. Bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşması ile göstermelik ve suni bir rahatlama sağlanacaktır. Bu durum kapitalizmi, burjuvayı güçlendirecektir. Yapılması gereken, diğer proleter kuvvetler gibi burjuvaya bağlı olan sömürgelerdeki proleterlerin de birliğin içine katılarak sosyalist devrimi gerçekleştirmesidir.

Lenin ve Luxemburg arasındaki farklılaşmayı Horace B. Davis şu şekilde özetlemektedir:

- 1) Lenin ulusların kendi yazgısını belirleme hakkını üzerine basa basa vurgularken, Rosa Luxemburg böyle bir hak bulunmadığını söylemiş; terimleri dikkatle açıklanmamış bu sloganın sorunun çözümüne katkıda bulunmaktan çok, savsaklama aracı olabileceği düşüncesini

ileri sürmüştü. Luxemburg'un bakışı o zaman güçlü olduğu gibi bugün de güçlüdür, yalnız aşırı bir vurguya sahipti. Terimler belirlendiği zaman, kendi yazgısını belirleme hakkı ahlaki bir haktır; Rosa'nın olayı böyle koyması gerekirdi. Ulusal baskıya karşı çıkışı, ilkeyi kabul ettiğini zaten göstermektedir.

2) Lenin modern ulusların inşasında burjuvazinin rolünü vurgularken, Luxemburg ulusların inşasında burjuvazinin rolünün önemsiz kaldığı örneklere rastlandığını söylüyordu. Nitekim yalnızca Polonya örneğinde değil, prekapitalist ekonomik formasyonlara, sömürgelere vb. ilişkin olarak da Rosa'nın yaklaşımı doğrudur.

3) Luxemburg federasyona ve özerkliğe yer bırakırken, Lenin'in federalizme bakışı belirsizdi. İlk başta karşı çıktı, sonra Sovyetler Birliği açısından, en azından kâğıt üzerinde benimsedi. Luxemburg'un bu konudaki düşüncesi daha esnekti. Lenin'e yönelik eleştirileri bugün yeniden dikkat toplamaktadır. Ancak demokratik olmayan bir devlette özerklik herhalde anlam taşımaz.

4) Rosa Luxemburg'la izleyicileri kendi yazgısını belirlemesi anlamında yorumlamışlarken, Lenin haklı olarak bu formülasyona karşı çıkıyor, ne var ki açıklamaları inandırıcı olamıyordu. İleride göreceğimiz gibi, 1919 SBKP Kongresi bu konuda Lenin'i çiğnedi geçti.

5) Rosa Luxemburg parçalanmaya götürdüğü için karşı çıkarken, Lenin geniş ulusal birimlerin üstünlüklerini vurguluyor, ama aynı zamanda, bütünüyle soğuk bakmadığı parçalanma eğiliminin kuvvetini de değerlendirebiliyordu. Bugün, Lenin'in haklılığının teslim edilmesi gerekir. (Luxemburg, 2014, ss. 11-12)⁸

Bağımsızlık meselesiyle ilgili olarak Luxemburg'un görüşlerine istisna oluşturacak tek örnek Polonya olmuştur. Luxemburg Polonya'nın bağımsızlaşmasından yanadır. Luxemburg'a göre Polonya burjuvazisi bağımsızlıktan yana değildir; Polonya'nın örgütlü proleterleri ise bağımsızlığı sosyalizme geçebilmek için istemektedir (Luxemburg, 2014, s. 289-294). Polonya bir sömürge coğrafyası değildir ancak bağımsız bir devlet olma vasfına da kavuşamamıştır. Hobsbawm Polonya'nın istikrarsız siyasi tarihine **Devrim Çağı** adlı çalışmasında değinmiştir ve Polonya'nın Fransız Devrimi Jakobenlerine benzer bir toplumsal

⁸ Davis'in bu konudaki daha detaylı açıklamaları için bkz. (Davis, 1991).

sınıfa sahip olduğundan bahsederek devrimci karakterli toplumsal hareketlerine vurgu yapmıştır. Burada soyluların ve toprak sahiplerinin örgütlediği toplumsal hareketler başka devletlerin otoritesine karşı gelişmiştir. Bu nedenle Polonya içindeki soyluların ve toprak sahiplerinin otoritelerinin güçlü olduğunu belirtmiştir. Hobsbawm’a göre Luxemburg Polonya milliyetçiliğini hafife almıştır. (Hobsbawm, 2014b, s. 142)

Luxemburg görüşlerini **Sosyal Reform ya da Devrim** metninde geliştirmiştir ve Alman revizyonist okuluna karşı görüş bildirmiştir. Okulun en önemli temsilcilerinden biri olan Bernstein’a göre parlamenter ve sendikal mücadele ile gelişmiş ülkelerin sürekli ilerleme sağlaması ve böylelikle sosyalizme ulaşması gerekmektedir. Luxemburg ise (ajitasyon, bilinç aktarımı, örgütlü mücadeleyi kapsayan) geleneksel yöntemlerin ve devrimin gerekliliğini savunmaktadır. Luxemburg’a göre sorunların geçiştirilmesi değil, pekiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kapitalizmin ilerlemesi desteklenmelidir. Kapitalizm ilerledikçe toplumsal çelişkiler artacaktır ve kapitalizm kendi kendini yok etme sürecine girecektir (Hudis, Anderson, & Osmanağaoğlu, 2013, ss. 191-251).

Tarihin ilerleyişi sosyalizmin aleyhine olmuştur. Luxemburg’un **Junius Broşürü**’ne atıfla Hobsbawm, dünyanın ‘ya sosyalizm ya barbarlık’ seçeneklerinden barbarlığı seçtiği değerlendirmesinde bulunmuştur (Hobsbawm, 2006b, s. 372).

2.5. Batı Marksizmi

Doğu (Sovyet) Marksizminin karşısında konumlandırılan “Batı Marksizmi” Georg Lukács, Karl Korsch, Antonio Gramsci, Ernst Bloch ve Frankfurt Okulu’nu tanımlayan bir kategoridir (Duménil, Löwy, & Renault, 2018, ss. 26-27). Perry Anderson Batı Marksizmi’ne Henri Lefebvre, Lucien Goldmann, Jean Paul Sarte ve Louis Althusser’i de dahil etmek gerektiğini düşünür (Anderson, 2016).

Batı Marksizmi dünya savaşlarının yaşandığı dönemde ortaya çıkmıştır ancak dünya çapında yaygınlaşması 1950 sonrasında gerçekleşmiştir. 1914-1945 arası süreçte siyaset ve iktisat tartışmalarının yerini felsefe tartışmaları almıştır. Teori-pratik arasındaki bağ kopmuştur. Kültür alanlarına ilgi artmıştır. Geleceğe yönelik umut dolu bakışın yerini karamsarlık almıştır.

Hobsbawm Batı Marksizmi'ni kendisi için odak noktası olarak belirlemez. Hobsbawm'ı Batı Marksizmi içinde değerlendirmek de mümkün değildir. Hobsbawm'ın Batı Marksizmi içinde özel olarak ilgi duyduğu isim Gramsci olmuştur. Dönemin entelektüel ve akademik tartışmalarının, ama daha çok da Gramsci'nin teorisi ile Lenin'in teorisi arasındaki benzerliğin bir ürünü olan bu ilgi sebebiyle bu çalışma kapsamında Batı Marksizmi başlığı altında sadece Gramsci'nin görüşlerine ve Hobsbawm'ın bu görüşlere yaklaşımına değinilecektir.

2.5.1. Antonio Gramsci

Gramsci İtalyan Komünizmi içinde değerlendirilebilecek bir isimdir. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren savaş karşıtı bir tutum takınmıştır. Rus Devrimi'ni başarılı bir deneyim olarak gören Gramsci, Lenin etkisindeki Avrupalı düşünürlerden biridir. Ona göre faşizm ile burjuva demokrasisi arasında fark yoktur. İtalya özelinde sosyalistler ve komünistler arası birliğin faşizmi alt etmek için elzem olduğunu düşünmüştür. Gramsci'ye göre üstyapı öğeleri ekonominin yansıması olmaktan fazlasıdır. Sosyalizm ekonomik düzenin sorunlarının yarattığı zorunlu bir sonuç değildir (Duman, 2015). II. Enternasyonal⁹ ile ayrıştığı nokta bu olmuştur. Kitlel hareketleri -partinin ve sendikaların dışında gerçekleştirenler de dahil olmak üzere desteklemiştir. Kitlenin karar ve eylemlerinin belirleyici olduğunu düşünmüştür.

⁹ Lenin'in de 1905'ten itibaren üyesi olduğu II. Enternasyonal'de (1889-1916) hâkim görüş iktisadi yapının toplumu ve siyaseti belirlediğini kanısında ortaklaşmıştır.

Gramsci Batı Marksizmi'nin oluşumunda önemli isimlerden biridir. Batı Marksizmi düşünürleri teori ve pratik arasındaki ayrımın derinleştiği, felsefi tartışmaların daha toplum gerçekliğinden uzak teoriler alanına kaydığı bir dönemin parçası olarak görülmüşlerdir. Gramsci bu grubun bir parçası sayılmasına rağmen, diğer isimlerden teori ve pratik bağı ön planda tutması yönüyle ayrılmaktadır. Perry Anderson'a göre Gramsci'nin tartıştığı hegemonya kavramını yaratıcı biçimde kullanan isimlerden biri de **Sermaye Çağı** kitabı ile Hobsbawm'dır (Anderson, 1988, s. 18). Hobsbawm'ın açısından Gramsci, Marx'ın praksis felsefesini politik eylem bilimi olarak somutlaştırmaya ve sistematikleştirmeye çalışmıştır (Hobsbawm, 2012a, s. 19). Hobsbawm'a göre Gramsci'yi bir kategorinin içine sıkıştırarak açıklamaya çalışmak yanlış olacaktır. Hobsbawm'a göre Gramsci'nin yaşadığı dönemdeki İtalya devrime elverişli koşulları barındıran niteliktedir ancak siyasi dinamikler hızla değiştiği için faşizm iktidara gelmiştir (Hobsbawm, 2014a, s. 355).

Hobsbawm için Marx ve Engels'in çalışmalarında eksik bıraktığı siyaset teorisini geliştiren bir isim Lenin ise, diğer bir isim de Gramsci'dir. Gramsci'ye göre siyaset sosyalizme geçiş stratejilerinin de sosyalizmin de ta kendisidir. Mevcudu kavramak ve değiştirmek için çaba harcar (Hobsbawm, 2014a, s. 358). Kavrama ve değiştirme, kapitalizmi yıkma ve sosyalizmi kurma süreklilik isteyen bir fiildir (Sassoon, 2012, s. 25). Hobsbawm için Gramsci'yi özel kılan özelliklerinden biri de toplumun kurulmasına, dönüştürülmesine ilişkin teoriler üretmiş olmasıdır (Hobsbawm, 2014a, s. 368). Tarihçiler için de önemli bir teorisyen olan Gramsci'nin çalışmaları endüstri öncesi toplumlarda ideolojinin ve kültürün insanlara etkisini açıklamada katkı sağlamıştır (Hobsbawm, 2014a, s. 379).

2.6. Marksizmin Değişimi ve Çeşitlenmesi

I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Bolşevik Devrimi Sol açısından şüphesiz bir zafer niteliği taşımaktadır. Ancak belirli bir bölgede gerçekleşen devrimin, tüm dünyada gerçekleştirilmesi hedeflenen devrime ne denli katkı

sağladığı ve sağlayacağı tartışma konusu olmuştur. Lenin önderliğinde gerçekleşen devrimle Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. 1924'e kadar iktidarda bulunan ve federatif yapının korunmasından yana olan Lenin'in yerine gelen Stalin ile SSCB üniter (merkeziyetçi) devlet yapısına geçmiştir. Politikadaki değişim ile enternasyonal hareketin desteklenmesinden vazgeçilmiştir. SSCB, politikaları itibariyle içe dönük bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu nedenle uluslararası alanda Marksist gruplar arası birlikler bozulmuştur. Marksistler arasında küresel hedeflerin yerini bölgesel hedefler almıştır. Batı Marksizmi bu koşulların bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bahsettiğimiz değişim sadece bölgelere ilişkin ve içkin değildir. Denilebilir ki 1950 sonrasındaki süreçte Marksistlerin kendisi de değişmiştir. Örneğin ortaya konulan eserlerin dili daha kapalı bir hal almıştır. Önceki dönemlerin eserlerinde görülen topluma ulaşma, halkı görüş ve düşüncelere dahil etme çabası artık söz konusu değildir. Toplumun her kesimine hitap eden yapı yerini daha elitist bir yapıya bırakmıştır. Bu dönemin Marksistleri daha entelektüel eserler vermiş ve siyaset alanından büyük ölçüde çekilmiştir. Teoriye ilişkin tartışmalar da toplumsal alandan uzaklaşma ve kurguya sığınma eğilimi göstermiştir. Siyasette aktif, örgütlü yapı giderek yerini bireysel entelektüel çabalara bırakmıştır. Siyasetin fiilen sürekli kararlar almayı ve uygulamaya geçmeyi gerektiren bir alan olduğu düşünüldüğünde, 1950 sonrası Marksistlerin bu hızda hareket etme gücünden, kendilerinden öncekilere göre daha yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

1945-1991 arası süreçte yaşanan Soğuk Savaş dengeleri değiştirmiştir. Komünist ülkeler ile komünizm düşmanı ülkeler arasındaki gerilim belirleyici olmuştur. Britanya'da, Dünya Savaşlarıyla birlikte muhafazakâr kanat siyasette yükselmeye başlamıştır. Yaşanan ekonomik değişimlerle birlikte Britanya'daki sınıfsal yapı bozulmuştur. Sömürgelerin bağımsızlaşması da sosyalist kanada çok fazla güç kaybettirmiştir. Büyük Britanya Komünist Partisi (BBKP) üye sayısı 45000'den 4750'ye inmiştir, parti siyaset sahnesinden adeta silinmiştir (Laybourn, 2006, s. 170). Bu duruma 1960'ların sonunda görülen ve Sol için umut verici bir gelişme olarak nitelendirilen Gençlik Hareketi engel olamamıştır. Hobsbawm 1970'lerin başında kısa süreliğine siyasette aktif görev almıştır ancak siyasette elzem

olan mevcut durumu iyi kavrama ve doğru ilişkileri kurup yönlendirme yeteneğinden yoksun olduğunu düşündüğü için kısa sürede ayrılmıştır. 1978’de İngiltere’de yönetime Thatcher’ın gelmesi ile de BBKP tümüyle toplumsal alandaki etkinliğini yitirmiştir.

Hobsbawm’ın Batı Marksizmi’ne ve Gramsci’ye duyduğu ilginin ikinci boyutu, döneminin entelektüel çevrelerinin giriştiği tartışmalarla ilişkilidir. Hobsbawm toplumsal hareketler, dünya tarihi ve sanat alanındaki çalışmaları ile tarihçiliğin alt kategorileri arasında bir kategoriye yerleştirilmesi kolay olmayan bir tarihçidir (Palmer, 2015, s. 255). Hobsbawm’ın kültür-sanat, müzik ve gelenek gibi konulardaki çalışmaları düşünüldüğünde Batı Marksizmi ile ilgilenmesi mantıklı bir çerçeveye oturmaktadır.

2.7. Hobsbawm’ın Marksist Kimliği Üzerine Değerlendirme

Hobsbawm Lenin’in çalışmaları üzerinden emperyalizm teorisini edinmiştir. Toplumsal hareketlere ilgisi de buradan doğmuştur. Hobsbawm Marx’a eleştirel yaklaşmaktadır. Marx’ın ortaya attığı iddiaların ve öngörülerinin bir kısmının geçersiz olduğunu tespit etmiştir. Ele alınan koşulların değişmiş olduğunu göz önünde bulundurmuştur.

Marx’a göre işçilerin sayısal artışı ve örgütlenmesine bağlı olarak gelişecek olan proleter kuvvet burjuva hakimiyetine son vererek devrimi gerçekleştirecektir. İşçi sınıfının oluşmadığı ve yaygınlaşmadığı yerlerde devrimin başarıya ulaşması mümkün değildir. Yanı sıra köylü nüfusun hâkim olduğu yerlerde devrim mümkün değildir; çünkü köylüler yapıları itibarıyla devrimci özellikler göstermezler; dirayetten, bilinçlilikten, örgütlülükten yoksundurlar. Marx sonrası süreçte dünyaya doğmuş olan Hobsbawm Marx’ın bu öngörüsünün geçersiz olduğunu yaşayarak görmüştür. Hobsbawm’ın içine doğduğu yüzyıl **Komünist Manifesto**’nun öngördüğü kapitalizmden doğan devrimci toplumun artık mümkün olmadığı yüzyıldır (Hobsbawm, 2013a, s. 21). Marx sonrasında devrimler söz konusu

olmuştur, hatta köylülerin aktör olarak yer aldığı devrimler söz konusu olmuştur. Devrim yaşandığında Rus İmparatorluğu'nun ağırlıklı nüfusunu köylüler oluşturmaktadır. Çin'de Mao'nun yarattığı hareket ve devrim de köylü halk tabanına yaslanan bir devrim olmuştur. Nitekim Hobsbawm Bolşevik Devrimi'nin bir sosyalist için olumlu duygular uyandıran yıllarında dünyaya gelmiştir ve kendisini en çok Bolşeviklere yakın hissettiğini belirtmiştir.

Hobsbawm zaman zaman Marksist kimliği ile çelişen değerlendirmelerde ve eylemlerde bulunmuştur. İngiliz emperyalizmini açıklarken bir “başarı” olarak nitelendirmiştir. Kolonilerin bağımsızlaşmaya başladığı dönemde Hindistan'da İngiltere'nin yürüttüğü -sömürgeciliği resmen bitiren ancak fiilen ekonomik bağımlılık ilişkisi içinde devam ettiren- politikalarını da “başarılı” hamleler olarak değerlendirmiş ve Mahatma Gandhi'nin yarattığı toplumsal hareketin emperyalist bir devlet olarak İngiltere'nin bir kurgusu olduğunu olumlayarak ifade etmiştir. Başka bir deyişle Üçüncü Dünyadaki özgürlükçü hareketleri emperyalist ülkelerin entelektüel aktarımlarının, toplumsal örgütlenmesinin ve yönlendirmesinin bir ürünü olarak -dolayısıyla halk temelli olmayan, özü itibarıyla halkçı olmayan ve hedeflediği özgürleşmenin içeriğini sağlayamayan eylemler olarak- nitelendirir (Hobsbawm, 2013a). Gandhi hareketinin gerçekten Hobsbawm'ın iddiasına uygun nitelikleri taşıyıp taşımadığı bir yana, toplumsalın manipülasyonunda İngiltere'yi diğer emperyalist devletlere de örnek olacak bir proje kurması açısından takdir etmesi Hobsbawm'ın dünyanın ezilen kesimlerinden yana bir tavır takındığına ilişkin iddiası ile ters düşmektedir.

Hobsbawm Rockefeller Vakfı'ndan aldığı ödenek ile Latin Amerika gezisini gerçekleştirmiştir. Bu gezilerinin sonucunda gittiği ülkelerdeki durumu değerlendirdiği makaleler yazmıştır. Topladığı verilerin çıktılarının Latin coğrafyasından çok, İngilizce konuşan dünyaya fayda sağladığı düşünüldüğünde, bu da bir çelişki olarak görülebilir.

Hobsbawm'ın düşünceleri ile fiilleri arasındaki farklılığı açıklamak ve Hobsbawm'da teori-pratik birliğini tekrar sağlamak, Marx'ın şu sözüyle açıklamak mümkün olacaktır:

“İnsanlar tarihlerini kendileri yapar; ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullar altında değil, dolaysız olarak önlerinde buldukları, verili, geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar. Tüm ölmüş kuşakların geleneği, yaşayanların beyinlerine bir kâbus gibi çöker. Ve tam da şeyleri ve kendilerini dönüştürmekle, henüz ortada bulunmayan bir şeyi yaratmakla uğraşır göründüklerinde, tam da böylesi devrimci bunalım çağlarında, korku içinde geçmişin ruhlarını yardıma çağırır, dünya tarihinin yeni sahnesini eski oldukları için saygı duyulan giysilerle ve devralınan bir dille oynamak üzere, onların adlarını, savaş sloganlarını ve kostümelerini ödünç alırlar” (Marx, 2018, s. 149).

Hobsbawm 20. yy. 'ın ilk çeyreğinde dünyaya gelmiş ve 21. yy. 'ın ilk çeyreğinde ölmüş bir entelektüel ve tarihçidir. Sosyal, çevresi ile ilişki kuran biri olmamasına rağmen kendi koşullarının etkisindedir. Hayatının hatırladığı kısmının ilk bölümü Viyana'da geçmiştir. Daha sonra Berlin'de yaşamış ancak Hitler Almanya'sını deneyimlememiştir. Almanya'daki Komünist Parti Hitler yönetimi ile hukuk dışı sayılmıştır. Bu süreçte Almanya'da proletaryanın örgütlü yapısı bozulmuştur, Komünist Parti kitlesel olma vasfını yitirmiştir. Hobsbawm'ın Berlin yıllarının ardından ailesinin geri kalan üyeleri ile göç ettiği İngiltere yılları söz konusu olmuştur ki, bu süreç ömrünün büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Oxford'daki Marksist gruplar ile kurduğu ilişki onun bilim anlayışını, eserlerinin konusunu ve içeriğini belirlemiştir. İngiltere endüstrileşme süreciyle Marx'a ilham vermiş olmasına rağmen Marksizm ve sosyalizm için -özellikle Hobsbawm'ın yaşadığı süreçte- verimli bir alan değildir. Kıta Avrupası'nda sosyalist devrimin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu tarihsel anlardan bahsetmek mümkün iken bu ihtimal Ada için söz konusu olmamıştır. İngiltere kapitalizmin ilk yaşandığı yer olmasının yanı sıra, kapitalizmin -çözümler o lokallikle sınırlı da kalsa- sorunları ortadan kaldırma (daha doğrusu ihraç etme) konusunda başarılı uygulamalar geliştirdiği bir yerdir. Bu nedenle, en azından Hobsbawm'ın yaşadığı dönem itibarıyla, sınıf mücadelelerinin verildiği, bu mücadeleler içinden kahramanların çıktığı bir bölge değildir. Hobsbawm da başta “yarı-İngiliz”, sonrasında ise tam bir “İngiliz” olarak, siyasi ve toplumsal mücadelelerin sürdüğü alanların uzağında, tarihe karışan kahramanların ve kahramanlıkların tarihini yazmış, toplumsal ve siyasi çatışmaların kaydını akademi içinden tutmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN TOPLUMSAL HAREKETLERE YAKLAŞIMI

“Okumuş Bir İşçi Soruyor

Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?

Kitaplar yalnız kralların adını yazar.

Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?

...

Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam.

Ama ödeyen kimler harcanan paraları?

İşte bir sürü olay sana

Ve bir sürü soru.”

(Brecht, 1991, s. 114-115)

Hobsbawm çatışmacı kurama bağlı bir tarihçidir.¹⁰ Çatışmacı kurama göre toplumu oluşturan ve birbiri ile uyuşamayan toplumsal gruplar sürekli olarak karşılıklı konum alma ve eylem halindedir. Bunun sonucunda ise toplumsal hareketler oluşmaktadır. Toplumsal alandaki tekil hareketlerin oluşumu, faaliyetleri ve devamlılıkları değişse bile, spesifik bir hareket tarihin bir anında sönümlense bile, toplumsal hareketler bir olgu olarak hep var olmuş ve olacaktır. Nitekim Hobsbawm da toplumsal hareketlerin çeşitliliklerini göz ardı etmeden aralarındaki ortaklık, benzerlik ve süreklilikleri yakalamayı öncelemektedir.

10 Bu konu “Hobsbawm’ın Sol ile ilişkisi” başlıklı bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Hobsbawm'a göre toplumsal alanda her bir oluşum, düşünce ve grup kendilerine muhalif olan unsurlarla, yapılanmalarla birlikte var olmaktadır. İktidar ve muhalefetin ortak varlığı hem bir karşılıklı ilişki ve çatışmaya hem de değişime işaret etmektedir. Bu anlamda **aşağıdan tarih** yaklaşımının ayırt edici taraflarından biri de çatışan tarafların tamamını tarih anlatısının içine katmasıdır. Bu yaklaşıma göre siyasi/askeri liderleri ve onların zaferlerini merkeze alan, çoğunlukla toplumun üst katmanlarında bulunanların anlatılarıyla oluşturulan tarih anlatısı eksiktir. Bu yaklaşımı benimseyen tarihçiler için gerçeklik, olaylar arasında kurulan sebep-sonuç zincirlerinden fazlasıdır. Koşulların çeşitliliği, eylemlerin biçimleri ve -kazananların yanı sıra- kaybedenlerin varlığı önemlidir. Hobsbawm toplumun aşağı tabakalarında yer alanları, otoritelerin göz ardı ettiği kesimleri tarih anlatısına dahil etmiştir. İlkel ayaklanmalara **(Primitive Rebels)** ilişkin açıklamaları bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu ve benzeri çalışmaları ile Hobsbawm bir anlamda “kaybedenlerin tarihi” ni yazmıştır.

Hobsbawm'ın açısından toplumsal hareketlerin tarihi Endüstri Devriminin öncesine uzanmaktadır. Hobsbawm, Karl Marx'ın **Das Kapital**'de belirttiği, endüstrileşmemiş toplumların da endüstrileşmiş toplumlara benzer gelişme aşamalarını takip ederek ilerleyeceği öngörüsünü paylaşmamaktadır. Bolşevik Devrimi'yle aynı yıl dünyaya gelen Hobsbawm'a göre tarih, zorunlu ve belirli toplumsal aşamalar halinde ilerlemeyecektir. Bu durumun sebebi Annales Okulu'nun dikkat çektiği görece durağan ve makro “yapı” lar da değildir. Hobsbawm'ın bakış açısında belirleyici olan, koşullar ve koşulların değişken yapısıdır. Bu nedenle teorik düzlemde kurgulanan ile pratikte gerçekleşen arasında fark oluşmaktadır. Teori-pratik farklılığına vurgusu ile Hobsbawm, Marx'ın ölümünden çok sonra gün yüzüne çıkıp yaygınlaşarak Sol içinde yeni bir farklılaşma, değişme ve çeşitlenme dönemine kapı açan **Grundrisse** metninin etkisindedir (Hobsbawm, 2009b, s. 191).

Gelişmiş ve gelişmemiş toplumlar eş zamanlı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Hobsbawm, endüstri öncesi Avrupa toplumları ile ilişkili olarak 19. ve 20. yy.'larda görece kırsal kalmış toplumları da araştırma alanı içine almıştır. Sadece Britanya, Fransa ve Almanya hakkında değil; ABD, İtalya, İspanya; hatta Peru, Şili, Brezilya ve Küba hakkında da tarihsel ve toplumsal değerlendirmelerde

bulunmuştur. Endüstri sonrası süreçte görece kırsal kalan, gelişmemiş ülkelerin durumunu Hobsbawm belirli açılardan olumlu karşılamıştır. Ona göre bu bölgeler devrimci potansiyel taşıyan yerlerdir.

Hobsbawm toplumsal hareketler arasındaki ortaklıkları önceleyerek, modern öncesi (pre-politik) dönem ile modern (politik) dönem arasında bağ kurmuştur. Bu bağ evrensel olarak tarihte belirli bir ana denk düşmemekte; incelenen ülkeye göre değişkenlik göstermektedir. Nitekim Hobsbawm toplumsal hareketleri, gerçekleştiği ülkenin kendi şartlarını da göz önünde tutarak değerlendirmiştir. Yine de esas olarak diğer ülkelerdeki toplumsal hareketlerle benzerlikleri üzerinde durduğu ve toplumsal hareketleri böylesi benzerlikleri merkeze alarak açıklamaya çalıştığı söylenebilir. Benzerlik ve ortaklıklara odaklanmak, Hobsbawm'ın dünya tarihi yazarken de benimsediği bir yönelimdir.

3.1. Dönem ve Aktörlere Göre Toplumsal Hareket Tipleri

Hobsbawm'ın toplumsal hareketlere ilişkin değerlendirmelerini açıklamak amacıyla iki ayrımdan söz etmek mümkündür. Bu ayrımlar döneme (pre-politik dönem ve politik dönem) ve aktöre (köylü ve işçi) göre yapılabilir.

3.1.1. Döneme Göre Toplumsal Hareketler: Pre-Politik ve Politik

“Pre-politik dönem” modern devletin ortaya çıkışından önceki süreci ifade etmektedir. Yine de bu dönemde gerçekleşen toplumsal hareketlerle politik dönemde gerçekleşenler arasında, bir adalet arayışı etrafında bir araya gelmek, toplumun kendi çelişkilerinden doğmak ve grup dinamiklerini hareket içinde birtakım ritüellerle dengeleyip pekiştirmek gibi ortak bazı özellikler bulunabilir. Tabii bu pre-politik ve

politik toplumsal hareketler arasında hiçbir fark olmadığı anlamına gelmez. Aşağıdaki tabloda Hobsbawm'ın dönemsellik açısından geliştirdiği ikili toplumsal hareketler tipolojisinde tanımlanan iki tipin karşılaştırması sunulmuştur:

Tablo 3.1: Pre-Politik Dönem ve Politik Dönem Toplumsal Hareketlerinde
Aktör Gruplarının Karşılaştırılması

	Pre-Politik Dönemin Toplumsal Hareketleri	Politik Dönemin Toplumsal Hareketleri
Aktör	Haydut Çeteleri	Devrimci Örgütlenmeler
Coğrafi Kapsam	Bölgeseldir, dar bir alanda etkinlik gösterir.	Geniş alana yayılmıştır ve sınırlarını genişletmeye eğilimlidir.
Grup Büyüklüğü	Az sayıda insanı bünyesinde barındırır. Dağılma tehlikesi nedeniyle genişlemekten kaçınır.	Fazla sayıda insanın bir araya getirerek kitleselleşme eğilimindedir. Kişi sayısını artırmaya meyillidir.
Amaç	Yerel ve belirli bir amaç doğrultusunda, tanımlanmış sorunların, çoğunlukla anlık kararlarla belirlenen eylemler ile çözümüdür. Çoğunlukla kırsal nüfusun hayat standardını yükseltmek hedeflenir.	Yerel, bölgesel ve/veya küresel ölçekte, birbiri ile farklılaşan ortak amaçlarla, belirlenen yol ve yöntemlerle hedeflenen sonuçlara ulaşmaktır.
İdeoloji	Yoktur.	Vardır.
Vizyon	Dardır.	Geniştir.
Plan	Amaçlarına ulaşmak ve ulaştıktan sonrasını belirlemek için planları yoktur. Şartlara göre hareket ederler.	Amaçlarına ulaşmak ve ulaştıktan sonrası için planları vardır.
Üye Profili	Bekar ve genç erkeklerdir.	Kadın-erkek, genç-yaşlı, evli-bekar herkesi kapsar.

Hareketi Ortaya Çıkaran Olay	Kırsal kesimin toprağa bağlı olmayan, artık nüfusunun kontrol edilememesinin sonucu olarak ortaya çıkar. Sorun çoğunlukla yönetseldir.	Endüstri Devrimi sonrasında süreçte ortaya çıkan şartların bir ürünüdür. Sorun ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlerin yarattığı krizdir.
Demografik Profil	Kırsal nüfusun içinden, kırsal nüfusun çıkarlarını korumak amacıyla doğmuştur.	Çoğunlukla alt ekonomik sınıfa mensup ve siyasi erkin bir parçası olmayan bireylerden, kitlesel değişimi sağlamak amacıyla doğmuştur.
Dikey Hareketlilik Talebi	Yoktur.	Vardır.
Değişim Talebi	Reformcudur. Kalıcı ve kökten değişiklikleri hedeflemez; çoğunlukla bozulduğu düşünülen toplumsal mekanizmayı tamir edilmesi hedeflenir.	Devrimcidir. Kalıcı, geri dönüşü olmayan, kökten değişimleri hedefler.
Siyasal Ufuk	Siyasi iktidar olmayı hedeflemez.	Siyasi iktidar olmayı ister. Bunu değişimin gerçekleşmesi ve istenilen yönde ilerlemesi için bir zorunluluk olarak görür.
Süre	Çoğunlukla insan ömrünü aşmayan bir süre boyunca örgütlü yapı korunur.	İdeolojiye duyulan güven örgütlü yapının sürekliliğini belirlemede etkilidir. Bu nedenle revizyonlarıyla birlikte onlarca yıl sürebilir
Dindarlık	Dindardırlar.	Dindarlık göz önünde bulundurulmaz.

3.1.2. Aktöre Göre Toplumsal Hareketler: Köylü ve İşçi

Hobsbawm'ın toplumsal hareketler değerlendirmesinde geliştirdiği ikinci tipoloji aktörden hareketle oluşturulur. Köylü ve işçi hareketleri aktör açısından iki

toplumsal hareket tipini oluşturur. Köylülüğün kendi içindeki dönüşümü bu çerçevede önemlidir. Köylülük tarımsal üretimle ilişkili olarak çağlar boyunca var olmuştur ancak üretim biçimlerindeki değişmelere ve üretimin çeşitlenmesine bağlı olarak farklılık göstermiştir. Endüstrileşmenin sonuçlarından biri olarak tarımsal üretimde yer alan toplumsal sınıflar değişmiştir. Öte yandan yerleşik bir unsur olan köylülüğün yerini daha dinamik bir yapıya sahip olan tarım işçiliğine bırakması bir anda olmamış, sürece yayılmış, peyderpey gerçekleşmiştir. Bu tedrici geçiş bu iki toplumsal hareket tipi arasında keskin bir kronolojik sınır çekilmesine, belirli bir tarihin geçiş anı olarak saptanmasına engel olmuştur. Eski üretim biçimleri ile yeni üretim biçimlerinin birlikte var olması, Hobsbawm'ın ilkel ve modern olana ilişkin sınırları net çizmekten imtina etmesi sonucunu doğurmuştur. Hobsbawm'ın çalışmalarında köylü ve işçi hareketleri, farklarından ziyade benzerlikleri ile ön plandadır. Nitekim Hobsbawm bu iki hareket tipinin birbirine dönüşme ve/veya her birinin bir diğeri içinde erime ihtimallerini değerlendirmeye alır.

Hobsbawm'a göre **köylü hareketleri** çoğunlukla devrimci karakterde değilse de devrimci karakterli toplumsal hareketlerin ilkel biçimini oluşturmaktadır. Hobsbawm'a göre pre-politik dönemin köylü hareketleri başta Üçüncü Dünya ülkeleri olmak üzere, kırsal yapının hala sürdüğü yerlerdeki toplumsal hareketler için rol model oluşturmaktadır. Hobsbawm'ın incelediği ilkel hareketlerin Avrupa'daki toplumsal hareketler olduğu düşünüldüğünde, öncü ve rol modelin Avrupa olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Hobsbawm'ın rol model oluşturmaktan ne anladığı belirsizdir. Zira kendisinin de teslim ettiği üzere Avrupa'daki kırsal hareketler uzun vadede başarısız olmuştur.

Pre-politik hareketlerin devrimciliği ve başarısı açısından en tartışmalı örneği oluşturan SSCB deneyimi köylü tabandan beslenen bir devrimle 1917'de kurulmuş, 1960 sonrasında gerileme sürecine girmiş ve 1991'de yıkılmıştır. Bu anlamda Hobsbawm'ın 1959 tarihli **İlkel Asiler (Primitive Rebels)** kitabının, SSCB'nin dünya çapında olumlu ve güçlü bir imaj sergilediği dönemin etkilerini taşıdığı söylenebilir.

Gerek tarım işçilerinin gerekse fabrika/endüstri işçilerinin katıldığı **işçi hareketleri** ise temelde endüstrileşme sonrası süreçte ortaya çıkmıştır. İlk haliyle örgütlülüğü daha yüksek olan, sendikalaşmadan olumlu etkilenen bir yapıya sahiptir. Hobsbawm’a göre devrimci profiline gelişmesi için uygun zemini işçi hareketleri kurmuştur. Örgütlü ve sistemli işçi hareketinin yapısı 1968 süreci ve sonrasında bozulmuştur. 1968 sürecinde örgütlü yapılarda sayısal artış olmasına rağmen devrimci karakterde eylemlilik azalmıştır. İktisat, siyaset ve ideoloji tartışmalarının yerini; daha ziyade gündelik hayatın ve kültürün merkezi işgal ettiği tartışmalar almıştır. Bu nedenle Hobsbawm post-modern dönemin toplumsal hareketlerinin amaç-sonuç ilişkisi içinde, devrime ilişkin bir başarıya ulaşamayacağı kanaatindedir.

Hobsbawm için köylü ve işçi hareketlerinin en önemli ve ortak özelliği “emekçilerin hareketi” olmalarıdır. Bu çerçevede Hobsbawm, emekçilerin tarihini yazarken “emek” kavramının ortaya çıkışından daha önceki döneme bakarak işe başlar. Bunu yaparken ekonomideki değişimlerin yanı sıra toplumsal alanda ortaya çıkan sorunları ve bu sorunların yarattığı kargaşayı merkeze alır. Zira ister pre-politik ister politik hareketler ister işçi ister köylü hareketleri olsun, bütün toplumsal hareketler koşulların ürünü olarak, toplumsal sorunların ve çözüm önerilerinin oluşturduğu diyalektik içinde doğmakta ve şekillenmektedir.

3.2. Toplumsal Hareketlerde Bir İdeal Tip: Sosyal Haydut

“Sosyal haydut” (**Bandit**) kavramını¹¹ oluştururken Hobsbawm, belli gerçek toplumsal olay ve kişilerin yanı sıra kurgusal hikayeleri de esas almıştır. Bu

11 Hobsbawm’ın 1969 tarihli **Bandits** kitabının Türkçe olarak dört farklı çevirisi yapılmıştır. Bunlar Logos Yayınları’ndan çıkan **Haydutlar** (Hobsbawm, 1990), Sarmal Yayınları’ndan çıkan **Sosyal İsyancılar** (Hobsbawm, 1995), Avesta Yayınları’ndan çıkan **Eşkiyalar** (Hobsbawm, 1997a) ve Agora Yayınları’ndan çıkan – aynı zamanda düzenlemeler ve eklemeler ile tekrar basımından Türkçe’ye çevrilmiş versiyonu olarak- **Eşkiyalar** (Hobsbawm, 2011a) başlıklarını taşımaktadır. “Bandit” sözcüğünün haydut ve eşkiyanın yanı sıra “sosyal isyancı” olarak tercüme edildiğine de rastlanmaktadır. Logos Yayınları’nın ve Agora Yayınları’nın çevirilerinin esas alındığı bu çalışmada çoğunlukla “sosyal haydut” ifadesi kullanılmıştır.

kavramla Hobsbawm kendi bakış açısındaki ideal eylemci profilini çizmiş ve “sosyal haydut” tipleştirmesini toplumsal hareketlere ilişkin teorisinin merkezine koymuştur. **İlkel Asiler** adlı çalışmasında mafya, Binyılcı hareket, işçi tarikatları (**labour sects**) ve şehir güruhları (**City mob**) başlıklarında gerçek olay ve kişileri içeren örnekleri “sosyal haydut”a benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden açıklamıştır. “Sosyal haydut” tüm pre-politik dönemin toplumsal hareketlerinin eylemci profilini yansıtacak kadar geniş kapsamlı bir tipleştirme değildir. Pre-politik dönemin toplumsal olaylarının bugüne ışık tutacak, önderlik edecek nitelikteki analizinde bir ayırt etme aracıdır.

Hobsbawm “sosyal haydut” kavramının içini doldururken hikâyelerden ve mitolojilerden beslenmiştir. Balatlar, türküler, halk şiirleri Hobsbawm’ın tarih yazımında malzeme olarak kullandığı resmi kaynaklar dışındaki diğer malzemelerdir. Kültürel alana ait olan bu kaynaklar Hobsbawm’ın bakış açısına göre toplumsal gerçekliği teşhir etmektedir. Hobsbawm bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Haydutlar, kitapların resmi tarihinden bağımsız olarak hatırlanan bir tarihe aittirler. Olaylar ve onlara şekil verenlerin bir tutanağı olmaktan çok, yoksulların yani halka adalet getiren kralların ve adamların dünyasını belirleyen, teorik olarak kontrol edilebilir; ancak gerçekte kontrol edilemez etkenlere ait sembollerin tutanağı olan tarihin bir parçasıdır. Haydut efsanesinin hala bizi etkileyecek güce sahip olması işte bundandır.” (Hobsbawm, 1990, s. 118)

Hobsbawm ortaya attığı toplumsal hareketler teorisinde pek çok sosyal haydutluk hikayesine atıf yapıp değinmesine karşın merkeze tek bir hikâyeyi ve miti almıştır. Bu mit Robin Hood’dur.¹² Robin Hood ile Hobsbawm, adeta tüm toplumlar için anlamlı bir kategori oluşturacak, ideal bir eylemci profili çizdiğini düşünmüştür. Hobsbawm’ın oluşturduğu ideal tipin kurgusallığı onun çalışmalarını sosyal bilimlerin kesinlik bekleyen tavrı ile karşı karşıya getirmiştir. Hobsbawm’ın,

12 Hobsbawm Robin Hood mitine ilgi duyan tek isim değildir. İngiliz Marksist Tarihçiler arasında değerlendirilen Rodney H. Hilton, 1958’de **Past&Present** dergisinde “**The Origins of Robin Hood**” adlı bir makale yayımlamış, daha sonra 1976’da **Peasants, Knights, and Heretics: Studies in Medieval English Social History** adlı çalışmasında Robin Hood mitinin kökenlerini açıklamaya çalışmıştır. Robin Hood meselesi ile ilgili olarak ayrıca bkz.: <https://www.irhb.org> (“International Robin Hood Bibliography”, t.y.) Bu çalışma kapsamında Howard Pyle’ın farklı hikayeleri derlediği **Robin Hood** kitabı temel alınmıştır (Pyle, 2013).

kendisine yöneltilen eleştirilerden en kayda değer olanını yazdığını belirttiği Karen Barkey bu durumu, Hobsbawm ve izleyicileri “eşkıyalığa romantik gözlüklerin ardından bakmışlar ve eşkıyaların köylülere yardım etmeye çalışan kır isyancıları olduklarını ileri sürmüşlerdir” (Barkey, 2016, s. 22) diyerek açıklamıştır.

Şu hâlde Hobsbawm’a göre “sosyal haydut” kimdir? Sosyal haydut toplumsal alandaki sorunlardan, adaletsizliklerden mustarip; bürokratik aygıtlar, silahlı kuvvetler gibi meşru devlet mekanizmalarından faydalanarak bu sorunları çözmeyi başaramamış, mağdur konumundaki bir kişidir. Bu nedenle hak arayışı ve adalet dağıtma çabası temel motivasyonudur.

“Sosyal haydutluğa [...] üç ana biçimde rastlarız: [1] erdemli soyguncu ya da Robin Hood; [2] ilkel direnişçi, gerilla birimi ya da haiduk (Macarca haydut) ve [...] [3] terör estiren, öç alanlar.” (Hobsbawm, 1990, s. 12) Adi soyguncular ile sosyal haydutları da birbirinden ayırmak gerekmektedir. Adi soyguncuların ailesi, akrabaları da adi soyguncudur. Onların Robin Hoodlaşması ise hem toplumsal hem de tarihsel bir sorun oluşturmuştur.

“Sosyal haydutlar, devrimci değil, reformcudurlar.” (Hobsbawm, 1990, s. 17) Çünkü vizyonları dardır. Haydutlukta eylemciler merkezdedir; üst akıl oluşturacak ideologların, fikir önderlerinin yetiştiği bir ortam söz konusu değildir.

Sosyal haydutların yarattığı toplumsal hareketin devrimci nitelik kazanma ihtimali de mevcuttur; toplumun geneline yayılması ve köylü toplumlardaki düzenin değişmesine ilişkin talep bunu doğurabilir ancak bu durum zorunlu bir sonuç değildir. Bu noktada Hobsbawm politik dönemin toplumsal hareketlerinin karakterinin bir parçası olan devrimci niteliklere vurgu yapmıştır. Bunları vurgulamasındaki temel amaçlardan biri politik dönemin toplumsal hareketlerindeki eksikliklere işaret etmek ve alternatif bir biçim sunmaktır.

Hobsbawm’a göre sosyal haydut, yaşadığı yerin (köyün) insanıdır; dolayısıyla yerli halkın düşmanı olmamıştır. Haydudun eylemleri de bölgeseldir. Ülke coğrafyasının tümünde ve/veya devletler arasında yayılmamıştır. Üstelik böyle bir amacı da yoktur. Çok sayıda efendinin ve efendilerin aileleri arasındaki rekabetin

hâkim olduğu şartlarda, otoritelerin kontrolü dışında kalan alanlarda sosyal haydutlar türer ve tam da bu bölgelerde gerçekleştirdikleri eylemler ile isimlerini duyururlar. Yani sosyal haydutlar otorite boşluğunun olduğu yerlerde türemişlerdir (Hobsbawm, 2011a, s. 18). Sosyal haydutların kullandığı zor da mevcut otoritelere karşıdır. Bu nedenle hâkim sınıfların gözünde kötüdür, halkın gözünde değil. Sosyal haydutların halk nezdinde meşruiyeti vardır ve bu onları diğer suçlulardan ayıran özelliği olmuştur.

Sosyal haydutlar zenginden alıp fakire vermeyi düstur edinmişlerdir. Bu nedenle fakir halkın desteğini almışlardır. Bu özellik ile Hobsbawm, fakirlikten gelen bir karakter olarak sosyal haydudun ahde vefasının olduğunu belirtmeye çalışmışsa da gerçek hayattaki sosyal haydut örneklerinde belki de en çok ihlal edilen özellik bu olmuştur.

Haydutlar kriz dönemlerinde ortaya çıkmışlardır ve krizin şiddetinin artışıyla doğru orantılı olarak sayıları artmıştır. İdari yetersizlik ve karışıklıklardan beslenirler. Hobsbawm kriz dönemlerinin belirleyiciliğini şöyle açıklamıştır: “Böyle zamanlarda haydutluk, köylü devrimleri gibi önemli toplumsal hareketlerin habercisi ya da yoldaşı olabilir. Ya da yeni toplumsal ve siyasal duruma uyum göstererek değişebilir; bu durumda da büyük olasılıkla sosyal haydutluk olmaktan çıkacaktır.” (Hobsbawm, 1990, s. 15)

Hobsbawm’a göre “sosyal haydut” toplumsalın bir ürünü olagelmıştır. Sosyal haydutlar genellikle bekar ve genç erkeklerden oluşmuş gruplardır. Evlilik ve onunla gelen eş ile çocuklar kişinin belirli bir mekâna/toprağa bağlanıp yerleşmesini gerekli kılar. Bu da haydutluğun “göçebe” yaşam tarzıyla uyumsuzdur. Bu noktada Hobsbawm haydudun toplumdan ayrılmış olduğunu kabul etmek istememiştir.

Hobsbawm **Haydutlar/Eşkıyalar** metninin dördüncü basımına ek olarak koyduğu “Kadınlar ve Eşkıya” başlığında kadınlara düşen rolleri şöyle sıralamıştır: aşık, destekçi, haydut. Kadınlar için “en bilinen rol aşık rolüdür” (Hobsbawm, 2011a, s. 195) demiştir. Destekçilik ise ikincil bir rol olmakla birlikte haydudun dış dünya ile ilişki kurmasında önemli katkılar sağlamıştır. Hobsbawm’a göre kadınların bizzat haydut olması alışlageldik bir durum olmamakla birlikte mevcuttur. “Kadınlar tipik

olarak eşkıyalığı, ya kocalarının ya da -daha ender hallerde- başka bir yakınlarının ölümünün intikamını almak amacıyla seçmişlerdir ve bu olgu da kendi isimlerinin kayıtlara çok az geçmiş olmasına belirli ölçüde açıklık getiriyor olabilir.” (Hobsbawm, 2011a, s. 199)

Sosyal haydutlar dindardır ve diğer köylü grupların toplumsal kaygılarını paylaşırlar. Birtakım ilkeler ile yaşarlar ve ilkeleri uğrunda ölümü göze alırlar. Bu durum belirlenmiş bir ahlak anlayışını sosyal haydut için zorunlu hale getirmiştir. Örneğin adam öldürme konusunda sosyal haydut kendi değerleri bağlamından hareketle özgür değildir. Bugünün diliyle bir teröristten veya bir mafya üyesinden farklıdır. Moral bağlayıcılıklar çetenin içinde sürekli pekiştirilmiştir.

Sosyal haydutların gerek çeteye katılmalarında gerek eylemlerinde gerekse çete içi iletişimlerinde törensel unsur ve semboller kullanılmıştır. Dönemsel toplantılar da bu çerçevede önem arz etmiştir. Grubun gizli tutulması ve grup içi bağların güçlendirilmesi önemsenmiş, tören ve semboller bu amaçla kullanılmıştır. Bahsettiğimiz özellikler sadece pre-politik dönem toplumsal hareketleri için değil, politik dönem toplumsal hareketleri için de geçerlidir. Ancak politik dönemde tören, sembol ve geleneklere ilişkin daha bilinçli ve sistematik kurgular geliştirildiği genel geçer bir yargıdır.

Sosyal haydut toplum içinde karizmatik bir karakter olagelmıştır:

“Haydut hem eylem anında, hem de kurban olarak cesurdur. İyi bir biçimde, cesaret göstererek ölür. Gecekondulardan ve varoşlardan gelen, sıradan ama gene de değerli olan güç ve cesaret özelliklerinden başka hiçbir şeye sahip olamayan sayısız çocuk, kendisini onunla özdeşleştirebilir.” (Hobsbawm, 1990, s. 117)

Hobsbawm’a göre sosyal haydutluk tarihin bir parçasıdır ve büyük ölçüde geçmişte kalmıştır. Politik dönem yeni şartlar ortaya koymuş ve buna göre değişim göstermek zorunlu bir hal almıştır. Bu durumu Hobsbawm şu şekilde açıklar: “Ancak sosyal haydutluk, bütününde, geçmişe (bu çok yakın bir geçmiş olsa da) ait bir olaydır. Modern uygarlık, beraberinde kendi ilkel isyan ve suç biçimlerini getirdi ve haydutluğu yok etti.” (Hobsbawm, 1990, s. 16)

3.3. Son Tarım İşçileri İsyanı:¹³ Captain Swing Hareketi

Captain Swing hareketi kırsal bölgelere ait bir harekettir. Tarımda makineleşmeye karşı olan toprak işçilerinin harman makinelerini kırarak yarattığı bu hareket 18. yy. 'ın sonunda İngiltere'de ortaya çıkmış, 1800 yılı itibariyle görünür hale gelmiştir. Dönemin toplumsal yapısının yanı sıra sınıfların ve yöneticilerin karar ve uygulamalarının bir sonucu olarak şartların değişmesi üzerine 1830'da sonlanmıştır. Eylemlerin 1830'larda sonlanmış olması itibariyle pre-modern sayılabilir.

“Makine kırıcılık” eylemi olması yani üretim araçlarına zarar vermesi nedeniyle ilk bakışta “gerici” ve “karşı devrimci” bir imaj oluştursa da Hobsbawm bu eylemlerin ilerici bir profile sahip olduğunu düşünür. Çünkü bu hareket, devrimci eylemin kökenlerini ararken, toplumsal muhalefetin kendini ortaya koyduğu örgütlü eylem tiplerinden birini teşkil etmektedir. Ayrıca Hobsbawm'a göre tüm makine kırıcı eylemlerde isyan ile sağlanan pazarlık ve kazanımlar söz konusudur ki bu da makine kırıcı hareketlere yöneltlen gericilik iddialarını geçersiz kılmaktadır (Hobsbawm, 2016c, s. 18) (Hobsbawm, 1964, s. 7).

Captain Swing hareketi modern dönem eylemlerinin öncüsü niteliğindedir. Hemen belirtelim ki bu hareket devrimci karakterde değildir ancak ilkel ayaklanmaların reformcu yapısından modern ayaklanmaların devrimci yapısına geçişe denk düşer. Bu nedenle pre-politik dönem toplumsal hareketleri ile politik dönem toplumsal hareketleri arasında bir geçiş formu oluşturmuştur.

13 **Devrim Çağı** kitabında Hobsbawm Captain Swing hareketini bu adlandırma ile tanımlamıştır (Hobsbawm, 2016a, s. 182). **Captain Swing** George Rudé ile yazdığı ve henüz Türkçe çevirisi yapılmamış bir metindir. Savaştan dönen ve işsiz kalan askerlerin aktör olduğu bir ayaklanmanın adının Captain Swing olarak belirlenmesi dikkat çekicidir. “Yüzbaşı Swing” olarak Türkçeleştirilebilir.

Captain Swing hareketinin doğuşundaki temel etmenlerden biri toplumsal alandaki şu paradokstur: Toplumsal düzen geleneksel normlar ile devam ederken aktör olarak köylü modernleşmiş ve proleterleşmiştir. Hobsbawm Captain Swing hareketini hazırlayan süreçte toprak mülkiyetindeki değişimi şöyle anlatmıştır:

“1660 Restorasyonu sonrasındaki yüzyıl içinde toprak mülkiyetinin, hem küçük mülk sahiplerinin hem de köylülüğün aleyhine gelişmesi ve toprakların az sayıdaki büyük toprak sahibinin elinde toplanması gerçekleşti. Elimizde güvenilir istatistikler olmamakla birlikte, 1750’ye gelindiğinde İngiliz toprak mülkiyetinin karakteristik yapısının şöyle olduğu görülmüyordu: Birkaç bin toprak sahibi, bunların topraklarını kiralayan on binlerce kiracı çiftçi, bu kiracı çiftçilerin toprağı işlerken emeklerini kiraladığı ve zamanlarının büyük bölümünde emeklerini kiraya veren yüzbinlerce tarım işçisi, uşaklar ve çok küçük mülk sahipleri. Bu durum, önemli bir parasal gelir ve para karşılığında satış sistemi anlamına geliyordu.” (Hobsbawm, 2013, s. 27-28).

Captain Swing hareketine bir köken arayışına gidecek olursak Napolyon Savaşları’nın önemli bir kırılma yarattığını söyleyebiliriz. 1790’larda yaşanan kıtlık toplumsal alanda giderek büyüyen bir sorun haline gelmiştir. O dönemdeki “İngiliz Yoksul Yasaları”nın (**English Poor Laws**) çizdiği tablo, yoksulların yaşamını sürdürmesini mümkün kılmakta yetersiz kalmıştır. Çoğunluğu Kilise’ye bağlı olan topraklarda toprak sahiplerinin yoksullara yardım yapması, onların asgari geçimini sağlaması Kilise’nin verdiği hükümlere göre bir zorunluluktur ancak uygulamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle kıtlığı gidermek ve toplumsal alandaki krizi ortadan kaldırmak için 1795’te Speenhamland Sistemi (Yoksulluk Fonu) yürürlüğe konmuştur. Bu sisteme göre ücretler buğday fiyatlarına göre belirlenmiş ve ailedeki kişi sayısına göre ayarlanmıştır. Bu düzenleme bir süre için toplumsal alanı sakin tutmuştur. Hobsbawm’a göre “Bu sistemin başlıca etkisi, çiftçileri daha düşük ücretler ödemeye cesaretlendirmek ve tarım işçilerini bozmak” (Hobsbawm, 2016a, s. 182) olmuştur.

1803’te Napolyon Savaşları başlamıştır. 1815’e kadar süren savaşlarda asker ihtiyacı, tarım işçilerinin de dahil olduğu İngilizlerden karşılanmıştır. Savaş süresince kırsal nüfusun azalmasına bağlı olarak üretimde sürekliliği sağlamak adına yeni yöntemler aranmış ve İsviçre’de hali hazırda kullanılmakta olan harman makineleri

İngiltere'ye de getirilerek kullanılmıştır. Böylelikle üretimde süreklilik ve üretim maliyetlerinde düşüş sağlanmıştır. Az sayıda çalışan ile daha çok üretim yapılması mümkün olmuştur.

Savaşın sonunda köylüler topraksız ve ücretli tarım işçilerine dönüşmüştür. Ücretli işçiler için hem çalışma şartlarını ve sürelerini hem de yaşam kalitelerini belirli bir seviyede tutacak standartlar o dönemde belirlenmemiştir. İşçilerin çoğu hasat zamanı işe alınmış, geri kalan zamanlarda ise işsiz kalmıştır. Tarım işçilerinin sayısının fazla olması nedeniyle ücretler tüm kışı geçirmelerine yetmeyecek kadar düşük tutulmuştur. Ödeme biçimleri de -günlük, haftalık, aylık, yıllık olmak üzere- çeşitlilik arz etmiştir. Bu durum işçilerin aleyhine, işverenin lehine işler şekilde kullanılmıştır.

Toplumsal düzen sadece ekonomik şartların değişmesi ile bozulmamıştır. İktisadi yapının yanı sıra, sosyal ve sınıfsal yapı da olumsuz yönde değişmiştir. Toprak beylerinin kontrolünde işçi olarak çalışan kırsal nüfus, savaş sonrasında yaşadığı topraklarda “istenmeyen kişi” konumuna gelmiştir. Kadınların ve çocukların düşük ücretlerle istihdamı sağlanmıştır. Çalışmaya uygun kişi sayısının fazla, işin az olması neticesinde çalışanların maaşları da düşmüştür. Hem paylaşım sorunun ortaya çıkması hem de insanların yaşadıkları topraklara yabancılaşması toplumsal alanda öfkenin birikmesine neden olmuştur. Biriken öfkenin sonucunda da Captain Swing hareketi ortaya çıkmıştır. Hobsbawm 1820'lerde fakir, işsiz, ezilmiş, çaresiz ve umutsuz emekçilerin isyanını doğal bir tepki olarak değerlendirmiştir (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 82).

Captain Swing hareketinin belirli bir döneme ve yere ait olmasının, tarihsel süreç içinde sonlanmasının en büyük sebeplerinden biri bozulan toplumsal yapıdır. Eskinin toplumsal sınıfları mevcut siyasi otoritenin müdahale ve uygulamalarının bir sonucu olarak bastırılmış ve değiştirilmiştir. 1900'ler itibariyle İngiltere'de tarım proletaryasından söz etmek pek de mümkün olmamıştır. Sürgün politikasının, değişimin bu denli etkili olmasındaki payı büyük olmuştur. Avustralya'ya sürülen isyancı tarım işçileri mevcut toplumsal konum ve statülerini kaybetmiştir. Coğrafi farklılıklar nedeniyle İngiltere ile bağları kopmuştur.

1830 sonrasında İngiltere'deki eylemleri domine eden toplumsal sınıf ise proletarya olmuştur. Bu çerçevede Captain Swing hareketinin parçası olan sınıfın akıbeti önemlidir. Hareketin büyümesi, gelişmesi ve yayılmasının ardından, mevcut koşullardan rahatsız olan siyasi otoriteler hareketin sonlandırılması için eyleme geçmiştir. Captain Swing hareketine katıldığı belirlenen ve/veya varsayılan kişiler tutuklanıp yargılanmış ve hapis, sürgün, kırbaqlama ve idam gibi cezalara çarptırılmıştır.¹⁴

Olanlar karşısındaki toplumsal karşı çıkışın biçimleri tümüyle aynı olmamıştır. Genel olarak üç tipten söz etmek mümkündür: (1) terörist karşılıklar (yakma eylemleri vb.), (2) av yasasını ihlal, (3) konuyla ilişkili suçlar (isyan, makine kırıcılık vb.) (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 79). Karşı çıkışlardaki çeşitlilik her eylemin farklı adlandırılmasına sebep olmuştur. Captain Swing hareketi genel çerçevede harman makinelerinin kırılması hareketidir. Kundakçılık hareketi ile birlikte ilerliyor izlenimi uyandırır da harita üzerinde ayrı ayrı olduklarını saptamak mümkündür (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 202). Eş zamanlı gelişen başka toplumsal hareketler mevcutsa bile, Captain Swing hareketi dönemindeki diğer maden, değirmen ve şehir isyanları ile bağ kuramamıştır (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 19). Bu nedenle de daha geniş alanlara yayılma ve bir hareket olarak varlığını uzun vadede koruma şansına erişememiştir.

İngiliz köylülüğü hakkında açıklanması gereken bir diğer önemli nokta mülkiyet meselesidir. Hobsbawm'ın (Lenin etkisinde) belirttiği üzere genel anlamda köylünün talebi topraktır ve bu talebi karşılandığında sakin kalmaktadır. Dolayısıyla köylü reformcu karakterdedir. Kırsal proletarya ise toprak talebinde değil, iyi istihdam ve yüksek maaş talebinde olmuştur (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 66). Hobsbawm'a göre Captain Swing hareketi proleterleşmenin bir sonucudur. Hedefi, işsizlik sorunun sorumlusu olarak kabul edilen makinelerden kurtulmaktır.

¹⁴ Söz konusu davada 1976 kişi 34 ilde gerçekleşen 90 mahkemede yargılanmıştır. Dava sonucunda 252 kişi ölüm cezasına çarptırılmış, bunların 233'ünün cezası hapse veya sürgüne çevrilmiş, geri kalan 19 kişi idam edilmiştir. 505 kişiye sürgün cezası verilmiş, gerçekte bunlardan 481'i sürgüne gitmiştir. Bunun dışında 644 kişi hapse mahkum edilmiş, 1 kişi kırbaqlanmış, yaklaşık 800 kişi de aklanmıştır (Hobsbawm & Rude, George, 1969, s. 262, 1969, s. 308-309).

Hobsbawm durumu şöyle özetlemiştir: “Kimse toprak talebinde bulunmadı-1830’dan önce kimsenin toprağı da yoktu. Toprak reformu o dönemde şimdi olduğu gibi şehirlilerin nostaljik hayaliydi, tarım proletaryasının ciddi bir sorunu değildi.” (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 16)

Belirtmek gerekir ki kırsal bölgelerdeki tek grup topraksız köylülerin oluşturduğu grup değildir. Bu çerçevede Hobsbawm “işçi/emekçi” (**Labourer**) ve “kul/hizmetçi” (**servant**) ayrımını önemsemiştir. Kul, toprak beyine doğrudan bağlıdır ve beyin toprakları üzerinde kalması gerekir. Çünkü her şeyden evvel toprak beyinin malı olarak toprakla birlikte alınıp satılabilir. İşçi ise emeğini satışa çıkarır. İşçinin emeğinin alıcısı da yine toprak beyidir. Toprak beyi **kuluna** bakmak zorunda iken **işçisine** karşı, işgücüne ihtiyaç duyduğu süre boyunca anlaştıkları ücreti vermek dışında bir yükümlülük taşımamaktadır.

George Rudé ile beraber kaleme aldıkları **Captain Swing** metnini devlet arşivleri, gazete haberleri gibi kaynakların verisi ışığında hazırlamış olmalarına karşın (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 14), ele alınan dönemde kırsalda okuma yazma oranının çok düşük olduğu da önemsenmesi gereken bir gerçektir (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 11). Öyle ki devlet kaynaklarında çoğunlukla doğum, evlilik ve ölüm belgeleri dışında bir bilgiye ulaşmak çok da mümkün değildir. Hobsbawm bunu kitabın giriş bölümünde şöyle belirtmiştir: “Arkalarında mezar taşları ve çocukları dışında tanımlanabilir bir şey bırakmadılar” (Hobsbawm & Rude, 1969, s. 11).

Buradan hareketle Captain Swing hareketinin tarihini yazarken Rudé ve Hobsbawm’ın eksiklikleri bir parça kurgu ile doldurdıklarını da söylemek mümkündür. Bu durum bize –tıpkı sosyal haydut kavramını temellendirdiği Robin Hood mitinde olduğu gibi- çalışmanın mitolojik bir karakteri olduğunu göstermiştir.

Robin Hood ve Captain Swing mitleri arasında benzerlikler şöyledir: Her iki mitte de bir kişiyi merkeze alan “kahramanlık hikayesi” sunulmuştur. Hareketin lideri karizmatik liderdir ve bir gerçeklik arandığında liderin gerçekten var olan bir kişi mi yoksa sadece bir uydurma karakter mi olduğu belirsizdir. Captain Swing için de Robin Hood için de kendi dönemlerinde yakalama kararları çıkarılmıştır.

Her iki hareket de toplumsal alanda doğmuş, gelişmiş ve şartların değişmesinin bir ürünü olarak sonlanmıştır. Belirli olaylara ve/veya durumlara karşı gelişmiş toplumsal hareketlerdir. Yerel yöneticinin halka adil davranmayarak halkın rızasından uzaklaşması ve yöneticiler karşısında adalet arayışına giren halkın varlığı her iki toplumsal harekette de benzerdir. Eylemciler değişen koşullarda kaybeden taraf olmuş ve bu nedenle kendilerini mağdur konumunda görmüşlerdir. Eylemciler çoğunlukla genç ve orta yaşlı erkeklerden oluşmaktadır. Her iki hareket de nostaljiktir; geçmişe dönüşü arzulamıştır. Bölgesel nitelikli eylemlerdir ve tarihsel süreklilik sağlayamamışlardır. Olayların mekânı İngiltere’dir. Her iki hareket de kırsal bölgelere ait hareketlerdir ve şehirlerde herhangi bir yayılma göstermemişlerdir. Hobsbawm’ın teorisinden baktığımızda her iki hareket de sosyal haydutluk kategorisindedir.

Tablo 3.2.: Robin Hood Miti ve Captain Swing Miti Arasındaki Farklılıklar

Robin Hood Miti	Captain Swing Miti
Orta Çağa aittir.	Yeni Çağa aittir.
Zenginden çalıp fakirlere dağıtan hırsızlık çetesinin yarattığı harekettir.	Tarım işçilerine dönüşen köylülerin harman makinelerini kırma hareketidir.
Robin Hood hareketi saldırılarında oklar, bıçaklar kullanan silahlı bir harekettir. Çete üyeleri fizik kuvvetlerini geliştirmek için de grup içinde eğitilmektedir.	Captain Swing hareketi ise saldırılarında çekiçler, ahşap ve demir sopalar kullanmıştır, silahlanmış bir hareket değildir. Saldırıları savaşıma ilişkin eğitim almamış kimselerce gerçekleştirilmektedir.
Yerel yönetimlere karşıdır. Krala karşı değildir.	Hükümete ve krala karşıdır.

Captain Swing adı Swing isminde birinin varlığına işaret etse de Swing’in gerçekte var olan biri olup olmadığı tartışmalıdır. Swing tıpkı Robin Hood gibi belirli bir kişi olmaktan çok bir kurgudur. Bunun kanıtlarından biri, halk hikayelerinde bu

konuda anlatılanların gerçek olmak için fazla abartılı olmasıdır. Bir diğer kanıt ise farklı el yazısı ve jargonlara sahip Swing mektuplarıdır. Swing mektupları genel olarak halkın, taleplerini dile getirdikleri ve talepleri gerçeklemezse eyleme geçeceklerini toprak sahiplerine bildiren mektuplardır. Mektuplarda dile getirilen taleplerin gerçekleşmemesi sonucunda köylü harekete geçmiştir. Eylemin plan, program ve yönetiminin sorumlusu olan köylüler bu sorumluluklarını Captain Swing'e atfetmişler, böylelikle kendilerini mevcut otoriteler karşısında korumaya almışlardır.

Hobsbawm'ın Rudé ile burada çizdiği perspektifi, Marx'la başlayan ve Lenin'le devam eden güzergahın devamı niteliğinde değerlendirmek mümkündür. Arşivler ve birincil kaynakların kullanıldığı ve İngiltere "emek tarihi" nin üzerinde durulmamış bir yaprağı ile ilgili bu özgün araştırma aynı zamanda İngiliz Marksist Tarihçilerin tarih araştırmaları açısından tamamlayıcı olmuştur.

3.4. Mafya

"Mafya" nın "sosyal haydut" ile karıştırılması mümkündür. Mafya da toplumun içinden doğan ve iktidar boşluklarından beslenen bir aktördür. Kuşkusuz her ikisinde de bir örgütlenme ve liderlik söz konusudur. Birbirlerine benzer gibi görünse de Hobsbawm'a göre sosyal haydutluk ile mafya arasında önemli farklar vardır:

Tablo 3.3.: Sosyal Haydut ile Mafyanın Farkları

Sosyal Haydut	Mafya
Adalet arayışındadır. Kendi adaletini kurma hedefinde değildir. Adalet kavramının içeriğini toplumsal çıkarlar doğrultusunda tanımlar.	Mafya adaletin kendisi olmaya hedefindedir. Adalet kavramını kişisel çıkarları doğrultusunda tanımlar.
Karşı çıktığı otoriteler ile iş birliğine	Karşı çıktığı herhangi bir hukuki veya hukuk dışı otorite, grup, kişi vb. ile iş

açık değildir.	birliği yapabilir. Öyle ki mevcut siyasi otoritenin yerine bir takım suç sayılabilecek işi yürütebilir, suç işleyebilir.
Haydut yasaların dışında kalmasına rağmen birincil amacı hukuk dışı işler yürütmek ve kendi kazancını artırmak değildir. Bozulan sistemin tekrar denge kazanmasını sağlamaktır.	Mafya hukuk dışı işler yürüterek kendi kazancını artırmak, bölgesinde hâkim olmak amacındadır.
Siyasi yönetime değil siyasi yönetimi oluşturanların uygulamalarına karşıdır.	Siyasi yönetim ve uygulamaları onun sorun tanımı içine girmek zorunda değildir. Gerekirse uzlaşya ve birlikte çalışmaya gitmeyeceği herhangi bir toplumsal yapı, grup yoktur.
Yerel halka düşman değildir, zarar vermez. Zenginden alır, fakire verir.	Yerel halk, fakirlik gibi tanımlar eylemleri için bir sınırlama getirmez. Herkese zarar verme potansiyeli vardır.
Bir grup bilinci ve ahlak anlayışı vardır.	Bir grup bilincine sahip olsa dahi bir ahlak anlayışı yoktur.
Kırsal bölgelerde örgütlüdür ve bölgeseldir.	Daha çok şehirlerde örgütlenmiştir. Görece daha geniş bir alanda hakimdir. Herhangi bir yere ait olmak gibi bir vasfı yoktur.
Başta çete lideri olmak üzere isimler önemlidir. Namıyla anılmak önemsendir.	Mafya üyelerinin isimleri çok fazla önemsenmez. Şehirde belirli bir ismin fazla ön plana çıkmaması yakalanmamak için bir avantajdır.
Belirli bir süre için varlığını sürdürür.	Varlık süresi belirsizdir.
Toplumun gözünde meşrudur.	Toplumun gözünde meşru değildir.
Alt ekonomik sınıftan kişilerden oluşur.	Orta sınıftan kişilerden oluşur.

Mafyanın kimden yana olduğu kestirilemeyen tavrı başta olmak üzere pek çok özelliği sosyal haydut ile ayrılmaktadır. Hobsbawm için sosyal haydut ideal bir figürken, mafya ideal bir figür olmaktan uzaktır.

3.5. İlkel Ayaklanmaların Bir Türü Olarak Binyılcılık¹⁵

Hobsbawm'ın ilkel ayaklanmalar (**Primitive Rebels**) adı altında ele aldığı toplumsal hareketlerden biri de Binyılcılık olmuştur. Binyılcılık, Hobsbawm'ın ele aldığı diğer toplumsal hareketlere göre kökeni daha geriye uzanan, pre-politik dönemde ortaya çıkan ve politik dönemde de bir biçimde varlığını sürdüren bir tür olarak karşımıza çıkar. Hobsbawm **İlkel Asiler** kitabında “Bu kitapta tartışılan ilkel toplumsal hareketlerin ikelliği nedeniyle en az sorunlu olanı Binyılcılıktır. Çünkü onunla ilgili ilkel olan yegâne şey dışsaldır.” (Hobsbawm, 2016b, s. 85) der. Binyılcı hareket en temelde dinsel alandan beslenen bir harekettir. Hem inanç sisteminin bir ürünü olması hem de mesihçi anlayışın etkisiyle oluşturduğu gelecek beklentisi belirleyici olmuştur.

Binyılcılık hareketini üç bölüme ayırarak inceleyen Hobsbawm hem dinsel hem toplumsal hem de ideolojik bir hareket olarak konuyu değerlendirmeye almıştır. Binyılcılık hareketi Yahudi-Hıristiyan geleneği içinde gelişmiştir. Çünkü bu geleneğin dünya algısı tamamlanmamış, istikrarı sağlayamamış bir yapıya işaret eder. Binyılcı hareketin genel varsayımı şudur: Dünya bir gün kesin olarak sonlanacak ve yeniden kurulacaktır. Bu yeniden kurulum durumu da -tam olarak tanımlanmamış- daha iyi bir dünyayı sunacaktır. Kurulumun sonunda gerçekleşen “daha iyi dünya” seçilmişlerin bulunduğu ve mükafatlandırıldığı bir yer olacaktır.

Hobsbawm'a göre Avrupa'daki eski tip Binyılcı hareketin özellikleri şunlardır: İçinde bulunulan dünyayı reddetmeye ve daha iyi bir dünya kurmaya ilişkin bir özlem taşır. Bu çerçevede devrimci niteliktedir. Standartlaştırılmış bir ideolojidir. Hedeflenen yeni toplumun nasıl yaratılacağı belirsizdir (Hobsbawm, 2016b, s. 86).

Binyılcılık hareketi modern hareketlere geçişte önemli bir basamağa denk düşse bile ilkel hareketler başlığının içinde yer almıştır. Her şeyden evvel modern

15 Binyılcılık terimi Hobsbawm'ın **İlkel Asiler** adlı eserinin tercümesinde “millenarian” ve “chiliastic” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

devrimci hareketlerin aktörü ile Binyılcı hareketin aktörü birbirlerinden farklıdır. Binyılcı hareketin aktörü pasif karakterdedir, hedeflediği devrimin dışarıdan bir etki ile, belki de bir bildiri ile (tıpkı vahiylerde olduğu varsayıldığı gibi) gerçekleşeceğine ilişkin beklenti içinde olmuştur. Belki de buradaki en önemli hususlardan biri de “beklemesi” dir. Modern devrimci toplumsal hareketler ise eylem odaklıdır, beklemekten yana tavır takınmamıştır. Binyılcı hareketin aktörünün bilinçlilik düzeyi de modern devrimci hareketin aktörünün bilinçlilik düzeyine göre daha aşağıda kalabilmektedir. Binyılcı hareketin aktörü ütopyacılığa hem gelecek öngörüsünün belirsizliği hem de dini birtakım açıklamalar temelinde daha yaklaşmıştır.

Binyılcı hareket Hobsbawm’ın gözünde çok da radikal bir yapıya sahip değildir, kendi içinde farklılıkları vardır. Bu durum çeşitli açılardan değişimlere açık olduğunun da göstergesidir. Örneğin devrimci harekete dönüşmesi mümkündür. Yanı sıra reformcu harekete dahil olması da mümkündür. Hobsbawm Binyılcı hareketin Sağa ve Sola yönelimi konusunda da kesin bir yargının yanıltıcı olacağı kanaatindedir.

Çalışmasının merkezine 1875’ten itibaren etkili olan Lazzaretticileri, 1870-1936 yılları arasında etkili olan köylü anarşistleri ve 1893’ten beri etkili olan Sicilya köylülerinin hareketini almıştır. Genel olarak kırsal bölgelerde örgütlenen bu hareketler kendi içlerinde de farklılaşmıştır. Örneğin anarşist hareketin dinsel bağları görece daha zayıftır ve siyasi yapılara güveni azdır. Sicilya’daki hareket ise süreç içinde İtalyan Komünist Partisi’ne dahil olmuş ve parti içinde erimiştir. Değişen şartlara uyum sağlama Binyılcı hareket içinde gözlemlenebilecek bir durumdur. Kırsal bölgelerde örgütlenen yapının değişimi hareketi tarihsel olarak ilerletmiştir.

Hobsbawm Endülüs’te 19. yy. itibariyle bir değişim sürecinin geçerli olduğundan bahsetmiştir. Toplumsal alanda mevcut yöneticilere ilişkin muhalefet oluşmuş ve yükselmiştir. Politik bilincin kazanılmasının ardından ise devrimci karakterde yapılanmalar söz konusu olmuştur. Hobsbawm’a göre bu durum şaşırtıcı olmaktan uzaktır (Hobsbawm, 2016b, s. 109). Yeni bir yasanın aranmasının bir sonucu olarak yeni köylü hareketi doğmuştur. Yeni köylü hareketi kendi ideolojisini anarşizm, özgürlükçü komünizm olarak belirlemiştir (Hobsbawm, 2016b, s. 117).

Toprak reformunu hedeflemiştir. Cumhuriyetçidir ve ilerlemecidir. Bilimden ve eğitimden yana olmuştur. Kötü bulduğu mevcut düzeni reddetmiştir. Kiliseyi gerici bulmuştur. Çoğunlukla gazetelerin etkisiyle halk örgütlenmesini sağlamıştır (Hobsbawm, 2016b, s. 118).

Endülüs anarşizmi yaşamda sadelikten ve sadeliğin toplum içinde eşitliğinden yana olmuştur. Eşit bölüşüm ve sade yaşam vurgusunun temel nedeni toplumun büyük çoğunluğunu alt gelir grubunun oluşturmıştır. Endülüs anarşist hareketinin 3 kesimi vardır. Bunlar: 1) Köy nüfusunun geniş kitlesi, 2) Fikir sahibi olanlar/bilinçli işçiler (vaizler, liderler, “havari” ler) 3) Dışarıklıklar (ulusal liderler, hatipler, gazeteciler) (Hobsbawm, 2016b, s. 120). Hızla yayılan ve köylülerin yanı sıra küçük esnafı da bünyesine katan İspanyol anarşizmi entelektüelleri bünyesine katmakta zayıf kalmıştır. Konuya ilişkin literatür çoğunlukla dış kaynaklıdır. (Bakunin, Malatesta, Reclus gibi isimlerden bu çerçevede bahsetmek mümkündür.)

Endülüs anarşizmi, siyasi bir örgütlenme oluşturmada zayıftır ve bu nedenle siyaset sahnesinin dışında kalmıştır. Hobsbawm bu noktada “...anarşizmin tarihi, modern toplumsal hareketlerde hemen hemen eşsiz olan, hep aynı başarısızlığın bir örneğidir; ve kimi öngörülemez tarihsel değişiklikler ortaya çıkmadıkça, kitaplarda Anabaptistlerle ve silahsız olmasalar da silahlarıyla ne yapacaklarını bilmeyen ve ebediyen yenilen öteki peygamberlerle birlikte yazılacaktır” der (Hobsbawm, 2016b, s. 130).

Tarım topraklarına ilişkin düzenlemeler 1955’te hayata geçirilmiştir. Böylelikle kriz yaratan en önemli sorunlardan birinin çözümüne ilişkin gelişme sağlanmıştır. 1860 sonrasında ise köylü devrimciliği gücünü ve birliğini yavaş yavaş yitirmiştir (Hobsbawm, 2016b, s. 114). Bundan sonraki süreçte hareket bölgesel ve dar kalmıştır.

Binyılcılık hareketinin bir diğer örneği olarak Sicilya Fasci’sini ele almıştır. Bu hareket de başlangıcı itibarıyla kırsaldır ancak ilerleyen süreçte Sosyalist ve Komünist Harekete dahil olmuştur. Hobsbawm’a göre Batı Avrupa köylü hareketlerindeki tek devrimci hareket İtalyan köylü hareketi olmuştur (Hobsbawm, 2016b, s. 132). Sicilya toprak sorunları olan bir yerdir ve İtalya’nın en fakir

bölgesidir. Köylülerin mevcut koşullardan hoşnut değildir. Köylüler arasındaki birliği sağlayan temel de bu olmuştur. Ortaya çıkan hareket ideolojiden, örgütlü yapıdan ve programdan yoksundur. Fasci'deki örgütlenme ekonomiye odaklanmıştır. Fasci, Binyılcı hareketin genel karakteristiğinden farklı olarak, din ve toplum çıkarı merkeze almamıştır. Hobsbawm'a göre Fasci hareketi modern siyaseti öğretmiştir; Binyılcılık onun Sicilya'nın kendine has şartları içinde devrimci karakter kazanabilmesi için gerekli özellikleri kazandığı hareket biçimidir (Hobsbawm, 2016b, s. 139-140).

Hobsbawm için Binyılcı hareket pre-politik dönemde başlayan ve biten bir toplumsal hareket değildir; politik dönemde de varlığını sürdürmüştür. Siyasal hareketlerin doktrinlerini aktarmalarına yardımcı olmuştur ve toplumsal alanda yayılmalarına imkân vermiştir. Hobsbawm'a göre kesin olan şey şudur; Binyılcı hareket -tıpkı anarşizm gibi- sürekli yenilmeye mahkumdur.

3.6. Gerilla Hareketi: Goliath Karşısında Davut¹⁶

Gerilla hareketi modern dönemde ortaya çıkan, ilkel toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıyan toplumsal bir harekettir. Hobsbawm gerilla tipi hareketi önceki şu şekilde açıklamıştır:

“Gerilla tipi bir hareket tarzında yeni bir yan yoktur. Her köylü toplumu, ‘zenginden alıp fakire veren’ ve ihanete uğrayana dek askerlerle kolluk güçlerinin kurduğu acemi tuzaklardan kaçan ‘soylu’ eşkiya veya Robin Hood’a aşınadır. Hiçbir köylü onu ele vermediği

16 Hobsbawm bu benzetmeyi 1965'te yayımladığı “Vietnam ve Gerilla Mücadelesinin Dinamiği” adlı makalesinde yapmıştır. Makale 1973'te **Devrimciler** adlı derleme kitabında tekrar basılmıştır (Hobsbawm, 2006a, s. 188).

Davut ile Goliath hikayesi Tevrat'ta (Samuel I-II) ve Kuran'da (Bakara Suresi) anlatılmaktadır. Goliath (Kuran'daki adıyla Câlût) zengin ve acımasız bir hükümdar, tek gözlü bir devdir. Davut ise onu durdurmakla görevlidir, devin karşısında görünürde daha güçsüzdür. Davut Goliath ile savaşında onu taş ve sapan ile devirir ve ardından kılıcıyla boğazını keser. Eşitliğin olmadığı bir savaşta haklı olan zayıf unsur haksız olan güçlü unsuru yener ve zulmü durdurur. **Dede Korkut Hikayeleri**'nde geçen Tepegöz ile Basat hikayesi de bu hikâye ile benzerlik arz eder.

sürece ve bir dolu insan ona düşmanlarının faaliyeti hakkında bilgi verdiği ölçüde, bu soylu eşkıya gerçekten de söylencelerin ve şarkılarının bu tür eşkıyalarla ilgili durmadan savunageldiği üzere düşman silahlara karşı bağışıklık, kem gözlere karşı görünmezlik kazanmıştır.” (Hobsbawm, 2006a, s. 188)

Gerilla kırsal bölgelerdeki yerel halk ile kurduğu ilişkiler sayesinde beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılar, mevcut siyasi ve askeri kuvvetler karşısında yerel halkın desteğiyle görünmez olmuştur. Bu ilişki gerillanın varoluşunu koruması için gereklidir. Hobsbawm’a göre gerilla ordusunun uyguladığı temel ilkeler şunlardır: 1) Yerel halktan aldıklarının karşılığını verir. 2) Yerel halktan kadınlara tecavüz etmez. 3) Gittiği her yere toprak, adalet ve eğitim götürür. 4) Yerel halktan daha iyi şartlarda ve onlardan farklı biçimde yaşamaz (Hobsbawm, 2006a, s. 192). Bu özellikleriyle gerilla Robin Hood hareketine, bir başka deyişle “sosyal haydut” tipine benzemektedir.

Gerilla tümüyle yerleşik olmayan ama belirli bir alanda varlığını sürdüren, silahlı bir örgütlenmedir. Çoğunlukla kırsal bölgelerde faaliyet göstermiştir. En başta başkentler olmak üzere kentler gerillanın çoğunlukla uzak durduğu alanlar olmuştur (Hobsbawm, 2006a, s. 194). Gerilla hareketinin esas örgütlendiği alan kırsaldır ancak hareketin genişlemesine bağlı olarak kentlerde de varlığına rastlanılmaktadır. Gerilla hareketinin silahlı birliklerini gönüllü katılımcılar oluşturmuştur. Gerilla hareketleri yasa dışı örgütlenmelerdir. Bu nedenle oluşturdukları muhalefet siyasetin bizzat içinde değildir, ona alternatif oluşturmuştur. Hobsbawm’a göre gerilla hareketinin birliği, siyasete alternatif muhalefeti devam ettiği ölçüde sürmüştür.

Robin Hood hareketi ile gerilla hareketi pek çok yönden benzer olmasına rağmen Robin Hood hareketi dar alanda kalmaya ve etki alanını geliştirmemeye ilişkin bir zorunluluk içindedir. Gerilla hareketi ise siyasi rejimi devirdiği anda veya düzenli işgal gücünü ülke sınırları dışına ittiği anda kendi sınırlarını aşabilmektedir (Hobsbawm, 2006a, s. 189). Bu ihtimal tarihsel bir zorunluluk olmamakla birlikte bir imkân olarak vardır. İki hareketi birbirinden ayıran bir diğer unsur ise gerilla hareketinin içine doğduğu siyasi şartların birtakım yenilikler getirmiş olmasıdır. Gerilla hareketi farklı alanlardan kitle desteği alabilme şansına sahiptir. Partiler ve

başka toplumsal hareketler aracılığıyla gerilla ulusallaştırılabilir. Robin Hood hareketi ise her daim yerel kalmıştır.

Gerilla hareketinin ortaya çıktığı yerlerde genellikle endüstrileşme sağlanamamıştır, kırsal yapı yaygın biçimde varlığını sürdürmektedir, modern anlamda şehirleşme azdır veya yoktur, demokratikleşme sağlanamamıştır, mevcut siyasi erk -halk nezdinde meşruiyetini yitirdiği için- görevini yerine getirememektedir. Yöneticiler ve halk arasında uyumsuzluk vardır. Halkın gerillaya destek vermesindeki en önemli etkenlerden biri toplumdaki siyasi erki oluşturan yönetici kesime karşı muhalefet oluşturma ve ekonomik iyileşme isteği olmuştur. Hobsbawm'a göre mevcut otoritelerin gerilla birliklerinin halk desteğini kesmek adına gerçekleştirecekleri reformlar halkı sakin tutmada yetersiz kalacaktır ve böylelikle gerilla hareketi birliğini koruyacaktır. Gerillayı yok etmeye ilişkin her silahlı müdahale de halka zarar verecektir ve bu da silahlı müdahaleler oldukça gerillayı daha fazla güçlendirecektir (Hobsbawm, 2006a, s. 193).

Gerilla hareketleri Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmıştır. Bu hareketler özellikle Ekim Devrimi'nden, Marx'ın ve Lenin'in teorilerinden etkilenen üçüncü dünya ülkelerinde görülmüştür (Hobsbawm, 2013a, s. 585-586). Bazı gerilla hareketleri (örneğin Çin'de Mao önderliğinde gelişen hareket) başlangıç aşamasında V.İ. Lenin'in ve Rus Devrimi'nin çizgisinde hareket etmelerine rağmen ilerleyen süreçte bu çizgiden uzaklaşmışlardır.

1945 sonrasında Üçüncü Dünya ülkelerinde devrimci mücadelenin yöntemi gerilla savaşı olmuştur (Hobsbawm, 2018, s. 267). Hobsbawm da gerilla savaşını konvansiyonel savaşların kazanılmasını sağlayacak bir yöntem olarak ele almıştır. “Çin’de Japonlar, savaş zamanı Yugoslavya’da Almanlar, İsrail’de Britanyalılar, Hindîçin ve Cezayir’de Fransızlar... Şimdi [1965] Güney Vietnam’da ABD” (Hobsbawm, 2006a, s. 188) bu yöntemle karşılaşmıştır. Gerilla hareketi konusunda Hobsbawm'ın özel olarak odaklandığı alan ise Latin Amerika coğrafyasındaki gerilla hareketleri olmuştur.

Hobsbawm'a göre 1950 sonrasında Avrupa'da herhangi bir devrim yaşanma ihtimali sonlanmıştı ancak bu durum tüm dünyada devrimci hareketlerin başarı

gösteremeyeceği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, henüz kapitalistleşmeyi başaramamış ve emperyalist kuvvetlere karşı mücadele geliştirmeye çalışan Latin Amerika'daki toplumsal hareketlere ilgi duymuştur. 1960'lara gelindiğinde Latin Amerika ülkeleri emperyalist devletlerin sömürgesi konumundadır. Bu nedenle yaratılan hareket baştan yenilmeye mahkûm izlenimi vermektedir ancak Hobsbawm'a göre devrimci potansiyelin doğru yönlendirilmesiyle zafer kazanılmasını mümkün görmüştür.

Hobsbawm 1960'lı yıllardaki Latin Amerika'nın kırsal yapısı, bölüşüm sorunu, tarım reformu ihtiyacı, endüstrileşmemiş olması, sosyal reform ihtiyacı ve zihniyet yapısı özellikleriyle Orta çağ Avrupası ile benzer olduğu kanaatindedir (Hobsbawm, 2018, s. 65). Latin Amerika ülkeleri sömürge geçmişlerine bağlı olarak güçlü siyasi erke sahip bağımsız devletler kuramamışlardır. Bu durum Latin Amerika ülkelerinin ekonomik, sosyal, siyasal krizler yaşamasına sebep olmuştur. Mevcut koşulları değiştirmeye yönelik iç müdahaleler ise genellikle şiddet içerikli olmuştur. Hobsbawm bu müdahalelerin yarattığı toplumsal hareketleri “sosyal haydutluk”un yansımalarından biri olarak görmüştür ve devrimci amaçlar doğrultusunda heyecan verici bir değerlendirme, umut vaat eden bir hareketlilik olarak ele almıştır. Ona göre emperyalizmin kaybedenleri olarak Latin Amerika içinde yükselen muhalif toplumsal hareketler yapılacak doğru yönlendirmeler ile komünist düzeni kurma ihtimaline sahiptir.

Hobsbawm'a göre gerilla savaşına dair yanlışlar ve yanlış anlamalar söz konusudur. Bu yargılar şöyle sıralanabilir:

1. Latin Amerika'da köylüler “pasif”tir.
2. Fidel Castro'nun gerilla hareketi istisnai bir olaydır.
3. Fidel Castro'nun gerilla hareketi genel olarak Latin Amerika'da devimler için ve özellikle gerilla savaşı için örnek alınabilir.
4. 1960'larda Latin Amerika'da gerilla savaşı furyası çıkmıştır.
5. Küba Devrimi'nin başka ülkelerde tekrarlanamaması Latin Amerika'da devrimci potansiyel olmadığını gösterir.

6. Gerilla hareketi başlatma çabalarının sonuçsuz kalması, Latin Amerika’da günümüzde bu hareketlerin sonuç vermeyeceğini gösterir.
7. “Silahlı öz savunma” gerilla savaşıyla bağdaşmaz.
8. Modern “kontrgerilla” yöntemleri ve ABD müdahaleleri Latin Amerika’da etkili gerilla savaşını imkânsız hale getirir.
9. Latin Amerika’da devrim esas itibariyle kır gerillasına bağlıdır.
10. Kent gerillası, kır gerillasının ya da kentteki ayaklanmanın yerini tutabilir.
11. Latin Amerika’da devrim yapmak için tek bir formül vardır.
12. Devrimci hareketler siyasi örgütlenme olmadan yürüyebilir.

Hobsbawm’a göre Latin Amerika köylüleri sanılanın aksine pasif karakterli değildir, muhalefet eden unsurlar vardır ancak muhalefetin ideolojisini saptamak zordur. Hobsbawm’a göre Castro’nun Küba’da yarattığı toplumsal hareket ve bu harekette elde edilen başarılar, diğer gerilla hareketleri ile karşılaştırıldığında bir istisna oluşturmuştur. Küba’nın diğer Latin Amerika ülkelerinden farklılaşan özelliklerinin doğru değerlendirilmiş olması gerilla hareketinin başarısında etkili olmuştur. Hobsbawm’a göre diğer Latin Amerika ülkelerinin Küba’nın deneyiminden ilham almasında bir sakınca yoktur ancak başarılı olmaları için kendi planlarını kurmaları gerekmektedir. Kurulan silahlı öz savunma birlikleri savunma durumunda olan ve askeri etkisi bulunan birliklerdir. 1964-5’te Kolombiya’da olduğu gibi silahlı öz savunma birliklerinin gerillayı oluşturma ihtimali gerilla hareketi içinde mevcuttur. Hobsbawm’a göre resmi siyasi otoritenin kolluk güçleriyle oluşturduğu kontrgerilla faaliyetleri gerillanın varlığını sonlandırmak için yeterli değildir, aksine bir direnç noktası oluşturmuştur. Gerilla hareketinin çıkış noktası kırsaldır ve kırsal bölgelerdeki hakimiyeti askeri potansiyelini koruması için esastır. Başarıya ulaşabilmesi için ise siyasi ve askeri istikrara sahip olmalıdır. Gerilla hareketi kır ve kent örgütlenmelerini birlikte ve güçlü tutması halinde devrimi gerçekleştirmesi olanaklı hale gelmektedir. (Hobsbawm, 2018, s. 281-295)

Gerilla hareketi birkaç örnek ülke dışında uzun vadede başarısızlığa uğramıştır. Gerilla tipi örgütlenmeler 1945-1970 arası süreçte bir yöntem olarak

toplumsal hareketleri belirlemiştir. Hobsbawm 1970 sonrasındaki makalelerinde başarılı olan Küba örneğinin de sönümleneceğine ilişkin öngöründe bulunmuştur.

Hobsbawm devrimci potansiyeli ve gerilla örgütlenmeleri ile ilgilendiği Latin Amerika hakkındaki yazılarını, o bölgeye gerçekleştirdiği gezilerden hareketle yazmış ve yayımlamıştır. Hobsbawm'ın finansörü Rockefeller Vakfı olmuştur. Rockefeller Vakfı kapitalizmin küreselleşmesindeki etkili oluşumlardan biridir. Kurucuları Yahudi kökenli tüccar-bankacılar. Aynı isimler Standart Oil şirketinin, IMF'nin kurucularıdır. Kapitalizmin gelişmesine ve Amerikan merkezli politikalara destek vermişlerdir. Bu çerçevede Hobsbawm'ın Rockefeller Vakfı'nı kendisine bir ödenek hazırlamaya razı etmesi (Hobsbawm, 2006b, s. 480) onun Marksist kimliği ve emperyalizm karşıtı tutumu ile tutarlı bir görüntü ortaya çıkarmamaktadır. Hobsbawm'ın Latin Amerika hakkında yaptığı değerlendirmeler gazete haberciliğinin ötesine geçer nitelikte değildir; tarihsel temelden yoksundur. Özyaşamöyküsünde belirttiği gibi 1945 sonrasında tarih yazmaktan çok, olup biteni aktaran (Hobsbawm, 2006b, s. 393) Hobsbawm'ın Latin Amerika'ya ilişkin yazılarını da bu kategoride değerlendirmek mümkündür.

Hobsbawm'ın gerilla hareketine ilişkin değerlendirmelerinin sorunlu tarafları da mevcuttur. Latin Amerika coğrafyasındaki devletlerin siyasi iktidarları da halkı da ve hatta siyasal iktidara bağlı olan güvenlik güçleri de kapitalist devletlerin -en temelde de ABD'nin- kontrolü dışında değildir. Bu durumun bağımsız devletler haline geldiklerinde değiştiğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Nitekim Hobsbawm 1950 sonrasında gerçekleşen sömürgelerin bağımsızlaşmasını hedefleyen hareketlerin örgütleyicisi ve yönlendireninin emperyalist kuvvetler olduğunu belirtmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 204). Gerilla hareketi halkın içinden çıkan bir muhalefet gibi görünüyor olmasına karşın halk nezdinde ne kadar sahiplenildiği tartışmalıdır. Silahlı örgütlere verilen destek, kolluk kuvvetlerinin yetersiz kaldığı yerlerde bir zorunluluğa dönüşebilmektedir. Gerillanın halka zarar vermediğine ilişkin herhangi bir kanıt yoktur ve gerilla eylemlerinin amaçlarının köylünün çıkarını merkeze alıp almadığı tartışmalıdır.

3.7. Britanya İşçi Hareketleri ve Fabianlar

Hobsbawm'ın değerlendirmeye aldığı konulardan biri de işçilerin yarattığı toplumsal hareketler olmuştur. İşçilerin aktör olduğu toplumsal hareketler politik döneme aittirler. Aktörlerinin büyük çoğunluğunu yeni kurulan endüstrilerde çalışan işçiler oluşturmaktadır. Hobsbawm'ın odağında özellikle İngiliz işçilerinin tarihi vardır. Nitekim basılı ilk çalışmasında İngiliz işçilerinin 1880-1900 tarihleri arasındaki değişimini konu edinen bir derleme hazırlamıştır (Hobsbawm, 1942). Aynı metninden hareketle makaleler yazmıştır.

1870-1900 arası süreçte Britanya endüstri tekeliyken, Almanya ve Amerika'da endüstrileşmenin artmasıyla bu özelliğini yitirmiştir. Yanı sıra Britanya'nın askeri gücü zayıflamıştır ve uluslararası deniz ticaret yollarının güvenliğinde açıklar oluşmuştur. Aynı dönemde sosyalist hedeflerle hareket eden işçilerin talepleri ve eylemlerinin bir sonucu olarak İşçi Partisi (1900) kurulmuştur. Partileşme işçi sendikaları arasında birliği sağlamış olmasına rağmen devrimci hareketin reformcu bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur.

Hobsbawm'a göre 19. yy.'ın ikinci yarısında işçi sınıfını homojen bir yapı olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Hobsbawm bu sebeple işçi sınıfını üçlü bir tipoloji içinde ele almıştır. Bunlardan ilki iyi eğitilmişler ve usta zanaatkarlardır. İkincisi eğitimi yetersiz kalan, manevi güçten ve cesarettten yoksun olanlardır. Sonuncusu ise neredeyse hiç eğitim almamış, aile ortamında büyümemiş aylaklardır (Hobsbawm, 1948, s. 3). Hobsbawm bu ayrımları kurarken esnafları, dekoratörleri, doğramacıları, kazancıları, doğalgaz işçilerini, liman işçilerini, kimya işçilerini, ulaşım işçilerini ve demiryolu işçilerini göz önünde bulundurmuştur.

Hobsbawm bahsettiği kategorilerin içini doldurmamıştır ve sınırları belirli gruplara işaret etmemiştir. Her işçi grubunun -işçiler arası statü farklarını da gözetenek- kalifikasyon seviyesi ve meslek grubu açısından tayin ettiği grupların üç tipin hangisine dahil olduğuna işaret etmektedir. Aynı işi yapan işçiler arasındaki ve farklı işi yapan işçilerin aralarındaki farklılaşmalar bir tür ast-üst ilişkisi

tanımlamıştır. İşçiler arasındaki bu farklılaşmanın sonuçlarından biri de “işçi aristokrasisi” olmuştur. Bu kavramın kendisi ve Marksizm içinde yarattığı tartışma alanı Hobsbawm’ın İngiliz işçileri ile ilgilenmesinde etkili olmuştur.

Britanya endüstrileşmede ilk ve en hızlı gelişme kaydeden devlettir. İlk endüstrileşen devlet olması nedeniyle de yaşanan değişimler diğer ülkelerdekine oranla daha fazla gözlemlenmiştir. İşçi aristokrasisi kavramı 1850 sonrası dönemin tartışmaları içinden türemiştir. İşçilerin kendi aralarında aristokratik yapıya benzer ayrımlar oluşturduklarına ilişkin yargı kavramın belirlenmesinde etkili olmuştur. İşçi aristokrasisi alt-orta sınıf ile ilişkilendirilen bir kavramdır. Kavramın bilinen ilk kullanıcıları önce Engels, sonra da Lenin’dir. Lenin çalışmalarında Engels’in **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu** çalışmasının yanı sıra Fabian hareketinin kurucularından Beatrice Webb ve Sidney Webb’in ortak çalışmaları olan **Industrial Democracy**’den de etkilenmiştir. Beatrice Webb ve Sidney Webb tıpkı diğer Fabian grubu üyeleri gibi işçi sınıfının örgütlü proletaryayı kurmasına ve devrimci eylemlerde bulunmasına karşıdırlar; sosyalist rejime geçişin reformlarla sağlanabileceğini öngörmüşlerdir. Lenin Britanya’daki işçilerin kişisel, kısa vadeli, günlük iktisadi çıkarlarını ön planda tuttıkları, böylece oportünizme yaklaştıkları görüşündedir. İşçi aristokrasisi kavramı ile Lenin bu durumu açıklamaya çalışmıştır (Hobsbawm, 2012b, ss. 26-34). Hobsbawm, işçi aristokrasisi sorununun temelinin ekonomik olduğu yargısını Lenin’le paylaşmaktadır.

İngiltere’deki endüstrileşme deneyiminin işçiler arasında oluşturduğu farklılık ve ilişkileri açıklamak için kullanılan işçi aristokrasisi kavramı Hobsbawm’ın da ilgisini çekmiştir. Hobsbawm’a göre Britanya’da işçi aristokrasinin oluşmasındaki en önemli ölçütler şunlardır: işçinin kazancının seviyesi ve düzenliliği, sosyal güvenlik beklentisi, ustaları ve ustabaşları tarafından nasıl muamele gördüğü de dahil olmak üzere çalışma şartları, alt ve üst toplumsal tabakalar ile ilişkileri, genel yaşam koşulları, kendisinin ve çocuklarının ilerlemesine ilişkin gelecek beklentileridir (Hobsbawm, 1974, s. 273). Hobsbawm işçi aristokrasisinin oluşmasına ilişkin pek çok nedenden söz edilebileceğini söyler ancak o -Ortodoks yorumlardan şaşmayarak- merkeze ekonomik nedenleri almıştır (Hobsbawm, 1984, s. 220).

İşçiler arasında oluşan en önemli örgütlenmelerden biri esnaf birlikleri olmuştur. Bu birlikler belirli işle uğraşan esnafları bir arada tutmuştur. Birlikler ilerleyen süreçte sendikalara dönüşmüştür. İşçiler arasında homojen bir yapının sağlanamamış olması örgütlenmede sorun yaratmasa da devrimci eylemde sorun yaratmıştır. Sendikaları ve işçi örgütlerini birleştiren 1900 yılında kurulan İşçi Partisi olmuştur. İlk evresinde kalabalık işçi gruplarını kendine çeken parti kriz ve dünya savaşlarının yaşandığı evrede zayıflamıştır ve üye sayısının büyük çoğunluğunu kaybetmiştir.

Süreç içinde Britanya işçi hareketi devrimci karakterden reformcu karaktere evrilmiştir. Bunun temel sebeplerinden biri parti aracılığıyla siyasete girilmesi olmuştur. Bir diğer sebebi ise eylem karakteridir. Hobsbawm aynı döneme ilişkin olarak dünya tarihi anlatısında da toplumsal hareketlere ilişkin değerlendirmesinde de Britanya ile Fransa'yı karşılaştırmıştır. Ona göre Britanya işçileri ve Fransız işçileri geleneksel olarak farklılaşmıştır. Fransız işçilerinin ve İngiliz işçilerinin geleneklerinin birbirinden şu noktada farklı görmüştür; Fransız işçi geleneği eylem odaklı iken İngiliz işçi geleneği pasif karakterdedir. İngiliz sendikaları ve bağlı bulundukları siyasal partiler arasındaki bağ ve bu bağa ilişkin bilinçlilik düzeyi daha zayıf kalmıştır. Toplumsal alanda yaratılan çatışma Fransız işçi geleneğinde daha baskındır (Hobsbawm, 2016, s. 75-78).

Britanya'daki işçi hareketinin siyasette de kendini gösteren oluşumlarından biri Fabianlar adlı sosyalist grup olmuştur. Fabianlar işçi aristokrasisinin bir parçasıdır. İşçilerin görüş ve taleplerinin siyasette temsilini gerçekleştiren bu grup işçi hareketinin reformcu karaktere evrilmesinde etkili olmuştur. Fabianlar'ın siyasetteki etkinliği arttıkça toplumsal alanda örgütlülüğü koruma ve artırma becerileri paradoksal olarak zayıflamıştır. I. Dünya Savaşı itibarıyla Sol kanattan uzaklaşmışlardır (Hobsbawm, 1950).

Hobsbawm'ın Britanya'daki değişimlerle ilgili değerlendirmeleri sonuçları olumlu yorumlama üzerine kuruludur. İngiliz işçilerinin gerçekleştirdiği sosyalist bir devrim veya İngiliz siyasetinde İşçi Partisi'nin yönetime geçmesi söz konusu olmamıştır; ancak yüz yılı aşan bir süre içinden değerlendirildiğinde işçilerin yaşam

şartları hem geçmişe hem de diğeri űlkelere oranla gelişme kaydetmiştir. Reformist politikalarla devrimci değışimler sağılanmıştır. Koşulların belirleyiciliğıne her zaman vurgu yapan Hobsbawm için sonuçları itibariyle bir başarıdan söz etmek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERIC HOBSBAWM'IN DÜNYA TARİHİ DEĞERLENDİRMESİ

Hobsbawm gençlik yıllarından itibaren ilgi duyduğu tarih, siyaset, (özellikle edebiyat ve müzik olmak üzere) sanat gibi alanların bilgisini tarih yazımına yansıtmıştır. Hobsbawm'ın tarihe ilgi duymasında Marx okumalarının etkisi büyük olmuştur.

Hobsbawm'ın 19. yy. tarihi ilk haliyle bir üçlemedir. Tarih sırasına göre Devrim Çağı, Sermaye Çağı ve İmparatorluk Çağı olarak bölümlenmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile 1848 Devrimleri arası süreci Devrim Çağı, 1848 ile 1875 Balkan Bunalımı/Büyük Doğu Bunalımı arası süreci Sermaye Çağı, 1875 ile 1914 I. Dünya Savaşı arasındaki süreci İmparatorluk Çağı olarak belirlemiştir. Devrim çağı dünya siyasetinin bundan sonraki sürecini belirleyecek devrimlerin gerçekleştiği dönemdir. Sermaye çağı kapitalizmin temel ögesi olan sermayenin olduğu dönemdir. İmparatorluk çağı ise eski imparatorlukların sarsılıp, emperyalist devletlerin kurduğu imparatorlukların güçlenmeye başladığı dönemdir. Daha sonra bu dünya tarihi anlatısına 20. yy.'ı, 1914 I. Dünya Savaşı ile 1991 SSCB'nin resmen dağılışı arasındaki süreci “Kısa Yirminci Yüzyıl” alt başlığıyla eklemiştir. Bu süreci ayrıca “Aşırılıklar Çağı” olarak isimlendirmiştir.

4.1. 1789-1848 Süreci

Hobsbawm'ın çalışmalarının odağında 1789 Fransız İhtilali ve sonrası vardır. Hobsbawm 20. yy.'dan bahsettiği eserler de yaratmış olmasına rağmen kendisini 19. yy. tarihçisi olarak tanımlamaktadır (Hobsbawm, 2011, s. 177). J. Holland Rose'dan yaptığı alıntıyla Fransız İhtilali'ni “19. yüzyıl tarihinin gerçek başlangıç noktası”

olarak değerlendirmektedir (Hobsbawm, 2009, s. xviii). Fransız İhtilali, tarihçiler tarafından modern devlet, kapitalizm, milliyetçilik, Sol siyaset, modern toplumsal hareketler gibi pek çok 19. yy. fenomeninin dayanağı olarak görölmüştür. Hobsbawm da “Fransız Devrimi’ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise’in Yankıları” adlı eserinde bunları değerlendirmiştir. Hobsbawm’a göre Fransız Devrimi burjuva devrimlerinin prototipi olsa da, sadece gelecek burjuva devrimleri için değil, -proleter devrimleri de kapsayacak şekilde- bütün devrimler için model teşkil etmektedir (Hobsbawm, 2009, s. 8).

1789 Fransız Devrimi tek başına tarihi bir olay olmanın ötesindedir. Devrim kendisinden sonraki süreçte tüm dünya devletlerini siyasi, ideolojik, bilimsel, toplumsal, tarihsel vb. pek çok alanda etkilemiştir. Pek çok halk kendi kaderini çizerken Fransız Devrimi’ni örnek almıştır. Fransız Devrimi’ni halkların yanı sıra pek çok siyasi ideoloji, örgütlü grup da örnek almıştır. Böylelikle gruplar, ideolojiler, toplumsal hareketler kendilerini Fransız Devrimi’ne benzerliği üzerinden tanımlar hale gelmiştir. Modern dönemde gerçekleşen devrimci hareketler bile -en belirgin olanları Latin Amerika’daki bağımsızlık hareketleridir- ideolojik açıdan Fransız Devrimi’ni örnek almaktadır (Hobsbawm, 2016, s. 64).

Fransız Devrimi ile feodalite çökmüştür ve eski düzenin yerine “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ölküsünün gerçekleşebileceği yeni bir düzen arayışına girilmiştir. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan fikirler çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tartışmalar bölgesel nitelikte kalmamış, süreç içinde tüm toplumların meselesi haline gelmiştir. Pek çok ideoloji -kimi zaman birbiriyle zıt kutupları oluşturanlar bile- Fransız Devrimi etkisiyle doğmuştur. Örneğin kapitalizmi de sosyalizmi ve komünizmi de Fransız Devrimi’ne dayandıran açıklamalar söz konusudur. Hobsbawm bu açıklamadaki ikinci gruba daha yakındır. Ona göre Fransız Devrimi’nin aktörü olan Jakobenler proleter örgütlenmenin ilkel biçimidirler. Bunun yanı sıra baldırıçıplaklar da proletaryaya benzer özellikler göstermektedirler. Hobsbawm Fransız Devrimi için “örgütlü işçi eylemleri”nden söz etmenin mümkün olmadığını kabul eder ancak bir başlangıçtan söz edilecekse proleter hareketlerin başlangıcının Fransız Devrimi olduğunu belirtir.

Hobsbawm 1789’u Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği tarih olarak, 1848’i ise Fransa’da başlayıp Avrupa’ya yayılan işçi ayaklanmalarının gerçekleştiği tarih olarak sınır kabul etmiştir. 1789-1848 arası dönemi “Devrim Çağı” olarak adlandıran Hobsbawm, dünyada hâkim konuma gelen ülkelerin devrimleri ilk gerçekleştiren ülkeler olduğunu belirtmiştir. Bu ülkelerden öncü konumda olanları Fransa ve İngiltere’dir. 1789 Fransız Devrimi ve 1830’larda gerçekleşen Endüstri Devrimi bu çerçevede önemlidir. Fransa’da gerçekleşen devrim ile Fransa, tüm dünyaya politik ve ideolojik anlamda yayılmıştır. İngiltere’de ise gerçekleşen devrimle İngiltere tüm dünyayı -en çok da siyasi ve iktisadi alanlarda- etkisi ve hakimiyeti altına almıştır. Gerçekleşen çifte devrim ile Avrupa’nın genişlemesini önlenemez hale getirmiştir (Hobsbawm, 2016, s. 35). Her iki devrimin de bölgesel ve küresel etkileri olmuştur.

İngiltere, Endüstri Devrimi ile diğer ülkelerin üretimi, tüketimi ve ticareti üzerinde hakimiyet kurmuştur ve böylelikle diğer ülkelerin yönetimlerinde söz sahibi olmuştur. İngiltere’deki devrim endüstrileşmenin yayılmasında diğer ülkelere rol model oluşturmuştur; bu anlamda Fransız Devrimi ile benzer görülebilir ancak İngiltere’nin esas etkisi diğer ülkeleri kendine bağımlı hale getirmesidir.

Fransız Devrimi’ni yerel halkın mevcut yönetimleri ile giriştikleri bir mücadele olarak tanımlamak mümkündür. Fransa’daki paylaşım sorunu halk tabanında öfke birikimine sebep olmuştur. **Tiers-État** adıyla tanımlanan ve yöneticiler dışındaki tüm toplumu kapsayan bu toplumsal grubun devrimi gerçekleştirmesi söz konusudur. Eski otoriteler tasfiye edilmiştir. İngiltere’deki durum ise daha farklıdır; değişim halk ayaklanmalarının bir sonucu değildir. Endüstri Devrimi, Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan değişimleri görüp buna göre politikalarını belirleyen, mevcut sistemin otoritelerinin doğrudan ve dolaylı desteklediği bir atılımdır. İngiliz burjuvazisinin kurulması ve güçlenmesi desteklenmiştir. Devrim dönemi Fransa’sının feodal yapıları Britanya’da mevcut değildir. Farklı oluşturan en önemli faktörlerden biri budur. Fransa’daki “orta sınıf”ın özelliklerine sahip bir İngiliz orta sınıfından bahsetmek de mümkün değildir (Hobsbawm, 2015, s. 130). 1830 sonrasında İngiltere’de orta sınıf kavramı -önceki yıllarda sahip olduğu anlam olan “alelade insan, sıradan halk” tanımından farklılaşarak- “girişimcilik” ve “ticaret” ile özdeşleşmiştir. Girişimciler, tüccarlar

krallık tarafından desteklenmiştir. Serbest ticarete ilişkin destekleyici politikaların uygulanması, soyluluk unvanlarının satılması bu süreçte gerçekleşmiştir. Burjuvalar ve aristokratlar arasında sosyal ve ekonomik bağlar kurulmuştur (Hobsbawm, 2015, s. 134). Uzlaşımlar kuran politikalar ile İngiltere’de, orta sınıftan oluşturulan burjuva, aristokrasiye muhalefet üzerinden değil, aristokrasi ile özdeşleşerek kendini kurmuştur (Hobsbawm, 2015, s. 145). Başta İngiltere olmak üzere Britanya’daki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler eski ilişkileri dönüştürerek kendilerini yeniden tanımlamıştır.

19. yy.’ın siyasetini ve ideolojisini Fransa kurduysa ekonomisini de İngiltere kurmuştur. 18. yy.’ın sonunda dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmakta olan kırsal nüfus Endüstri Devrimi ile değişime uğramıştır. Endüstri Devrimi Hobsbawm’ın anlayışında bir “İngiliz Devrimi”dir. Çünkü Endüstri Devrimi İngiltere’nin kendine özgü olan koşullarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sorun çözmeye ilişkin olarak yapılan atılımların bir ürünüdür. Temelinde Fransız Devrimi’nin aradığı ve desteklediği “düşünsel incelik” yoktur (Hobsbawm, 2016, s. 39). Endüstrileşmenin ilk ortaya çıktığı yer ve yaklaşık yüz yıl boyunca en fazla gelişme kaydettiği yer Britanya olmuştur. Hobsbawm’a göre Britanya diğer ülkeler için önce iktisatta sonra siyasette öncüdür ve rol modelidir.

Endüstri Devrimi öncesinde Britanya’da kırsal yapı hakimdir. Bunu değiştiren 1792-1815 yılları arasında gerçekleşen Napolyon Savaşları olmuştur. Savaş parçalı tarihlerde Fransa ve Avrupa’nın geri kalanı arasında gerçekleşmiştir. Hobsbawm Napolyon Savaşları süresince iki birbirinden farklı düşman olarak devletler ve sistemlerin karşı karşıya geldiğini belirtmektedir (Hobsbawm, 2016, s. 89).

Napolyon Savaşları süresince -başta İngiltere olmak üzere- Britanya’da tarımda çalışan nüfusun bir kısmı savaşa gitmesi için askere alınmıştır. Savaş süresinin belirsizliği ve üretimi hem halkı hem de askerleri doyurmak için sürekli kılmak gerekliliği söz konusu olmuştur. Tarım üretimini sürekli kılmak ve üretim sürecini daha az insan gücüyle yürütmek için tarımda makine kullanımına geçilmiştir. 1793’te icat edilen çırçır makinesi bu konudaki ilk atılımlardan biri

olmuştur. Bu süreçte toplumsal sınıflar değişmiştir ve yeni sınıflar doğmuştur, üretim yapıları ve çapları değişmiştir, ticaret ağlarının genişlemesi ve ulaşım imkanlarının artması ile mevcut siyasi iktidarların plan ve programları değişmiştir. Napolyon Savaşları sırasında üretim biçimlerinin uğradığı değişim geri dönüşü olmayan farklılaşmaları başlatmıştır. Savaş'tan sonra Avrupa için ilk hedef barışın korunması olmuştur. 'Avrupa İttifakı' adıyla aralıklarla toplanan kongrelerde Avrupalı devletler barışın korunmasını sağlamaya ve ortak politikalar yürütmeye çalışmışlardır (Hobsbawm, 2016, s. 116). "Doğu Sorunu"nun tanımlanması, uluslararası düzeyde tartışılması ve politikalar üretilmesi bu ittifakta gerçekleşmiştir.

Endüstri Devrimi ile -başta Avrupa ve sömürge coğrafyalar olmak üzere- tüm dünyada üretim sistemleri değişmiştir ve buna bağlı olarak "işçiler" ortaya çıkmıştır. Süreç içinde işçilerin dünya nüfusuna oranları giderek artmıştır. Bir sistem olarak kapitalizm gelişmiş, yaygınlaşmış ve güç kazanmıştır. İngiliz toprakları önce din adamlarının malı olmaktan çıkarılmış ve çitle çevrilmiştir (Hobsbawm, 2016, s. 166). Çitleme sonrasında toprak sistemi ve istihdam değişmiştir. Sömürgeleşme ile yeni üretim ve pazar alanları elde edilmiştir. Sömürgelerle yapılmaya başlanan ticaret ile pamuk endüstrisinin kurulması ve geliştirilmesi söz konusu olmuştur. İngiltere piyasa için üretim yapar hale gelmiştir. Pamuk endüstrisinin gelişmesi ile ilk işçi grupları oluşmuştur. Pamuk endüstrisi işçilerinin oluşturduğu gruplar ise ilk örgütlü işçi hareketlerini oluşturmuşlardır. 1800'lerde tek örgütlü proleter mücadele İngiltere'de mevcuttur (Hobsbawm, 2016, s. 46). 1848'de örgütlü endüstrileşmiş ekonomi sadece İngiltere'de mevcuttur (Hobsbawm, 2016, s. 184).

Hobsbawm sömürgeciliği toplumların iradelerini ve bağımsızlıklarını baskılayan bir uygulama olarak görmez. Ona göre sömürgeleşen halklar bir başka devletin idaresini bilerek ve isteyerek kabul eden, tarih boyunca bu özelliklere sahip olmuş olan halklardır. Ona göre sadece -Afganlar, Vahşi Batı'nın kabile toplumları, Kürtler, Faslı Berberiler gibi- devletsiz toplumlarda yaşayan halklar başka devletlerin hegemonyasını reddetmişlerdir (Hobsbawm, 2011, s. 48-49). Hobsbawm İngiliz sömürgeleşmesine ve sömürgeleşmede bir dönem için ilk sırada yer almasına da diğer Avrupalı devletlerin sömürgeleşmelerine de olumlu bakar.

1830'a kadarki devrimlerin sonucunda önceden pasif karakterli olan kitlelerin eyleme geçme potansiyeli ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Kitlenin siyasete etkide bulunması, devrim yapması mümkün hale gelmiştir. 1789'da başlayan değişimler 1830'da ve sonrasında hız kazanmıştır. 1848'e gelindiğinde artık nüfus artmış, ülkeler arası mübadeleler fazlaşmış ve ticaret hacmi genişlemiştir. Kapitalizmin gelişmesi sonucunda fakir halk kendini endüstri proleteryası ile özdeşleştirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da proleter-sosyalist devrimci hareket ortaya çıkmıştır (Hobsbawm, 2016, s. 131).

1830 devrimi sonrasında devrimi gerçekleştiren hareket bölünmüştür ve milliyetçi hareketler buradan doğmuştur. Başta İngiltere, İrlanda, Fransa, ABD gibi dönemin gelişmiş ülkeleri olmak üzere pek çok devletin toplumsal sorunlara çözüm arayan gençleri arasında yayılan "milliyetçilik" fikri "ulusal devrimci gençlik hareketlerini" oluşturmuştur. Milliyetçiliklerin oluşumunda Fransız Devrimi'nin etkisi büyüktür. Fransız Devrimi ile programda, strateji kurmada, taktiklerinde, sembollerinde (örneğin üç renkli bayrak) benzer yapı arz eden gençlik hareketleri sonraki dönemin belirleyicisi olmuştur.

Fransa, 1789 Devrimi ve hemen sonrasında dünya siyasetinde kazandığı üstün konumu sürdürememiştir. Robespierre döneminde (1793) ve sonrasında tüm kazanımlarını kaybetmiştir. 1840'a gelindiğinde endüstrileşmiş tek yer olan İngiltere tam da bu nedenle dünya hâkimi konumuna gelmiştir. Sonraki dönemde gelişme kaydeden ABD ve Almanya İngiltere'ye eşlik etmiştir. Aynı süreçte Fransa'da kapitalizm köylülere ve küçük burjuvaya kalmıştır. Fransa'nın uluslararası ticareti de İngiltere'ye göre daha dar kalmıştır. Fransa başlangıçta elde ettiği dünya hakimiyetine ilişkin konumunu koruyamamıştır.

Devrim Çağı'nın sonunda bilimsel alanda hiç olmadığı kadar gelişme kaydedilmiştir. Dinin toplumsal alandaki etkisi nispeten azalmış, laikleşme söz konusu olmuştur. İngiltere'nin geliştirdiği üretim ve ticaret ağı ile Amerika kıtasında yeni üretim birimleri ve bu birimlerin siyasi yönetimleri kurulmuştur. Denilebilir ki devrimlerin sonucunda yeni bir ülke olarak ABD doğmuştur.

Devrim Çağı istikrarlı yapıların henüz kurulamadığı bir dönemdir. Değişimler çoğunlukla yönü belirsiz bir biçimde gerçekleşmektedir ve bu nedenle bütünüyle öngörmek mümkün olmamıştır. Hobsbawm'a göre 1815'te tüm rejimler sonunun geleceğini bilmektedir (Hobsbawm, 2013b, s. 330, 2016, s. 267). Sonun nasıl gerçekleşeceği ise belirsizdir. 1840'lara gelindiğinde istikrardan söz etmek hala mümkün olmamıştır. Kurulan kapitalizm, krizleriyle beraber ilerlemiştir. Krizin geçici olup olmadığı, kapitalizmi sonlandırma potansiyelinin ne olduğu tartışma konusu haline gelmiştir. Bu tartışmaların sonucunda sosyalizm doğmuştur. Sosyalizm ile toplumun alt tabakaları üst tabaka ile eşitlenme hayalini kurmuştur ve bu amaçla örgütlenmiştir. 1848 ve sonrasında sosyalizmi hedefleyen, örgütlü işçi ayaklanmaları yükselişe geçmiştir.

1789-1830 arası süreçteki dünya kırsaldır. Bu durum şehirlerin varlığından bağımsızdır. Şehirlerin o dönemdeki yapılanması da kırsala bağlı olarak kurulmuştur. 1830 sonrasında ise başta tarımsal üretimde olmak üzere makineleşme gelişmiştir. Hobsbawm'a göre bu gelişmenin ilk sağlandığı yer Britanya'dır. Nitekim ona göre 1830 sonrasında dünyanın ilk ve o dönem için tek atölyesi İngiltere'dir. Makineleşmenin artması ile tarımda çalışan nüfus azalmış, işsizlik yaygınlaşmıştır. Kırsal nüfusun yapısı "köylülük"ten "tarım işçiliği" ne evrilmiştir. Ücretli işçilik doğmuş ve ekonomik kriz dönemi yaşanmıştır. Sermaye birikiminin fazlalaşması sonucuna başta demiryolları olmak üzere ulaşım ağları gelişmiştir.

Hobsbawm'ın bakış açısında İngiltere'nin özel bir konumu bulunmaktadır. Bu noktada Engels'in İngiliz işçilerine duyduğu ilginin Hobsbawm'ın tarihçiliğinde bir karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Hobsbawm, Engels'in **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu** (1845) adlı metnine yazdığı 1969 tarihli **Sunu** metninde sosyal bilim çalışması olarak döneminin en yetkin ve tek çalışması olduğunu belirtmiştir (Hobsbawm, 1997, s. 19).

Fransız Devrimi'nin aktörlerinin yüzde seksenini köylüler oluşturmaktadır. Modern tanımına uygun bir sınıf bilinci gelişmemiştir (Hobsbawm, 2016, s. 73). Bu nedenle Hobsbawm ilk işçi örgütlenmelerinin kurulduğu yer olarak İngiltere'yi belirler. İşçi hareketlerinin en belirgin olduğu dönem 1848 sürecidir. 1848

Devrimleri Avrupalı işçilerin hak taleplerini dile getirdiği, demokratikleşmeyi sağlamayı amaçlayan eylemlerin bütünüdür. 1848 devrimleri sonucunda “orta sınıfların, liberalizmin, siyasal demokrasinin, milliyetçiliğin, hatta çalışan sınıfların” (Hobsbawm, 2017b, s. 39) bundan sonraki tüm süreçlerde siyasetin parçası olacağı kesinleşmiştir. Fransız Devrimi sonrasında öncü konumda olan burjuva 1848 süreci ile devrimci özelliklerini kaybetmiştir. Burjuva devrimci özelliklerini kaybederek amacını statükoyu korumak olarak belirlemiştir ve muhafazakarlaşmıştır.

Burjuvadaki bu değişim sadece ekonomide, siyasette değil bilim alanında da kendini göstermiştir. Toplumsal Darvencilik anlayışının, (ırkçılığa varan) antropolojinin ve biyolojinin kurulması ve geliştirilmesi 19. yy. biliminin değil politikasının ürünüdür (Hobsbawm, 2017b, s. 292). Burjuva yaşamına, değerlerine ilişkin umut dolu yaklaşımlar zaman içinde yerini şüpheyi bırakmıştır. Herkesin kendini gerçekleştirebildiği, herkese mutluluk getiren bir sistem olarak teorisi kurulan liberalizmin vaadini karşılayamadığına ilişkin kavrayış toplumsal alanda yaygınlaşmıştır. Burjuvanın karakterini oluşturan liberalizm karşında sosyalizmin muhalefeti gelişmiştir (Hobsbawm, 2016, s. 261). Sosyalizmin de temel amaçları liberalizm ile benzerlik göstermiştir; her ikisi de akıl, bilim, ilerlemeyi önclemiştir ve öncelikle ekonomik ve siyasi olmak üzere tüm toplumsal sorunların çözülebilir olduğuna ilişkin inançlarını korumuşlardır. Burjuva hegemonyasının siyaseti belirlediği bir dönemde sosyalistler için proletaryanın başarı kaydetmesi kapitalizmin gelişmişliğiyle doğru orantılıdır (Hobsbawm, 2017b, s. 271).

4.2. 1848-1875 Süreci

1848-1870 arasında ulus-devletler inşa edilmiştir. Fransız Devrimi’nden hareketle gelişen milliyetçi hareketler de bu süreçte değişmiştir. Fransız Devrimi “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” fikri çerçevesinde politik anlamda liberaldir, devrimcidir ve toplumu alt tabakalarından yana duruşu ile kendisinden sonraki dönemin adlandırmasıyla “Sol”dur. Fransa örneği ve ardından Fransız İhtilali

etkisiyle oluşmuş olan ulus devletler Hobsbawm'a göre 19. yy.'ın ortalarından sonra daha radikal Sağcı, şovenist, emperyalist ve yabancı düşmanı bir kimlik edinmiştir (Hobsbawm, 2014, s. 146). Sonuç olarak Sağ kanat daha lokal kalan milliyetçiliklere yönelirken Sol kanat daha küresel olan enternasyonalizmi kurmaya ve kurgulamaya çalışmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 80).

Hobsbawm milliyetçilik konusuna önem vermekle birlikte milliyetçiliklerden yana değildir. Onu emperyalist bir ülkenin azınlıkta olan enternasyonalist vatandaşlarından biri olarak kategorize etmek mümkündür. Hobsbawm'a göre her devletin "ulus-devlet" olarak kendini tanımlamaya çalıştığı bir dönemde ulus-devlet kurma çabası anlamlı görünebilirken tarihsel olarak farklı insan gruplarının varlığı milletlerin varlığından daha belirleyicidir. Bu nedenle farklılıkları açıklama ve kimlikleri oluşturma konusunda 19. yy. kavramı olarak ulus-devlet çok sınırlı kalmaktadır. Hobsbawm'a göre -Avrupa'da dahi bağımsız devlet kurma isteğiyle bölünen toplulukların olduğu bir an için göz ardı edilirse- İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz ve Rusya'yı teritoryal devletler olarak 'ulus devlet' kavramıyla açıklanabilir ancak diğer devletler için bu kavram geçersiz kalacaktır. Ona göre sorun hem analitik hem de pratiktir (Hobsbawm, 2017b, s. 99-100). Hobsbawm'a göre ulus-devlet temelinde iktidar, statü, politika ve ideoloji sorunları olan bir kurgudur (Hobsbawm, 2014, s. 135). Ulus kavramının gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler için iki farklı yargıya sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkeler için gelişmemiş ülkelerin halkalarının ulus olmakta yetersizdir, zayıftır; bu nedenle kendi başlarının çaresine bakamayacaklardır. Gelişmemiş ülkelerde ise ulus olmak gelişmiş ülkelere sömürülüyor olmakla özdeştir, bu nedenle bağımsızlaşılmalıdır ancak "ulusların kendi kaderini tayin etmesine" ilişkin kararın kendisi halk tabanına yaslanan bir hareketin sonucu değildir (Hobsbawm, 2011, s. 35). Hobsbawm'a göre "ulus" olan devletler Fransa, İngiltere, Rusya, İspanya, Macaristan, Polonya ve Almanya'dır. Hobsbawm'ın emperyalizm okumasının çoğunlukla Lenin'in bakış açısına yakın olduğunu söylemek mümkün iken milliyetçilik konusunda (Lenin hattında bir teorisyen olarak) Luxemburg'un görüşlerine yakın durduğunu söylemek mümkündür.

Hobsbawm'a göre 1848 Devrimleri'nin hepsinin ortak özelliği ilk başta başarılı olmuş, daha sonra hızla ve bütünüyle yenilmiş olmalarıdır. Bu devrimler çalışan yoksulların devrimidir (Hobsbawm, 2017b, s. 25-30). 1848 Devrimleri burjuva başta olmak üzere toplumsal tabakaların üst kesimlerine değişim zorunlu olduğunu kanıtlamıştır. 1860'lara gelindiğinde yönetici kesim -1848 Devrimleri'nin kazandırdığı deneyimle- değişimin kendisini engellemek yerine, kendilerine hareket alanı tanıyan koşulları da göz önünde bulundurarak değişimin yönünü belirlemeye çalışmışlardır, toplumsal alandaki yeni güçlere karşı ne kadar ve nasıl ödün vereceklerini saptamaya çalışmışlardır (Hobsbawm, 2017b, s. 87).

1848-1875 arası sürecin hâkim sınıfını burjuva oluşturmuştur. Burjuvanın toplumsal, siyasal ekonomik vb. alanlardaki güç kaybı esas olarak 1875 sonrasında yaşanmıştır. Burjuvazi aristokrasiye özenerek yeni kültür, değerler, yaşayış biçimi, sanat algısı oluşturmuştur. Bu algının kendisi içe kapalı olmaktan uzaktır. Liberalizmin en önemli özelliklerinden biri topluma sınıf yükseltme umudu vermesidir. Bu çerçevede orta sınıfın burjuva kültürüne, yaşayış biçimine duyduğu hayranlık ve ilgi önemlidir. Sınıf yükseltme umudu ve toplumun alt sınıflarının şartlarının iyileştirilmesi siyasal-toplumsal hareketlerin daha az sayıda ve daha az şiddette yaşanmasında etkili olmuştur. Hobsbawm sınıf yükseltmenin imkanına ilişkin görüşlerini şu analoji ile açıklamaktadır: “Her askerin sırt çantasında general asasının bulunması, bütün askerlerin general olmasını sağlayacak bir program olarak düşünülmemiştir.” (Hobsbawm, 2017b, s. 237)

1848 devrimleriyle siyasi devrimler gerilerken endüstriyel devrimler ön plana çıkmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 14). İngiltere ve Fransa'da kaydedilen gelişmeleri Almanya takip etmiştir. 1860'a kadarki süreçte endüstrileşmiş olan ülkeler sonraki dönemde de “gelişmiş ülkeler” kategorisini işgal eden ülkeler olmuşlardır. Endüstri de eski yöntemlerini değiştirerek “ağır endüstriye” dönüşmüştür. Böylelikle üretim çapı genişlemiştir. 1860'larda “kapitalizm” sözcüğü literatüre kazandırılmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 13). Endüstride en fazla gelişme kaydedilen endüstri alanları kimya endüstri ve iletişimle ilişkisi bağlamında elektrik olmuştur.

Uzmanlaşmanın artmasına bağlı olarak üreticinin yetiştirilmesi gerekmiştir. Üretimin sağlandığı coğrafyanın birliğinin korunması, güvenliğinin sağlanması ve yapılan uluslararası anlaşmaların geçerliliğinin teminatı olan devletin korunması için ordu niceliksel ve niteliksel olarak güçlendirilmiştir. Denilebilir ki ordu ve okul olmak üzere iki eğitim kurumu toplumsal alanda ortak dili ve ortak bilinci yayan iki aktör olmuştur (Hobsbawm, 2014, s. 140). Eğitimle siyasal birliğe bağlılık besleyen “vatandaşlar” yetiştirilmiştir.

1860’larda endüstrileşme yaygınlaşmıştır. Endüstrileşme uluslararası güç dengelerinin dağılımında belirleyici olmuştur. Amerika’nın pek çok bölgesi hala kırsal olmasına rağmen gelişme kaydetmeye başlamış, endüstrileşmiş ve şehirleşmiştir. Avrupalı devletlerin yanı sıra gelişmiş ülkeler arasına Amerika ve Japonya’nın eklenmesiyle uluslararası ilişkilerde küresel güçlerin çatışma olasılığı artmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 95). Avrupa dışı coğrafyalarda pek çok alanda gelişme kaydetmenin yöntemi “Batılılaşma” olarak belirlenmiştir. Yüzyılın tamamına bakıldığında geri kalmış ülkeler için “Batılılaşma” toplumsal, siyasal, ekonomik vb. alanlarda sorunlara çözüm olamadığı gibi eski yaşam tarzlarını da yıkmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 151).

Batı dışı coğrafyadan olup da Batı egemenliği karşısında başarı kaydeden tek ülke Japonya olmuştur. Hobsbawm’a göre Japonya’yı farklı kılan en önemli özelliğinin feodal Batı ile benzer bir yapıdan evrilmesidir. Kalıtsal soyluluk, yarı köle konumundaki köylüler, kentleşmeye bağlı olarak zanaatkarlarca kuşatılmış girişimci tüccarlar ve tefeciler feodal Avrupa ile Japonya arasındaki ortak özelliklerdendir. Değişimden önce Japonya’da, feodal Avrupa’dan farklı olarak kentler bağımsız, tüccarlar özgür değildir ve soylular (**samurai**) kentlerde toplanmaktadır (Hobsbawm, 2017b, s. 165).

1860 sonrasında işçi örgütlenmeleri ile sendikalar kurulmuştur. 1864’te I. Enternasyonal toplanmıştır. Enternasyonal ile “emek” bağımsızlaşmış ve sosyalist karakter kazanmıştır. Enternasyonal’in tüm işçileri birleştirmeyi başaramamıştır. Çünkü yoksulluklarında bile ortak olmayan işçilerden tek bir kategori veya tek bir sınıf olarak söz etmek mümkün değildir (Hobsbawm, 2017b, s. 243).

1860’larda Marx uzun vadeli bakış açlarına odaklanmıştır. Emek örgütlenmesinin solcu ideolojilerden ve liberal-radikal düşünceden kurtulmasını olumlu karşılamıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 131). 1864’te I. Enternasyonal kurulmuştur. 1872 itibariyle merkezi Amerika’ya taşınan Enternasyonal dört yıl sonra dağılmıştır. Enternasyonal’in çöküşe gitmesiyle ve tek Avrupa Devrimi olan İspanyol Devrimi’nin sonuna gelinmesiyle Marx, 1870 sonrasında umudunu Rusya’ya bağlamıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 132).

I. Enternasyonal’in dağılma sürecinde ortaya çıkan yeni aktörlerden biri anarşistler olmuştur. 1848 sonrasında ortaya çıkan, esas itibariyle 1860’lardan itibaren varlığından bahsedilen anarşizm, İspanya dışında geniş kitlelere hitap etmemiştir. Anarşizm daha çok “bağımsız küçük zanaatkarlara, proleterleşmeye direnen vasıflı ama görece özerk işçilere, köyde ya da kasabada geçen çocukluklarını büyümekte olan kentlerde bir türlü unutamamış kişilere, endüstrileşmenin kenarında kalmış bölgelere” (Hobsbawm, 2017b, s. 178) hitap etmiştir. Hobsbawm’a göre anarşizm baştan kaybetmeye mahkûm bir ideolojidir. Anarşizmin geleceğe ilişkin kurgusu devrim anından sonrasını öngörmemektedir. Toplumsal eyleme ilişkin olarak örgütlü ve bilinçli bir toplumsal tabana yaslanmaktan uzaktır.

Hobsbawm’a göre, aynı dönemde esas belirleyici olan devrimci hareket “Rus popülizmi” olmuştur. Rus İmparatorluğu kendi şartları içinde batılılaşmadan yana da olamamıştır, liberal-kapitalist bir karakterde de olamamıştır. Çarı ve yeterince gelişmemiş kapitalizmi yıkacak olan devrimci potansiyele sahip kitle Rus köylüsüne dayalı proletaryadır. Bu çelişkilerin bir araya getirilmesiyle ‘popülizm’ doğmuştur. 1868-81 yılları arasında Rus popülizmi etkili olmuştur. 1856’da sonlanan Kırım Savaşı sonrasında devrim mümkün hale gelmiştir. Rus burjuvası ve endüstri proletaryası Avrupa ile karşılaştırıldığında daha güçsüz, az sayıda insana denk düşen ve halkı etkileme gücü zayıf bir kitledir. Dolayısıyla siyasi ajitasyonu tartışabilecek başka toplumsal tabakaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu tabaka 1860 sonrasında bilinç kazanan “entelijensiya” olmuştur. Rus entelijensiyası diğer aydın tabakalarından farklı olarak özel bir toplumsal grup olarak tanınmıştır ve (ulusal değil) toplumsal yönelimli siyasal radikalliklere sahiptir. (Hobsbawm, 2017b, s. 181-183)

1845-1875 arasında kapitalist ekonominin değişimleri şunlardır: 1) Yeni endüstri çağına geçilmiştir. Yeni güç kaynakları, bilimsel temelli yeni endüstri kolları gelişmiştir. 2) Nüfus artmıştır ve işçilerin gelirleri artmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak değişen yeni iç pazar ekonomisine girilmiştir. 3) Liberal ekonomi, İngiltere'nin yanına Almanya ve Kuzey Amerika'nın eklenmesiyle kârın garantiye alınmadığı ve rekabetin arttığı bir ekonomiye dönüşmüştür. 4) İngiltere'de, Almanya'da, Avusturya'da liberallerin siyasi üstünlüğü son bulmuştur.

1870 itibariyle hem ekonomik hem de siyasi kriz dönemine girilmiştir. Liberalizmin hedeflediğı ve öngördüğü sürekli ilerlemenin geçersiz olduğı anlaşılmıştır ve buna bağlı olarak eski hedefler ve yargılar sarsılmıştır. Liberalizmin toplumsal alandaki temsilcisi olan burjuvanın ahlakı, düşünme ve yaşayış biçimleri artık toplum için ölçü kabul edilen ideal tip olmaktan çıkmıştır. Liberal çağ sona ermiştir (Hobsbawm, 2017b, s. 329-330).

Dünya ekonomisini endüstri kapitalizmi yönetmeye başlamıştır. İletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesine bağlı olarak uluslararası alanda siyasi ve ekonomik ilişkiler hem niceliksel hem de niteliksel olarak gelişmiştir. Ekonomi küreselleşmeye başlamıştır. Uluslararası rekabet artmıştır. Üretim biçimleri değişmiş, teknoloji kullanımı artmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak devlet örgütlenmelerinin iç pazara yönelik kitlesel üretim yapılmıştır.

Tüm bu değişimlerden hareketle bölgesel siyaset yürütmek, bölgesel iktisadi ilişkiler kurmak hem zorlaşmıştır hem de anlamsızlaşmıştır. Devletler arası ilişkiler ağı genişlemiştir. Hobsbawm 1870'teki kırılmayı "Bundan böyle tarih, bir dünya tarihi olacaktı." (Hobsbawm, 2017b, s. 61) sözüyle açıklamıştır. Hobsbawm'a göre küreselleşen dünyanın tarihi, kendinden sorunlu olan milliyetçiliklerin ulus-devletlerin tarihine indirgenemeyecek kadar genişlemiştir.

4.3. 1875-1914 Süreci

1870 sonrasında ekonomik gelişmeler olmasına karşın krizden bahsetmek mümkündür. Bu dönemde esas sorun üretim değil, üretimden elde edilen kardır. Üretimden elde edilen karın azalması tarım sektörünün gerilemesine yol açmıştır. 1875 sonrasında liberalizmin istikrarlı yükselişi sektöre uğramıştır. Korumacılık politikası uluslararası ekonomik rekabetin artmasının bir sonucu olarak uygulamaya konulmuştur (Hobsbawm, 2017a, s. 53).

Hobsbawm 1875-1914 arası süreci İmparatorluk Çağı olarak adlandırır. Bu dönemde sömürgecilikle farklı kıtalarda hüküm süren emperyalist güçlerin kurduğu imparatorluklar ile eski imparatorluklar bir aradadır. Yeni imparatorluklar ile eskilerinin arasındaki fark sömürgeciliktir. İmparatorlukların varlığı daha eskiye dayansa da (imparatorluk kelimesinden türetilen) emperyalizm tanımı, içeriği uygulamaları bağlamında yenidir.

İmparatorluk Çağı dünya ekonomisi geniş tabana yayılmıştır, devletler arası rekabet söz konusudur. Teknoloji devrimi gerçekleşmiştir, endüstrinin ikinci dalgası gerçekleşmiştir. Kapitalist işletmenin yapısı ve çalışma tarzı değişmiştir. Tüketim malları piyasası nitelikçe ve nicelikçe değişmiştir. Kamu sektöründe, özel sektörde ve ekonominin üçüncü sektörü olan hizmet sektöründe hem mutlak hem de göreceli büyüme gerçekleşmiştir. Siyaset ve ekonomi giderek yaklaşmış; devletin ve kamu sektörünün rolü artmıştır (Hobsbawm, 2017b, s. 61-66).

1875-1914 arası dönem I. Dünya Savaşı'na hazırlık süreci olarak düşünülebilir. Bu dönemde burjuva demokrasisi güçlenmiştir. Liberalizm gelişmiştir. Buna bağlı olarak liberalizme karşı gelişen sosyalizm de güçlenmiştir. Bu dönemde Doğu Sorununun merkezde olduğu tartışmalar ile gelişmiş ülkeler arasındaki gerilim artmıştır. Geliştirilen algı endüstrileşme ve kapitalistleşmeye bağlı olarak gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler olmak üzere dünyayı bölmüştür. Aynı algılama ve açıklama biçimi gelişmiş ülkeler arasında dünyanın paylaşımını tartışmaya açmıştır. Dünyanın bölüşülmesi dönemin temel sorunlarından biri olmuştur.

Hobsbawm’a göre 1870-1914 arasında, özellikle gelişmiş ülkelerde, yeni gelenekler icat edilmiştir ve icat edilmiş gelenekler toplumsal alanda yayılmıştır (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 351). Hobsbawm’a göre yeni geleneklerin icadı 19. yy. sonuna ait bir fenomendir. Hobsbawm değişmezlikle belirlenen gelenek ile geleneksel toplumlarda hâkim olan, değişebilen göreneği birbirinden ayrı tutar. Gelenek icat edilmiş bir geçmişe gönderme yapar. Gelenegin çağın şartlarına uyum sağlayamadığı, eski usullerin uygulanabilir olmadığı anda da gelenekler icat edilir.

Endüstri sonrası dönemde icat edilen gelenekler çoğunlukla siyasetçiler tarafından toplum mühendisliği amacıyla kurgulanmıştır. Bu gelenekler toplumsal birlik ve beraberliği kurmak, statü ve otorite ilişkilerini tanımlamak ve meşrulaştırmak, inançların, değer yargılarının ve yapıp etme biçimlerinin topluma aşılması ve sonraki nesillere aktarmak amaçlarıyla icat edilmiştir (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 12).

İcat edilen gelenekler uluslar ve milliyetçilikler ile ilişkilidir. Ulus kavramı da milliyetçilikler de bir kurgudur. Bu kurguya olan inanç ve bağlılık modern dönem toplumlarında belirleyici olmuştur. Milliyetçilikler ile gelişmiş emperyalist devletler kendi vatandaşlarını “ayrıcalıklı, özel” kimseler olarak tanımlamışlardır. Vatandaş olmak, özenilecek bir sıfatı kazanmak olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle hem ulus devlet içindeki sınıflarda hem de sömürgelerdeki nüfusun kendisinde milliyetçiliğini aşıl原因 devlete bağlılık yaratılmıştır. Modern emperyalist devletlerin tebaası böylelikle oluşturulmuştur. 19. yy. ’ın sonunda milletin kendisinden ve devletin milli ekonomiyi desteklemesinden bahsederken uyguladığı politika “korumacılık” olmuştur.

Özellikle orta sınıfların varlığı ve bu sınıflara üyeliğin belirlenmesi geleneklerin yaratılmasında önemlidir. Bir sınıfa mensubiyet doğumla, mülkiyet ile, alınan maaş ile belirlenebilmektedir ancak kurulan ulus devletlerde sınıflar arasında geçişkenlik daha fazladır. Bu nedenle ulusal orta sınıf elitinin belirlenmesi için farklı ölçütler yaratılmıştır. Prestijli okullarda öğrenim görmüş olmak, adı konmamış bir uzlaşıyla belirlenen boş zaman uğraşları ile uğraşmak, spor kulüplerine üye olmak ve daha fazla ön plana çıkarılmış olan spor dallarından (futbol, dağcılık, bisiklet, paten,

kış sporları, golf gibi) biri ile uğraşıyor olmak orta sınıftan oluşturulan elitin en belirgin göstergeleridir. Bu ölçütlerin kurulmasındaki temel hedef sınıflar arası geçişliliğe zarar vermeksizin “dışlayıcı bir hiyerarşi” (Hobsbawm, 2017a, s. 192) yaratmak olmuştur.

Eğitim, teknolojinin bu denli geliştiği çağda pratik fayda sağlamaktan çok ikincil amaçlara hizmet etmiştir; mesleki değeri yoktur. Eğitim kitleselleşmiştir. Okullaşma ile orta sınıfa ve üst sınıfa geçiş imkânı doğmuştur. Okul, kültür ve yaşayış biçiminin aktarıldığı yer olmuştur. Hobsbawm’a göre burjuvazi bu noktada kendi örgütlenmesini kurarken aristokrasi ile benzer yöntemler kullanmıştır. Aristokrasiden ayrılan temel yönü ise değerlerin yerine gösterişin ve (nereden ve nasıl elde edildiği önemsenmeksizin) paranın geçmesi olmuştur.

Özellikle spor uğraşları icat edilen geleneklerin siyasal ve toplumsal öğelerini bir araya getirmiştir (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 347). Orta sınıf bariz bir biçimde sporla ilgilenmiştir. Hem izleyici olarak hem de sporcu olarak dahil olunan müsabakalar ile hem sınıf tanımı içine dahil olma durumu tasdik edilmiş hem de sınıf içi sosyalleşme imkânı sağlanmıştır. Genel olarak orta sınıf spora ilgisinde profesyonelleşmekten kaçınmıştır. Hobsbawm’a göre amatörlüğün korunmasıyla orta sınıfın ve soyluluğun ülkeleri birleştirilmiştir. Spor faaliyetlerinin bir diğer etkisi de kadınların kamusal alanda özgürleşmesine katkı sağlaması olmuştur.

Boş zaman etkinlikleri içinde en önemli olanlarından biri de orta sınıf üyelerinin kurduğu yardım dernekleri olmuştur. Bu derneklerde görev alan orta sınıftan kadınların varlığı değişimin göstergelerindendir (Hobsbawm, 2017a, s. 204). 19. yy. ’ın ilk yarısından sonra kadının özgürleşmesi ve kamusal alanda varlığı artmıştır.

Modern dönemde dinin etkisi ve belirleyiciliği azalmıştır. Buna rağmen laik kurumlar kendi içinde inanca dayalı bir birlik kurma ihtiyacından kurtulamamıştır. Kiliselerin yerini okullar, Tanrının yerini ulus-devlet, iman edenlerin yerini vatandaşlar almıştır. Halka açık törenler, yıldönümleri de 19. yy. sonunda icat edilen geleneklerin bir parçasıdır. Kamusal alanlar icat edilen yeni geleneklere, yeni bilince uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir. Örneğin kamusal alanlarda sergilenen sanat

eserleri bunun en belirgin göstergelerinden biridir. Burjuva kendi iç sorunlarına rağmen orta sınıfları kendi safında olmaya yönlendirmiştir (Hobsbawm, 2017a, s. 207).

Kamuda birliği oluşturma yolunun milliyetçilik olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Milliyetçilik istenen toplumsal örgütlenmeyi sağlamıştır ancak yabancı düşmanlığını da doğurmuştur. Yabancı düşmanlığı toplumsal alanda birtakım bölünmeleri beraberinde getirmiştir. İşçi örgütlenmeleri işçilerin milliyet farklarına bağlı olarak ayrılmıştır. Başka bir deyişle milli bilinç sınıf bilincini alt etmiştir. Bunun en belirgin biçimde izlenebildiği tarihsel olay I. Dünya Savaşı olmuştur. I. Dünya Savaşı arifesinde örgütlü, geniş kitlelere ulaşan ve hatta proleter devrimi gerçekleştirme ihtimali olan işçi örgütlenmelerinden söz etmek mümkün iken savaş başlayınca işçilerin kendi milletlerinin saflarına dağılmaları söz konusu olmuştur.

Fransız Devrimi'nde kurgulanan “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” hedefinden hareketle kurulan liberalizm bu dönemde karakterini değiştirmiştir. 19. yy.'ın son çeyreğinde hâkim politika yenilikçi ve özgürlükçü tavrından vazgeçerek muhafazakârlaşmıştır. Vatanseverlik de aynı biçimde siyasal Sağ'a kaymıştır (Hobsbawm, 2017a, s. 176). Çünkü dış politikada, sömürgelerin kurulduğu ve sayısının artırıldığı dönem sonlanmıştır ve bundan sonraki dönemin hedefi ise mevcut durumu korumak olmuştur. İç politikalarda ise işçi ve işveren arasında yaşanan gerilime işçiler arasında yaşanan rekabet temelli gerilimler ve işverenler arası gerilimler eklenmiştir. Fransız Devrimi'nin hedeflerini gerçekleştirmeyi sosyalizm üstlenmiştir. “Eşitlik, özgürlük, kardeşlik” fikri Hobsbawm'a göre kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Özgürlük, eşitsizlik durumları yaratmaktadır. Kardeşlik bir seçim olmamakla özgürlükle ters düşmektedir. Hobsbawm kendisini sosyalizmden yana bir kişi olarak konumlandırmaktadır. O, sosyalizmle ilişkisini sonuçları itibarıyla değil, amaçları itibarıyla kurar.

Siyasetin demokratikleşmesi, püriten bağların gevşemesi, ‘Gençlik’ kategorisi olarak yaş grupları ortaya çıkması, kadın özgürleşmesi, aile yapılarının değişime uğraması ve orta sınıfın sayısal artışı sonucunda burjuvanın daha az resmi, sahici ve özelleşmiş yaşam tarzı oluşmuştur (Hobsbawm, 2017a, s. 186-188). Burjuva kendini

tanımlama çabası içine girmiştir, kimlik arayışındadır. Aristokrasi ile benzer olarak sanatı bir gösterge olarak kullanmıştır. İmparatorluk Çağı'nda sanat daha halk temelli bir üretim alanıdır, siyasi demokratikleşmenin yansımalarını barındırır ve geçmiş dönemlere kıyasla daha fazla gündelik hayatın içindedir. Tarzlarda çeşitlilik bu dönemde artmıştır. Opera, Rus balesi, 1880'lerin Arts&Crafts (Sanatlar ve El Sanatları) akımı ve avant-garde bu dönemde gelişme kaydetmiştir. Karikatür, fotoğraf, sinema gibi yeni sanat dalları ortaya çıkmıştır. Burjuva sanat eserini üreten değil, sanat eserine ilişkin talebi oluşturan taraftır.

4.4. 1914-1991 Süreci

Hobsbawm, 1914'e gelindiğinde, tarihin gidişine yönelik tüm teorilerin çöktüğünü belirtmiştir. Geleceğe ilişkin olarak genel eğilimin aksine olumlu beklentilere sahip olmasına rağmen tarihin bilinemez bir hal aldığına işaret eder. Hobsbawm **İmparatorluk Çağı** adlı çalışmasını şu cümle ile bitirir: "Geleceğe ilişkin kesin olan tek şey, en ileriye görenleri bile şaşırtacak olmasıdır." (Hobsbawm, 2017a, s. 367)

Hobsbawm 20. yy. 'ın sınırlarını 1914-1991 tarihleri aralığı olarak belirlemiştir. Onun için 20. yy. aşırılıklar çağıdır, "yazılı tarihin en caniyane yüzyılı" dır (Hobsbawm, 2008, s. 1). Felaket sözü 1914 sonrasında travmatik olaylar için değil, geniş zamana yayılan olaylar için kullanılmıştır (Hobsbawm, 2017a, s. 354). 20. yy. neredeyse hiç kesintiye uğramayan savaşların olduğu bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda savaşlar geçmişten farklı olarak sivil alana da kaymıştır ve sivilleri hedef alır hale gelmiştir. İç savaş ve uluslararası savaş arasındaki ayrımlar ortadan kalkmıştır (Hobsbawm, 2008, s. 7-8). Bundan sonraki süreçte, tarih verisi olarak belirlenen her bir olay -bölgesel nitelikte olsa bile- kitlesel ve küresel değişimlere (örneğin göç) neden olmuştur.

Hobsbawm'ın 20. yy. değerlendirmesini etkileyen en önemli faktör bu yüzyılın bizzat içine doğduğu yüzyıl olmasıdır. 1917 yılında doğan Hobsbawm

iletişim ve ulaşım ağlarının kat ettiği hayal edilmesi g gelişmeleri de, uzay bilimindeki ilerlemeleri de, sanatın radikal dönüşümünü de, Dünya Savaşlarını ve bu savaşlarda yaşanan vahşeti de, kısacası 20. yy. 'ı bizzat yaşamış bir tarihçidir. Bizzat yaşayan biri olarak kaleme aldıkları, tarihçiliğine hem birtakım katkılar sağlamış hem de onu sınırlandırmıştır.

Hobsbawm'ın tüm dünyada tanınırlığının artmasında en etkili eseri olan **Kısa 20. Yüzyıl** dünyanın çeşitli ülkelerinden çoğunlukla gazete haberlerini aşmayan nitelikte bilgiler vermektedir. Diğer tarih kitaplarında bu kadar çok sayıda ülke ve coğrafyayı tarih anlatısına dahil etmemiştir. Kuşkusuz bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en belirgin olanı artık bölgesel nitelikli değerlendirmeler sunan tarih anlatılarının yetersiz kalacağı duygusudur. Dünya siyaseti, iktisadı küreselleşmiştir; artık tüm devletler arasında yok sayılamaz bağlar mevcuttur. Devletler arasında kurulan her etkileşim sınır komşuları dışında aktörleri bir araya getirmiştir. Yönetim hem ulusal sınırların içinde hem de uluslararası alanda sağlanması zorunlu bir hale gelmiştir.

“Kısa 20. yy.” ın başı ve sonu arasında birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı ncesinde Avrupa merkezli bir dünyadan bahsetmek mümkündür. Gerek Batılılaşmanın etkisiyle gerek devletleşmenin etkisiyle gerek devrimlerle yeni siyasi birlikler, yapılanmalar kurulmuştur. Avrupalı devletlerin ve ABD'nin oluşturduğu “Büyük Gler” in karşısında yükselen SSCB nceki dönemin dengelerini değişirmiştir. Yaşanan ekonomik değişimler üretim alanlarının genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Üretim ulus devletin sınırlarını aşar niteliğe ulaşmıştır; yeryüzünün tamamı tek operasyonel birim haline gelmiştir. Tüm bu ekonomik ve siyasi etkilerin sosyal alanda da ıktıları olmuştur. Eski toplumsal yapıların çözülmesi ile eski toplumsal insan ilişkileri modeli dağılmıştır. Eski kuşaklar ve yeni kuşak birbiriyle bağ kuramaz hale gelmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 18-21).

20. yy. ve sonrasını Hobsbawm  evrede değerlendirmektedir. Birinci evre 1914-1945 arası dönemdir. Bu sürece Felaket ağı adını verir. Felaket ağında barış, toplumsal istikrar, ekonomi, 19. yy. liberal burjuva toplumunun kurumları ve

değerleri çökmüştür (Hobsbawm, 2013a, s. 143). Almanya dünya savaşının odağındadır. İkinci evre 1945-1989 arasındaki dönemdir. Bu dönem iki süper gücün (ABD ve SSCB) savaşı söz konusudur. Hobsbawm bu döneme Altın Çağ adını verir. Üçüncü evre ise 1989 sonrasındaki süreçtir. Bu süreçte klasik uluslararası güç sistemi sona ermiştir (Hobsbawm, 2008, s. 2). Üçüncü evre itibarıyla topluma, tarihe ilişkin kurulmuş olan tüm öngörüler çökmüştür, geriye sadece belirsizlik kalmıştır. Bu süreç öyle bir değişim yaratmıştır ki Hobsbawm **Kısa 20. Yüzyıl** adlı çalışmasını şu sözlerle bitirmiştir:

“Dünyamız hem dışa hem de içe doğru infilak etme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nereye doğru gittiğimizi bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, tarihin bizi bu noktaya ve -okurlar bu kitabın tezlerini paylaşırlarsa- neden getirdiğidir. Gene de açıkça görülen bir şey var. İnsanlığın anlaşılabilir bir geleceği olacaksa, bu gelecek geçmişin ya da şimdiki zamanın sürdürülmesiyle olamaz. Üçüncü binyılı bu temelde kurmaya çalışırsak, başarısızlığa uğrarız. Ve başarısızlığın bedeli, yani değişmiş bir toplumun alternatifi, karanlıktır.” (Hobsbawm, 2013a, s. 788)

Dünya 20. yy. 'da küreselleşmiştir. Sadece siyasi ve askeri otoriteler, teritoryal devlete bağlı kalmaları nedeniyle tümüyle küreselleşmiş değildir. Askeri ve siyasi gücün kendini ortaya koyduğu durumlardan biri olarak “savaş” bölgesel özelliklerini kaybetmiştir, uluslararası siyasetin parçası haline gelmiştir. Bu gerçek, Hobsbawm'a göre ilk yargıyı geçersiz kılmak için yeterince güçlü bir veri değildir. Çünkü teritoryal devletin eski gücünün ve yetkisinin zayıfladığını söylemek mümkün iken, tümüyle sonladığını söylemek mümkün değildir. Teritoryal devletin gücündeki azalma savaş durumundan çok barış durumunda kendini göstermektedir. 20. yy. 'ın ilk yarısında sonra başlayan Soğuk Savaş, imzalanan anlaşmalara rağmen barışın tam anlamıyla sağlanmadığının kanıtıdır. 20. yy. 'ın son çeyreğinde gerçekleşen silahlı mücadelelerin hiçbirisi geçerli ve sürekli barış anlaşmalarına bağlanamamıştır.

Kaos durumunun yaygın ve sürekli hale gelmesi söz konusudur. Geçmişin bilgisi 20. yy. 'da geçersiz kalmış, bu nedenle de bu bilginin kendisinden uzaklaşmıştır. Toplumun içinden doğan, yükselen ve hâkim konuma gelen burjuvanın toplumsal sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin ve ilerleme anlayışının gerçekte karşılık bulamaması burjuva rejimine, burjuva kültürüne, burjuvanın

ilerlemenin garantörü olmasına, burjuva kurumlarına ilişkin tüm olumlu inanç ve beklentileri zayıflamıştır.

Dünyanın tüm bölgeleri arasında iletişim ve ulaşım ağı gelişmiş, göçler gerçekleşmiştir. 20. yy. öncesinde başlayan bu değişim, 20. yy. itibariyle maksimuma ulaşmıştır. İhtiyaç duyulan bilgi çoğunlukla yaşanan kısa döneme ait olan bilgi olmuştur. Geçmişin bilgisi ile ilişki kurmayı sağlayacak mekanizmalar da yok olmuştur (Hobsbawm, 2013a, s. 3). Bu durum toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. açılardan sorunlu haller yaratmıştır. Devrim fikrinin ve fiilinin ortaya çıktığı dönemin 20. yy. olması tesadüf değildir. Hobsbawm'a göre devrim 20. yy. 'ın çocuğudur (Hobsbawm, 2013a, s. 71). Burjuva toplumunun kötü gidişatı Ekim Devrimi'ni ve SSCB'yi doğurmuştur.

Burjuvanın en büyük yenilgisi barış halinin korunamaması olmuştur. Barışın korunmasına ilişkin olarak alınan önlemler, yapılan anlaşmalar bir yana, artık geçmişin anlayışından bahsetmenin mümkün olmadığı bir döneme girilmiştir. I. Dünya Savaşı **İmparatorluk Çağı**'nın (1875-1914) savaşlarından farklı olarak makul ve belirli hedeflere sahip olmaktan uzaktır. “Ya hep ya hiç” mantığı ile yürütülen savaşta dünya siyasetine ve dünya iktisadına ilişkin bir paylaşım sorununun anlaşmalarla çözüme kavuşturulması çabasının yetersizliği ve geçiciliği belirleyici olmuştur. Denilebilir ki savaş kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 37).

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan anlaşmalar ile Almanya'nın sömürgeleri yeniden paylaşılmıştır. Sömürgelerin adı böylelikle “mandalar” olarak değiştirilmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 42-43). İmzalanan anlaşmalar ne sorunlara çözüm getirmiştir ne de sürdürülebilir siyasi birlikler kurmuştur. Neticede çok geçmeden yeni bir dünya savaşı patlak vermiştir. I. Dünya Savaşı emperyalist Avrupalı devletler için Doğu sorununun çıktısı niteliğindedir ve Doğulu güçleri de savaşta taraf olmaya zorlamıştır. II. Dünya Savaşı ise görece daha fazla Avrupalı güçlerin birbirleri ile rekabetine ve savaşına denk düşmektedir

II. Dünya Savaşı'nın başında, hâkim güç Hitler Almanya'sıdır. Hobsbawm'ın savaş sebebi olarak gördüğü Hitler'in (Hobsbawm, 2013a, s. 45) faşizmine karşı

örgütlü gücü, liberal kapitalistlerin ve komünistlerin kurduğu kısa süreli birlik oluşturmuştur. Oluşturulan birlik Hitler karşısında başarı kaydetmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 9). Faşizm Hobsbawm'ın açısından savaş anlamına gelmektedir ve faşizmle mücadelenin de -silahlı bir kuvvetle mücadele olması nedeniyle- bir savaş olarak yürütülmesi makul kabul edilmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 203). Silahlanma karşıtı olan, anti militarist, Sol işçi örgütlenmeleri I. Dünya Savaşı ile aldıkları milliyetçi darbenin ardından II. Dünya Savaşı'nı doğuracak olan faşizmle üye sayılarını kaybederek kitlesel bir güç olma özelliklerini yitirmişlerdir. II. Dünya Savaşı ile savaş kitlesel olmaktan çıkıp, topyekûn savaşa dönüşmüştür. Öldürme, işkence, kitlesel sürgün gibi uygulamalar günlük hayatın parçası haline gelmiştir. Bu durum sivil ve askeri alanlar arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır.

Sosyalist bir rejimin kurulmasına ilişkin ilk beklentiler Avrupa devletleri üzerine kurulmuştur. I. Dünya Savaşı'na götüren süreçte Avrupa'da işçi örgütlenmeleri hiç olmadıkları kadar kalabalık, güçlü ve örgütlü hale gelmiştir. Avrupalı işçi örgütlenmelerinin devrimci eylem gerçekleştirmeleri mümkün hale gelmiştir. Milliyetçiliğin yarattığı etki ve I. Dünya Savaşı işçi eylemlerine engel olan etkenlerden en önemlileri olmuştur. 19. yy. 'ın son çeyreğinde daha yüksek oranları bulan, üretim alanlarındaki işçi ihtiyacına bağlı olarak gerçekleşen işçi göçleri söz konusu olmuştur. İşçi göçleri ile aynı yerde çalışan, benzer işleri yürüten farklı dilleri konuşan, farklı kökenlerden gelen bireyler bir arada bulunmuşlardır. Bu birliktelik hali ilk başta “vatanı olmayan işçileri” işverenleri karşısında örgütlenmeye itmiştir. Daha sonra gelişen ve yaygınlaşan milliyetçilik akımı bu gruplar arasındaki birliği zedelemiştir.

Sosyalizmin bir rejim olarak resmen kurulduğu ilk yer Rus İmparatorluğu olmuştur. Bolşevik Devrimi ile atılan bu adım ile Rus İmparatorluğu'nun toprakları dağılma tehlikesini bir nebze olsun atlatmıştır. Geniş alana yayılan ve özerk devletlerin birleşiminden oluşan SSCB üretim, yönetim, bölüşüm konusunda atılımlar yapılmıştır. Bolşevik Devrimi sürecinde Rusya'dan başlayıp Avrupa'ya doğru yayılması beklenen sosyalist karakterli devrim beklentisi söz konusu olmuştur. Lenin'in yönetime geçtiği dönemde ise bu hayalin gerçekleşme ihtimalinin olmadığı anlaşılmıştır. Sovyet devriminin yayılması ihtimali vardır ancak yayılmanın yönü

Avrupa'ya doğru olmayacaktır. Nitekim sonraki süreçte üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleşen sosyalist karakterli toplumsal hareketler ve devrimler yaşanmıştır. Latin Amerika'daki, Çin'deki toplumsal hareketler ve devrimler Hobsbawm'ın da ilgilendiği örneklerdendir. Rus devriminden ilham alan gerilla hareketleri 1950 sonrasında gerçekleşmiştir.

Subayların eylemi ile gerçekleşen Bolşevik Devrimi, ilerleyen süreçte aydınların önderlik ettiği köylü nüfusa dayalı bir rejime evrilmiştir. SSCB ile Marx'ın öngördüğü şehirde örgütlenen, işçi nüfusuna dayanan, endüstrileşme sonrasında yaşanan devrim şablonu geçersiz kılınmıştır. Köylü tabana yaslanan benzer bir devrim Çin'de gerçekleşmiştir. Çin'in yarattığı etkiyi minimize etmek amacıyla uluslararası kapitalist güçler Japonya'nın kapitalist gelişmesini ve kalkınmasını desteklemiştir. Latin Amerika endüstrileşmenin sağlanamadığı bir coğrafya olarak Marx'ın öngördüğü şemayı yıkan bir tarihsel deneyime sahiptir. Emperyalist ülkelerin sömürgesi konumundaki Latin Amerika'da Sol kökenli toplumsal hareketler ve devrimler kırsalda örgütlenen gerilla güçlerinin halk desteğiyle siyasette belirleyici olup olmamasına bağlı olarak başarı kaydetmiştir.

Felaket Çağında siyasal liberalizm gerilemiştir. İşçi örgütlenmeleri ve yaratma ihtimalleri olan devrim, ekonomik kriz, savaş burjuvanın statükoyu koruma eğilimi artmıştır. Bu nedenle toplumsal alandaki birbirinden farklı unsurlar siyasi otoritelerce ve onlara bağlı olan unsurlarca hoş karşılanmamıştır. Hobsbawm'a göre ise anayasal ve temsili hükümete, liberal uygarlığa yönelik esas tehdit siyasal Sağ'dan gelmektedir. Sağ'ı sadece "faşizm" olarak tanımlamak ise eksik bir tanım olacaktır. Liberal demokratik rejimlere karşı olan güçlerin hepsi toplumsal devrimlere karşı olan, (asker ve polis teşkilatları gibi) fiziksel baskı uygulayabilen kurumlara destek veren, milliyetçilik eğilimine sahip olan örgütlenmelerdir (Hobsbawm, 2013a, s. 148-149).

1945-89 arasında yaşanan Altın Çağ'da "komünizm" toplum için bir tehdit olarak görülmüştür. Faşizme biçilen tarihsel rol bu dönemde komünizme atfedilmiştir. Nükleer savaş olasılığı komünizm karşıtlığını örgütlemiştir. Bu durum aynı zamanda uluslararası alanda silahlanma yarışına sebep olmuştur. Hobsbawm'a

göre silahlanma yarışı SSCB için öldürücü etki yaratmıştır (Hobsbawm, 2013a, s. 371). Hobsbawm'a göre Soğuk Savaş süreci dünyanın büyük bölümünü istikrara kavuşturmuştur (Hobsbawm, 2011, s. 55). Yaşam biçimleri iyileşmiştir, kişi başına düşen gelir artmıştır. Dünya ekonomisi büyümüştür. Başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere nüfus artmıştır. Teknoloji gelişmiştir. Üretimden çok ar-ge çalışmalarının yatırımlar yapılmıştır. Üretim kapasitesi genişlemiş, iş bölümü artmıştır. Üretimde emeğin kullanımı azalmıştır. Gündelik hayat pratikleri değişmiştir.

Özellikle 1945 sonrası süreçte işçi göçleri artmıştır. Kapitalizm tüm krizleri içinde yeniden yapılandırılmıştır. Ekonomi uluslararasılaşmış, dünya küreselleşmiştir. Ulus ötesi (çok uluslu) firmalar kurulmuştur. Uluslararası iş bölümü ve bankacılık gelişme kaydetmiştir (Hobsbawm, 2013a, s. 373). Dünya ekonomisinin yönetimi gelişmiş ülkelerin kararları doğrultusunda sağlanmıştır; tüm dünya ülkelerinin ortak kararı doğrultusunda değil.

İşçiler açısından açlık artık başlı başına bir sorun olmaktan çıkmıştır. Farklı iş kollarının gelişmesiyle proletarya içindeki endüstri işçilerinin oransal varlığı azalmıştır. Hayat şartlarındaki iyileşme devrimci muhalif tüm güçleri, örgütlenmeleri zayıflatmıştır (Hobsbawm, 2013a, s. 359). 1960'larda görülen orta sınıf kökenli gençliğin yarattığı eylemler, muhalif eylemler içinde bir istisnadır. Çünkü bu isyanlar ekonominin ve siyasetin dışında bir fenomendir. Gençlik hareketleri insan yaşamının belirli bir dönemine denk düşmektedir; bu nedenle uzun ömürlü toplumsal hareketler olmamışlardır. Gençlik hareketi, tarihsel olarak bir başlangıç veya sonlanma anı oluşturmaktan çok, mevcut koşulların sonsuza dek sürmeyeceğine ilişkin bir uyarı sinyali olmuştur (Hobsbawm, 2013a, s. 384-385).

1950 sonrasında sömürgelerin bağımsızlaşma hareketleri görülmüştür. Hobsbawm'a göre bu hareketler yerel dinamiklerin etkisiyle gerçekleşen özgürlük hareketleri olmaktan uzaktır. Sömürgelerin bağımsızlaşma sürecinde emperyalist devletlerin bağımsızlık hareketlerini örgütlemişlerdir. Bağımsızlaşan devletler ekonomik açıdan emperyalist devletlere bağılıklarını sürdürmüşlerdir. Kurulan yeni ilişkiler ile sömürgelerden maliyetleri düşürerek faydalanmak mümkün olmuştur. Bağımsızlaşan devler kendilerini millet olarak tanımlama çabası içine girmişlerdir

ancak Hobsbawm'a göre bu durum genel toplamda milliyetçiliklerin yükselişe geçtiği anlamını taşımamaktadır. Aksine ulus-devletler ve milliyetçilikler bu dönemde gerilemişlerdir (Hobsbawm, 2013a, s. 572). 1950 sonrasında Batı dışı coğrafyada hâkim olan silahlı çatışmalar, askeri darbeler, bölgesel mücadeleler ve bunların getirisi olan siyasi istikrarsızlık -en çok- ABD'nin ve Batı'nın üstün konumunu desteklemiştir. 1970 ve sonrasında yaşanan krizlere kadar Batı'nın siyaseti ve ekonomisi istikrarlı kalmıştır.

Hobsbawm 20. yy. 'a ilişkin değerlendirmesinde Bolşeviklere ve Lenin'e ilişkin olarak birtakım tarihsel verilerden bahsetmesine rağmen SSCB içinde gerçekleşen katliamlara, sürgünlere, ulusal bir lider olarak tanımladığı Stalin'in (Hobsbawm, 2011, s. 52) uygulamalarının içeriğine değinmemiştir. Onun odağında ABD ve SSCB'nin karşılıklı konumlanması vardır. Bu nedenle liberalizmin faşizme evirildiği dönemde komünizmin de faşizme benzeyen, baskıcı, sürgünlere zorlayan, katleden bir yapıya doğru evirildiği gerçeğini göz ardı etmiştir.

4.5. 1991 Sonrası Süreç

Soğuk Savaş sonunda, tüm devletler içinde ABD'nin elde ettiği üstün bir konum olduğunu söylemek mümkündür ancak Hobsbawm'a göre ABD'nin kalıcı denetim tesis etme ihtimali söz konusu değildir. Nitekim dünya “büyük, karmaşık ve çoğul” dur (Hobsbawm, 2008, s. 11). 20. yy. 'ın sonunda ve 21. yy. 'ın başında dünyada görünür tek imparatorluk olarak ABD'den söz edilebilir ancak Hobsbawm ilk baskısı 1999'da yapılan söyleşisinde belirttiği haliyle “Etkin bir siyasal ve askeri rolün gereğini yerine getiren tek bir küresel otorite olasılığı günümüzde mevcut değildir.” (Hobsbawm, 2011, s. 54) 19. yy. Britanya'sından farklı olarak ABD, dünyayı kültürel açıdan da dönüştürmeye çalışmaktadır. Hobsbawm'a göre bu çaba -her ne kadar 21. yy. 'ı “Amerikan Yüzyılı” olarak tanımlasa da- uzun vadede sonuçsuz kalacaktır (Hobsbawm, 2011, s. 59).

Hobsbawm'a göre terör kavramının en fazla kullanıldığı dönem 21. yy. olmuştur. Bunun temel nedenlerinden biri ülkeler arasındaki hiyerarşinin (gelişmiş, gelişmekte, gelişmemiş ülkeler olmak üzere) kurulmuş, savaş halinin sonlanmış olmasıdır. Hiyerarşinin üst kısmını oluşturan ülkelerin belirlediği şekilde terörist unsur olarak belirlenen birlikler ve onlara karşı yürütülen mücadeleler söz konusu olmuştur.

Hobsbawm, ABD'nin dünya siyasetindeki ve iktisadındaki üstün konumunu takdir etmesine rağmen ABD'nin rakipsizliğinin onu bir süre sonra yavaşlatacağına işaret etmiştir. İktisadi gelişme kaydeden Çin'in gelecekte ABD'ye rakip olacağı öngörüsünde bulunan Hobsbawm, bu rekabetin savaş nedeni olabileceğine işaret etmiştir (Hobsbawm, 2011, s. 67).

Tüm ülkeleri kapsayacak şekilde servetin kutuplaşması, yani gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ayrımın keskinleşmesi söz konusudur. Eş zamanlı olarak küreselleşme etkisiyle farklı unsurların birleşmesi gerçekleşmektedir. Bu durum başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler karşısında çoğunluğu oluşturan gelişmemiş ülkelerin ortak sorunlardan hareketle birlik oluşturma ihtimalini doğurmaktadır (Hobsbawm, 2011, s. 184).

Hobsbawm'a göre 20. yy. sonu itibariyle tüm bilinen kavramlar anlam kaybına uğramıştır, tüm kurumlar işlevsizleşmiştir. Ona göre 21. yy. şiddet yoluyla sağlanan siyasi değişimlerin dünyası olmaya devam edecektir ancak bunun dünyayı nereye götüreceğini şimdiden söylemek mümkün değildir (Hobsbawm, 2013a, s. 620). Geleceğin ne getireceğine ilişkin kapsamlı bir öngöründe bulunmak mümkün değildir. Tarih bilgisi geleceği kurgulamak için yeterli veri sunmamaktadır. Çünkü bilinenler geçersiz kılınmıştır. 21. yy.'da küreselleşen- başka bir deyişle Amerikan hegemonyası altına giren- dünyanın yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (Hobsbawm, 2008, s. 13).

4.6. Değerlendirme

Hobsbawm'ın dünya tarihinin -bir makro tarih anlatısı olması nedeniyle- eksiklikleri de vardır. Her şeyden evvel Hobsbawm'ın içinde bulunduğu gruplar onun bakışı üzerinde etkili olmuştur. Bu anlamda İngiliz Marksist Tarihçiler Grubunun önemi büyüktür. Hobsbawm'ın merkezinde Batı Avrupa vardır. Batı Avrupa hakkında yaptığı çalışmalar ile kavramlarını, çerçevelerini belirlemiştir. Batı Avrupa içinde de öncü ve belirleyici rolü İngiltere'ye atfeder. Onun anlatısının büyük bir bölümü tarihin belirli dönemlerinde mevcut olan diğer bölgelerdeki değişimler ile İngiltere'nin karşılaştırılmasıdır. Hobsbawm'ın İngilizliğin kökenlerini burada aramak mümkündür.

Hobsbawm'ın “İngiliz” kimliği tarih yazımında da belirleyici olmuştur. Hobsbawm İngiltere'yi çalışmaları içinde çeşitli açılardan işlemesine rağmen İngiliz politik çıkarları ile çatışacak yargılarda bulunmaktan kaçınır. Hobsbawm'ın genel hatlarıyla İngiltere'nin emperyalist dış politikaları ile ortak bir tavır takındığını söylemek mümkündür. Bunun bir boyutu da İngiltere'nin tarihsel iddialarını kabul etmeye yatkınlık şeklinde tezahür etmektedir. Bu durum zaman zaman Hobsbawm'ın kesinliği kanıtlanmamış bilgilere, üstelik kaynak göstermeye veya tartışmaya gerek duymaksızın makro tarih anlatısı içinde yer vermesine neden olmaktadır. Hobsbawm kesinliği olmayan çeşitli iddiaları savunmakla kalmamış, yaptığı çıkarımlarla bunlara bir köken arayışı içine girmiştir. Kendi tezlerini temellendirmek için ihtiyaç duyduğu birtakım bilgileri son derece pervasızca ve araştırma yürütmeksizin, bahsi geçen alanda bilirkşi rolüne soyunmak suretiyle, desteksiz bir iddiayı tasdik etmek amacıyla kullanmaktadır. Hobsbawm'ın, kendisinin de belirttiği gibi, eserlerinin pek çoğunda yaygın bir biçimde ikincil ve üçüncül kaynaklardan yararlanması şeklinde tezahür eden veri toplama tarzı da hem teorisini kurarken hem de çıkarımlarda bulunurken sık sık bu gibi hatalar yapmasında etkili olmuş olabilir. **Kısa 20. Yüzyıl** çalışmasında dile getirdiği “Ermeni soykırımı” iddiası anılan bu hususlara iyi bir

örnektir.¹⁷ Nitekim Hobsbawm bu ve benzeri hataları ile yaşadığı dönemden bugüne çeşitli eleştirilere konu olmuştur.

17 Hobsbawm tam olarak şöyle söylemektedir: “Dünya astronomik ölçekte zorla sürgün ve öldürmelere öyle alıştı ki bu yabancı fenomenleri anlatmak için yeni sözcükler icat etmek gerekti: ‘Devletsiz’ (**apatride**/vatansız) ya da **jenosid**/soykırım. Birinci Dünya Savaşı Türkiye’nin hesaplanmamış sayıda Ermeni’yi öldürmesine yol açtı -en çok kullanılan sayıda Ermeni’yi öldürmesine yol açtı- en çok kullanılan sayı 1,5 milyondur. Bu olay bütün bir nüfusu bertaraf etmek için yapılan ilk modern girişim sayılabilir. Sonra bunu, daha iyi bilinen bir olay, Nazilerin yaklaşık beş milyon Yahudiyi -sayılar hala tartışma konusudur- kitle halinde katletmeleri izledi.” (Hobsbawm, 2013a, ss. 66-67)

Ermeni Meselesi Osmanlı’nın paylaşımı sorununun önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. 11. yy. ’dan beri Türk Devletleri ile çeşitli ilişkiler kurmuş olan Ermeniler Bizans İmparatorluğu’nun tebaası iken Selçuklu Devleti’nin fetihleri ile Selçuklu Devleti’ne bağlanmıştır. Daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti kurulmuştur ve Ermeniler Osmanlı tebaası olarak varlıklarını sürdürmüştür (Halaçoğlu, 2006, s. 13).

I. Dünya Savaşı’na kadar Ermeniler sorunsuz bir biçimde Osmanlı tebaası olmaya devam etmiştir. Ermeniler arasında ayrılıkçı fikirlerin yayılması Osmanlı’nın varlığına ve birliğine düşman olan İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya’nın kurguladıkları ve uyguladıkları politikadır. Ermeniler İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya tarafından örgütlendirilmiş, silahlandırılmış ve Osmanlı karşıtı politikalar yönlendirilmiştir. Denilebilir ki “Ermeni Meselesi” nin ortaya çıkışı ve soykırım yalanları üzerinden güdülen amaçlar emperyalistlerin Doğu’nun paylaşılmasına ilişkin politikalarının bir parçasıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde 15 Ekim 2005’e görülen duruşmanın karara bağlanan sonucu olarak devlet müdahalesinin soykırım olmadığı kararı kabul edilmiştir. Böylelikle haklı mücadelesinin hakkı olan zaferlerinden birini kazanan Türkiye Cumhuriyeti ve tarihi olan Osmanlı Devleti iftiralar karşısında uluslararası mahkeme huzurunda aklanmıştır.

Konuya ilişkin daha detaylı bilgi edinmek için Bkz.: (Bolhovitinov, 2009), (Halaçoğlu, 2006b), (Halaçoğlu, 2006a), (Halaçoğlu, Süslü, Kırzioğlu, & Yinanç, 1995), (Perinçek, 2007).

Hobsbawm’ın diğer tarih verilerinin doğruluğunu değerlendirmek hem bir tarihinin işi olduğu hem de bu çalışma kapsamını aşacağı için burada tek bir örneğin detaylandırılmasıyla yetinilmiştir.

SONUÇ

Eric Hobsbawm Bolşevik Devrimi'nin çocuklarından biridir. İskenderiye'de başlayan hayatını Avusturya, Almanya ve en son olarak da İngiltere olmak üzere farklı ülkelerde geçirmiştir. İlk gençlik yıllarında Almanya'da kurduğu ilişkilerin ve okuduğu Marx metinlerinin etkisiyle tarih alanına yönelmiştir. İngiliz Marksist tarihçileri arasında yer alan Hobsbawm, Marksizmin çeşitli evrelerine farklı mekân ve zamanlarda tanıklık etmiştir. Akademisyen kimliğinden vazgeçmeksizin Marksist perspektifte çalışmalar ortaya koymuştur. İngiliz Marksist Tarihçiler grubunun bir üyesi olarak Hobsbawm çalışmalarında “aşağıdan tarih” yöntemini kullanmıştır. Odağında liderler ve siyaset yoktur; tarihin aktörü olarak kabul ettiği tüm tabakaları ile toplum vardır. Bu sebeple “sosyal tarih” anlayışıyla başta sosyoloji olmak üzere pek çok sosyal bilim alanı ile ilişki içindedir. Diğer alanlara hem kaynak oluşturmuş hem de bu alanların verilerinden faydalanmıştır.

Hobsbawm'ın zihin dünyasını etkileyen teorisyenler onun hayatı ve çalışmalarında etkili olmuştur. Başta Marx ve Engels, sonrasında Ortodoks Marksizmin temsilcilerinden olan Lenin ve Luxemburg onun tarih ve toplum algısını belirlemiştir. Batı Marksizmi ile doğrudan ilişkilendirilemeyecek bir akademisyen olarak Hobsbawm Gramsci'ye teorisinin Lenin ile benzerliği ölçüsünde ilgi duymuştur. Marksizmin kökenlerini sosyalizmin ve sosyalist toplumsal hareketlerin içinde aramıştır.

Öte yandan Hobsbawm'ın Marksizm'le ilişkisi İngiliz kimliği ile çatışmayacak sınırlar içindedir ve teoriktir. Bu nedenle Marksizmin kendi içinde ve Marksist olmayan gruplarla girdiği tartışmalara Hobsbawm teorisi ve çalışmaları ile doğrudan katılmamıştır. Uluslararası siyasette diğer devletlerin üzerinde bir konumda değerlendirdiği İngiltere'nin ülke içerisinde sağladığı güvenli alandan çıkmamıştır. Kapitalist bir devlet olan İngiltere'nin kendi içine kapalı bir ada ülkesi olması Avrupa'nın geri kalanındaki toplumsal-siyasal çatışmalardan uzak kalmasını

desteklemiştir. İngiltere Marksizmin çatıştığı kapitalizmin ve emperyalizmin merkezi konumundadır. Hobsbawm ise çalışmalarında bu iki hususta İngiliz politikalarını, uygulamalarını başarılı bir siyaset olarak değerlendirmiş ve İngiliz politikalarını desteklemiştir. Bu açıdan dünya tarihi çalışmalarının dönemin İngiliz politikalarından bağımsız düşünülmemesi gerekir. İngiltere'nin uluslararası konumuyla benzer şekilde, Hobsbawm da tarihini yazdığı sosyalist ve Marksist toplumsal hareketlerden uzak kalmıştır. Hobsbawm'ın Marksizm ile ilişkisi İngiltere içinde tanımlandığında anlamlıdır. Solun 20. yy. 'da gerilediği İngiltere şartlarında Hobsbawm için Büyük Britanya Komünist Partisi (BBKP) üyeliği de bir tür yönünü belli etme çabası olarak değerlendirilmelidir.

Hobsbawm'ın çalışmalarında öne çıkan iki temel alan toplumsal hareketler tarihi ve dünya tarihidir. Toplumsal hareketler tarihi ile geçmiş ile gelecek arasında, kendi deyişiyle “pre-politik dönem” ile “politik dönem” arasında bağ kurmaya çalışmıştır. Ona göre tarihin çeşitli dönemlerindeki toplumsal hareketler arasında koşullara bağlı olarak farklılıklar bulunmasına rağmen, temeldeki benzerlikleri yakalamak esas olmalıdır. Kapitalizm öncesi toplumsal muhalefeti ve muhalefetin mekanizmalarını sosyal tarihçi gözüyle incelemiştir. Başta **İlkel Asiler** (1959) ve **Haydutlar/Eşkılar** (1969) olmak üzere toplumsal hareketler konusunda yaptığı çalışmalar ile pre-politik toplumsal hareketler hakkında yapılan başka çalışmalar için kaynak oluşturmuştur. Bu metinler tipleştirmeye, kategoriler kurmaya elverişli, toplumsal açıklamalara zemin hazırlar niteliktedir. Bu da belki popüler bir akademisyen olmasını kolaylaştırmıştır. Toplumsal hareketlere ilişkin çalışmalarına başta balatlar, mitler olmak üzere sözlü kültür ürünlerini de dahil etmiştir.

Toplumsal hareketler içinde incelediği işçi hareketleri Hobsbawm'a hem tarihçi hem sosyal bilimci hem de Marksist olarak özel bir konum sağlamıştır. Toplumsal muhalefetin kökenini endüstrileşme öncesinde arayan Hobsbawm, devrimci toplumsal hareketlerin imkanını sorgulamıştır. Ortaya koyduğu ideal tip olan “haydut” bunun bir sonucudur. Bu çerçeveden hareketle 20. yy.'da Latin Amerika'daki sosyalist karakterli toplumsal hareketleri incelemiştir. Makale derlemelerinden oluşan **Devrimciler** (1973) ve **Yaşasın Devrim** (2017) adlı eserleri sosyalizme ve sosyalist karakterdeki toplumsal hareketlere ilişkin olarak önemlidir.

Hobsbawm kitap olarak basılmayan **Fabianism and Fabians 1884-1914** başlıklı doktora çalışmasında ise İngiliz sosyalist örgütlenmelerinden biri olan Fabianları değerlendirmiştir. Bu çalışmanın yayımlanmamış olması dikkat çekicidir.

Hobsbawm dört cildi bulan dünya tarihi anlatısı ile emperyalizmin gelişimini siyaseti ve ekonomiyi merkeze almadan ve dışlamadan aktarmaya çalışmıştır. Farklı coğrafyalara değinse de Avrupa merkezli bir anlatı sunan Hobsbawm'ın eserlerinin **Devrim Çağı 1789-1848, Sermaye Çağı 1848-1875 ve İmparatorluk Çağı 1875-1914** ciltleri 19. yy. 'a, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı** cildi ise 20. yy. 'a odaklanmıştır. **Endüstri ve İmparatorluk** adlı metni de bu çerçevede önemlidir. Endüstrileşme ile başlayan değişimi, endüstrileşmenin ilk ve en önemli aktörü olarak kabul ettiği İngiltere özelinde açıklamıştır. Hobsbawm 20. yy. 'a ilişkin kitap ve makalelerinde tanıklık ettiği dönemi aktarmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz beş kitabın ortak bir özelliği de pedagojik araçlara hizmet etmesidir. Bu çalışmaları ile başta tarih öğrencileri olmak üzere sosyal bilim alanındaki öğrencilere ve konuya ilgi duyan toplumun her seviyesinden insana hitap etmiştir. Bu yönüyle popülerleşmesi de kolay olan bu kitaplarla Hobsbawm, 19. ve 20. yy. tarihsel ve toplumsal tecrübesine yönelik belli bir yaklaşımı yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. Bireysel deneyimin aynı zamanda kolektif bir deneyim olduğunu savunan Hobsbawm **Tuhaf Zamanlar** adlı otobiyografisi ile de tarih alanına dolaylı bir katkı yapmıştır.

Hobsbawm yarattığı tarih metinleri ile bugünden geçmişe doğru bakarak bir kurgu oluşturmuştur. Buradaki amacı kırılma anlarından çok süreklilikleri yakalamak olmuştur. Bu kurgu içinde çeşitli evreler belirlemiş, bu evreler üzerinden değişimleri aktarmaya çalışmıştır. SSCB'nin çöküşünü takip eden süreçte geleceğe dair tüm öngörülerin geçersiz olduğu kanaatine ulaşan Hobsbawm, yeni gelecek kurgularının yaratılması gerektiğine işaret etmiştir.

Hobsbawm çalışmalarında “aşağıdan tarih” yöntemi ile siyaseti ve yöneticileri merkeze alan tarih anlatılarının dışına çıkmıştır. Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nun bir parçası olan Hobsbawm'a göre tarihin yapıcısı, aktörü sıradan insanlardır. Bu nedenle sıradan insanların günlük hayatlarına içkin olan sözlü

tarih unsurlarından, kültürel ve sanatsal üretimlerden yararlanmıştır. Bahsettiğimiz tarihçilik anlayışı 20. yy. tarihçiliğinin bir parçasıdır.

Çalışmaları ile sadece tarihçilere değil tüm sosyal bilimcilere ve entelektüellere hitap eden Hobsbawm görünüşe göre 21. yüzyılda da adından söz ettiren tarihçilerden biri olacaktır.

KAYNAKÇA

ANDERSON, P. (1988).:	ANTONIO GRAMSCI- Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji (1. bs; T. Günersel, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
ANDERSON, P. (2016).:	Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler (5. bs; B. Aksoy, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
BARKEY, K. (2016).:	Eşkıyalar ve Devlet- Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi (7. bs; H. C. Tuncer, Ed.; Z. Altok, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
BENSOUSSAN, G., & LABICA, G. (2016).:	Marksizm Sözlüğü (V. Yalçintoklu, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
BERKTAY, H. (1993).:	“Hobsbawm’ı Sunarken. (45-46), 100-102.
BERNHARD, T. (1992).:	Kahramanlar Alanı (1. bs; A. Arpad, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
BLAUT, J. M. (1987).:	The National Question: Decolonizing the Theory of Nationality (1. bs). London, New Jersey: Zed Books.
BOLHOTINOV, L. M. (2009).:	11 Aralık 1915 Tarihli Resmi Ermeni Raporu (1. bs; M. Perinçek, Ed. & Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
BRECHT, B. (1991).:	Halkın Ekmeği (8. bs; A. Kadir & A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
BURKE, P. (2010).:	Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu (3. bs; M. Küçük, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

CAUNCE, S. (2016).:	Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi (3. bs; A. Ozil, Ed.; B. B. Can & A. Yalçinkaya, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
COŞKUN, Ç. (2002).:	Hobsbawm'ın Tarihçiliğinin Analizi Işığında Sosyal Tarihçiliğin Bugünü (YL Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
ÇİFTÇİ, S. (2006).:	Eric Hobsbawm'ın 'Kısa Yirminci Yüzyıl'ı ve Türkiye (YL Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
DAVIS, H. B. (1991).:	Sosyalizm ve Ulusallık (1. bs; K. Emiroğlu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
DİNÇ, M. (2018).:	İşyanın Mizahı: Hobsbawm'ın Toplumsal Eşkıyalık Tanımı ve Kemal Sunal Filmleri . 11(24), 73-90.
DUMAN, B. (2015).:	Ortodoks Marksizmden Kopuş: Gramsci ve Hegemonya Kavramı Üzerine. İçinde Ş. Öçal (Ed.), Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni - Yirminci Yüzyıl Düşüncesi (1. bs, ss. 753-787). İstanbul: İnsan Yayınları.
DUMENIL, G., LÖWY, M., & RENAULT, E. (2018).:	Marksizmin 100 Kavramı (3. bs; G. Orhan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
ELLIOTT, G. (2010).:	Hobsbawm history and politics (1. bs). London: Pluto Press.
ENGELS, F. (1890, Nisan 19).:	Engels to Sorge, In Hoboken, April 19, 1890 . Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/letters/90_04_19.htm
ENGELS, F. (1891, January 29).:	Engels to Schüter, London, January 29, 1891 . Geliş tarihi gönderen

Ocak 29).:	https://www.marxists.org/archive/marx/works/1891/letters/91_01_29.htm
ENGELS, F. (1892a, Temmuz 7).:	Engels to A. Bebel, July 7, 1892. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1892/letters/92_07_07.htm
ENGELS, F. (1892b, Ağustos 12).:	Engels to K. Kautsky, Ryde, August 12, 1892. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1892/letters/92_08_12.htm
ENGELS, F. (1892c, Ekim 4).:	Engels to Karl Kautsky, Ryde, September 4, 1892. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1892/letters/92_09_04.htm
ENGELS, F. (1893a, 17).:	Engels to Sorge, May 17, 1893. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_03_18.htm
ENGELS, F. (1893b, Ocak 18).:	Engels to Sorge, January 18, 1893. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_01_18.htm
ENGELS, F. (1893c, Mart 18).:	Engels to Sorge, London, March 18, 1893. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_03_18.htm
ENGELS, F. (1893d, Kasım 11).:	Engels to Sorge, London, November 11, 1893. Geliş tarihi gönderen https://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_11_11.htm

ENGELS, F. (1997).:	İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu (1. bs; Y. Fincancı, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
ERGUT, F. (2017).:	Hobsbawm: 20. Yüzyılın Son Büyük Tarihçisi. Birikim Yayınları, (344), 40-47.
EVANS, R. J. (2015).:	Eric John Ernst Hobsbawm 1917-2012. The British Academy, 207-260.
EVANS, R. J. (2019).:	Eric Hobsbawm: A Life in History (1. bs). Büyük Britanya: Little Brown.
GÜDER, S. (2016).:	Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith’in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. 6(2), 7-26.
HALAÇOĞLU, Y. (2006a).:	Ermeni Tehciri (8. bs). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
HALAÇOĞLU, Y. (2006b).:	Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları (2. bs; Y. Gürkan, Ed.). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
HALAÇOĞLU, Y., SÜSLÜ, A., KIRZIOĞLU, F., & YİNANÇ, R. (1995).:	Türk Tarihinde Ermeniler (Temel Kitap) (1. bs). Ankara: Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü- KARS.
HOBSBAWM, E. J. (1948).:	Labour’s Turning Point 1880- 1900 (1. bs). Fairleigh Dickinson University Press.
HOBSBAWM, E. J. (1959).:	The Jazz Scene (1. bs). London: Faber and Faber.
HOBSBAWM, E. J. (1964).:	Labouring Men -Studies in the History of Labour (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.

HOBSBAWM, E. J. (1974).:	Labouring Men -Studies in the History of Labour (4. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.
HOBSBAWM, E. J. (1984).:	Worlds of Labour- Further Studies in the History of Labour (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.
HOBSBAWM, E. J. (1990).:	Haydutlar (2. bs; F. Taşkent, Çev.). İstanbul: Logos Yayıncılık.
HOBSBAWM, E. J. (1995).:	Sosyal İsyancılar (1. bs; N. Doğru, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (1997a).:	Eşkiyalar (1. bs; O. Akalın & N. Hasgöl, Çev.). İstanbul: Avesta Yayıncılık.
HOBSBAWM, E. J. (1997b).:	"Sunu". İçinde Y. Fincancı (Çev.), İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu (1. bs; Kitap Editörü F. Engels). Ankara: Sol Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (2006a).:	Devrimciler (1. bs; Hatice Pınar Şenoğuz, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
HOBSBAWM, E. J. (2006b).:	Tuhaf Zamanlar (2. bs; Ünüvar, Kerem, Ed.; S. Nilüfer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (2008).:	On Empire: America, War and Global Supremacy (1. bs). USA: Pantheon Books.
HOBSBAWM, E. J. (2009a).:	Fransız Devrimi’ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise’in Yankıları (1. bs; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
HOBSBAWM, E. J. (2009b).:	Tarih Üzerine (3.Basım; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Bilim Sanat Yayınları, Agora Kitaplığı.
HOBSBAWM, E. J.	Eşkiyalar (1. bs; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora

(2011a):.	Kitaplığı.
HOBSBAWM, E. J. (2011b):.	Yeni Yüzyılın Eşiğinde (2. bs; İ. Yıldız, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
HOBSBAWM, E. J. (2012a):.	"Gramsci ve Marksist Politik Teori". İçinde A. S. Sassoon (Ed.), & M. K. Coşkun, O. Kamiloğlu, B. Şentürk, & Ç. Erdoğan (Çev.), Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar (1. bs). Ankara: Dipnot Yayıncılık.
HOBSBAWM, E. J. (2012b):.	Lenin and the "Aristocracy of Labor" . Monthly Review, 07(64), 26-34.
HOBSBAWM, E. J. (2013a):.	Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı (7. bs; Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (2013b):.	Endüstri ve İmparatorluk (5. bs; A. Ersoy, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
HOBSBAWM, E. J. (2014a):.	Dünya Nasıl Değişir- Marx ve Marksizm Yazıları (1. bs; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
HOBSBAWM, E. J. (2014b):.	Milletler ve Milliyetçilik-Program, Mit, Gerçeklik (5. bs; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (2016a):.	Devrim Çağı 1789-1848 (8. bs; Bahadır Sina Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
HOBSBAWM, E. J. (2016b):.	İlkel Asiler 19. ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler (3. bs; K. Ünüvar, Ed.; U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
HOBSBAWM, E. J. (2016c):.	Sıra Dışı İnsanlar- Direniş, İsyan ve Caz (2. bs; I. Gündüz, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
HOBSBAWM, E. J.	Yaşasın Devrim- Latin Amerika Üzerine Yazılar (1. bs;

(2018).:	Öztürk, Merve, Ed.; S. Nilüfer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
HOBSBAWM, E. J., & RUDE, G. (1969).:	Captain Swing: A Social History of The Great English Agricultural Uprising of 1830 (1. bs). London: Lawrence&Wishart.
HUDIS, P., ANDERSON, K. B., & OSMANAĞAOĞLU, H. (Ed.), TAYANÇ, T. (Çev.). (2013).:	Rosa Luxemburg Kitabı- Seçme Yazılar (1.Baskı). Ankara: Dipnot Yayıncılık.
IGGERS, G. G. (2011).:	Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih yazımı (4. bs; G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
	International Robin Hood Bibliography. (t.y.). Geliş tarihi gönderen https://www.irhb.org website: https://www.irhb.org
KARAÖMERLİOĞLU, M. A. (1997).:	Hobsbawm'ın Yüzyılı. Birikim Yayınları, (98), 84-92.
KAYE, H. J. (2009).:	İngiliz Marksist Tarihçiler (1. bs; Akkıyal, Berna, Ed.; A. Köse, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
KRUŞÇEV, N. S. (1991).:	XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı (1. bs; A. Fethi, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
KURTULUŞ, B. (2015).:	Aşırılıklar Çağı'nın Mirası: Hobsbawm'ın Tarih Anlayışı Çerçevesinde Savaşın Dönüşümü. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 6-31.
LAYBOURN, K.	Marxism in Britain -Dissent, decline and re-emergence

(2006).:	1945-2000 (1. bs). London, New York: Routledge.
LENİN, V. İ. (1974).:	V.I. Lenin Collected Works Volume 21 August 1914-December 1915 (2. bs, C. 21; J. Katzer, Çev.). Moscow: Progress Publishers.
LENİN, V. İ. (1993).:	Ne Yapmalı? (1. bs; İ. Yarkin, Çev.). İstanbul: İnter Yayınları.
LENİN, V. İ. (2003).:	Emperyalizm- Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (7. bs). Eriş Yayınları.
LUXEMBURG, R. (2014).:	Ulusal Sorun- Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik (2. bs; O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
MANDEL, E. (1994).:	The Place of Marxism in History . New Jersey: Humanities Press.
MARX, K. (2014).:	Grundrisse- Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma (3. bs; S. Nişanyan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
MARX, K. (2018).:	Fransız Üçlemesi- Fransa’da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850, Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i, Fransa’da İç Savaş (2. bs; E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
MARX, K., & ENGELS, F. (2003).:	Alman İdeolojisi [Feuerbach] . Eriş Yayınları.
ÖZKUL, B. (2012).:	“Hobsbawm’ın Ardından” . Birikim Yayınları.
PALMER, B. D. (2015).:	Marxism and Historical Practice Volume II . Leiden: Brill.
PERİNÇEK, M. (2015).:	Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi (1.

(2007).:	bs). İstanbul: Doğan Kitap.
PYLE, H. (2013).:	Robin Hood (3. bs; N. A. Özdemir, Ed.; Ç. Eriş, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
SAMUEL, R., & JONES, G. S. (Ed.). (1982).	Culture Ideology and Politics: Essays for Eric HOBBSBAWM (1. bs). New York: Routledge.
SASSOON, A. S. (Ed.), COŞKUN, M. K., KAMILOĞLU, O., ŞENTÜRK, B., & ERDOĞAN, Ç. (Çev.). (2012).:	Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar (1. bs). Ankara: Dipnot Yayıncılık.
TOPRAK, Z. (2012).:	Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik ve Eric Hobsbawm Faktörü. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (227), 36-49.
TOPRAK, Z. (2013).:	TİP Kongreleri, Kürt Sorunu ve E. J. Hobsbawm. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (236), 56-62.
USLU, A. (2017).:	Siyasal Düşünceler Tarihine Giriş- Tarihyazımı, Temel Yaklaşımlar ve Araştırma Yöntemleri (1. bs). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
WOLF, E. R. (2000).:	Köylüler (1. bs; A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
ZİLELİ, G. (2013, Mart 19).:	Hobsbawm'ın Pırıltıları. Geliş tarihi gönderen http://agorakitapligi.com/HOBSBAWMin-piriltıları-gun-zileli/

EK 1: HOBBSAWM'IN KİTAPLARI (KRONOLOJİK LİSTE)

Hobsbawm, E. J. (1948). **Labour's Turning Point 1880-1900** (1. bs). Fairleigh Dickinson University Press.

Hobsbawm, E. J. (1950). **Fabianism and Fabians 1884-1914** (Doktora Tezi). Cambridge University, Cambridge.

Hobsbawm, E. J. (1959a). **Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries** (1. bs). Manchester: Manchester University Press.

Hobsbawm, E. J. (1959b). **The Jazz Scene** (1. bs). London: Faber and Faber.

Hobsbawm, E. J. (1962). **The Age of Revolution 1789-1848** (1. bs). Londra, New York: Sphere Books, New American Library.

Hobsbawm, E. J. (1964). **Labouring Men -Studies in the History of Labour** (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (1969a). **Bandits** (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (1969b). **Industry and Empire** (1. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J., & Rude, G. (1969). **Captain Swing: A Social History of The Great English Agricultural Uprising of 1830** (1. bs). London: Lawrence&Wishart.

Hobsbawm, E. J. (1973). **Revolutionaries** (1. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (1974). **The Age of Capital 1848-1875** (1. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. (1983). **The Invention of Tradition** (1. bs). New York: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. J. (1984). **Worlds of Labour - Further Studies in the History of Labour** (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (1987). **The Age of Empire 1875-1914** (1. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J., Kocka, J., & Mitchell, A. (1988). **Bürgentum Band 1: Einheit und Vielfalt Europas** (1. bs). Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.

Hobsbawm, E. J. (1990a). **Echoes of the Marseillaise: Two Centuries Look Back on the French Revolution** (1. bs). New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Hobsbawm, E. J. (1990b). **Nations and Nationalism since 1780** (1. bs). Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. J. (1994). **The Age of Extremes The Short Twentieth Century 1914-1991** (1. bs). London: Michael Joseph.

Hobsbawm, E. J. (1997). **On History** (1. bs). London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (1998). **Uncommen People: Resistance, Rebelian and Jazz** (1. bs). London: Weidenfeld&Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (2000). **Bandits (Revised Edition)** (4. bs). Londra: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. J. (2002). **Interesting Times A Twentieth-Century Life** (1. bs). New York: Pantheon Books.

Hobsbawm, E. J. (2007). **Globalization, Democracy and Terrorism** (1. bs). London: Little Brown.

Hobsbawm, E. J. (2008). **On Empire: America, War and Global Supremacy** (1. bs). New York: Pantheon Books.

Hobsbawm, E. J., & Polito, Antonio. (2000). **On The Edge of The New Century** (1. bs). New York: New Press.

Hobsbawm, E. J. (2011). **How to Change The World: Reflection on Marx and Marxism** (1. bs). London: Yale University Press.

Hobsbawm, E. J. (2013). **Fractured Times Culture and Society In The Twentieth Century** (1. bs). London: Little Brown.

